

FRIDERICUS EGGERDING

DE HEROIDUM OVIDIANARUM EPISTULIS
QUAE VOCANTUR COMMENTATIONES

AGITUR IMPRIMIS DE DIDONE, PHAEDRA, PENELOPA

Druck von Ehrhardt Karras, Halle a. S.

Caput I.

Septimam heroidum „epistolam“ et in singulis rebus verbis-
que a Vergilio¹⁾ (Aen. IV et I) pendere quoniam non modo
apertum est, sed etiam a viris doctis satis est probatum,²⁾ seseenta
huius necessitudinis exempla denuo exscribere supervacaneum
est — quamvis hic illic plura possimus componere.³⁾ Utilius

¹⁾ Nota sunt praeconia Aeneidos Nasoniana: am. I, 15, 25; a. a. III, 337; rem. am. 395. Ad imitationem spectat hoc imprimis deprecantis poetae: trist. II, 535/6 (rem. am. 57/S), cf. etiam Senecae suavor. III, 7.

²⁾ Cf. e. g. editiones Maronis Ribbeckianam (ind.), Palmerianam heroidum (Oxon. 1898). — J. N. Anderson, Diss. Berol. 1896: On the sources of Ovids heroides I, III, VII, X, XII, p. 48—76. — A. Zingerte, Ovid und sein Verhältnis zu den Vorgängern und gleichz. röm. Dichtern, Oenip. 1869/71, tom. II, p. 54.

³⁾ Satis erit versuum numeros attulisse: Ov. 3 sq. ~ IV, 519 sq. 413—415; 5 (cf. 97) ~ 315 sq. 322; 7 ~ 258. 554. 564. V, 2; 10 (cf. 15 + 146 sq.) ~ 311. 350. 361. 381 (cf. Conington (ann.) de sequendi verbi notione); 11/2 ~ 86. 374. 597 (+ tangere 596) I, 298. 366. 421 sq. 437. 572; 13/5 ~ 350. III, 495/7; 16 ~ 311; 17 ~ 347; 23, 6 ~ 1. 66. 68. 83. 465/6; 27 sq. ~ 428 sq. 438/40; 33 ~ 192 (+ 536); 34 ~ 1. 5. 532 (cura); 35 sq. (— 39) ~ 365 sq. (12!) I, 617; 40 (+ 73. 141) ~ 51, 2. 309, sed cf. 562; 46 ~ 314; 49/50 ~ VII, 27. V, 819/21 (cf. I, 142 sq.) X, 103; 55 ~ (81. 580) 562; 61/2 < 381 sq. 592 sqq. 662 sq.; 64 ~ VI, 457; 65 sq. ~ 382; 68 ~ 305; 69 ~ 384 sqq.; 73 ~ 430; 78 sq. (+ 122) ~ 598 sq.; 83 ~ II, 738; 88 ~ I, 755/6. V, 626; 89 sq. (+ 172) ~ 373. 214 (+ I); 91/2 ~ 171 sq. 221. 322. 3. 550; 93 sq. ~ 169 sq. 120. III, 194; 95 sq. ~ 165 sq. (+ 667. 609. XI, 662); 97 sq. ~ 15 sq. 322. 552; 99 sq. ~ 457 sq.; 101 sq. ~ 460 sq.; 112 ~ 653; 113 sq. ~ I, 346 sqq. IV, 21 sq.; 115 ~ I, 357. IV, 211; 118 ~ I, 367/S. IV, 211/2; 120. 7 ~ I, 364. IV, 35/6. 43. 196. 213 sq. 534 sq. 320/1; 133 ~ 327 sq.; 139 sq. ~ 263. 276. 345. 356. 440. 657/S. VI, 460/1; 141 ~ V, 17 sq.; 143 sqq. ~ 311 sq. 340—346. III, 500; 147 sq. ~ III, 496. (!) V, 629. VI, 61; 149 ~ 104. 112. I, 571 sq.; 150 ~ I, 363; 151 ~ 106 + 1. 68; 153 ~ 234. 354;

attendemus animum ad rationem modo qua omnino conceperit conscripseritque Naso, modo qua imitator et rhetoricus et elegiacus epici auctoris res personas elocutionem sententias in suum usum¹⁾ converterit, ut tali modo uno tempore firmissimum fundamentum substruamus cum aliis fontium disquisitionibus Ovidianis, tum vel maxime quaestioni ad incertarum epistularum auctoritatem pertinenti.²⁾

Ut autem ascendamus a singulis: ipse Ovidius prima in fronte carminis confessus est sibi admodum aliter agendum esse quod attinet ad genus rationemque dicendi atque Vergilio frustraque nos expectaturos esse epici exemplaris maiestatem vim gradationem.³⁾

Nam cum herois Ovidiana incipit: „More cyceni morituri haec verba edo“ discimus Didonis res mutari non iam posse⁴⁾ atque

161/2 ~ 351 sq. 427/8; 163 ~ 318; 165 ~ 425. I, 284 sq. cf. III, 662; 167 ~ 323/4; 169 sq. ~ 429 sqq.; 174 ~ 380; 177—180 ~ 316 sq. 431—434 + (1) 171/2; 184 (+ 187) ~ 495. 507. 646; 186 ~ 664; 187 ~ 647; 191 ~ 54 sq. 549; 195/6 ~ VI, 458. — Quibus in necessitudinibus (etsi haec illa tralatitiam esse libenter concedo) saepenumero id quoque observari potest quomodo etiam aliena verba, attamen apud Vergilium vicina ab imitatore novum in usum vocata sint pro egregia eius memoria.

¹⁾ Talem quaestionem desiderat etiam F. Leo: Gött. Gel. Anz. 1901, p. 223, quem tamen nimium tribuisse formae heroidum epistolari demonstrabimus.

²⁾ Quam rem etsi minime ignoro saepissime inde ab Antonio Volscio (in ed. Veneta 1484 cf. Sedlmayer, Zeitschr. f. österr. Gymnas., 1879, p. 816 sq., de Antonii argumentorum auctoritate Dilthey de Callimachi Cydippa p. 58 sq.) tractatam esse, nondum tamen lucusque certis argumentis vere diducantur viri docti. Itaque autem dubitatio etiamnunc potissimum movetur de Sapphus epistolae origine, quamquam patroni huc ipsi existenter praeclarissimi Bachrens, Comparetti, de Vries, Barba, alii. Sed ne hic quidem omnino e.g. cum Knaackto, Deutsche Lit.-Ztg. 1889, p. 307, desperandum est, dummodo longo itinere proficiscios nos ne pigeat.

³⁾ Quae magna ex parte etiam propterea ab arte elegiacae distant, quod simul artis paucae scenicae sunt. Haec autem in ipso quarto libro Vergilium excellentem fuisse nemo nescit. Cf. Ric. Heinze: „Vergils epische Technik“ 1903, p. 116 sq.; N. W. de Witt, Classical Journal 1907 (II), p. 283—299.

⁴⁾ Hoc praeterit Carol. Lehms praef. Horat., p. CCXXV et CCXLII sqq.

elegiam nos lecturos esse ultimis querelis morientis desperataeque mulieris confertam. Ac profecto tales vires carmini Nasonem tribuisse iudicis quoque testimonium docet am. II, 18. 25/6:

„Scribimus

Quodque tenens strictum Dido miserabilis ensem

Dicat“

quod tamen viri docti sive neglegunt sive cum ipsius epistolae suaviora discrepare volunt. Atqui nihil usquam dicitur de epistula heroides, nihil de suaviora, immo idem utroque loco comperimus de Didone iam nullam spem fovente Aenean etiamnunc suaviorae precumque causis commoveri posse.¹⁾ Porro quod ait Ovidius: „Quod dicat Dido“ — mirum est, quod nemo lucusque suspicatus est ita poetam consulto locutum esse, ut Didonis carmen solam dictionem²⁾ esse neque eius aut

¹⁾ Accedit, ut alia interim omitam, desperatum morientis consilium 181—186 + 187—196.

²⁾ Fusius alibi disserendum erit de Amorum carmine conclamatisimo II, 18. Hoc unum iam nunc monere tempus est Ovidium illic, certe laud fortuito, epistolae vocabulum notuimve non adhibuisse, contra quantum potuit dubie locutum esse. Eo enim spectant revera haec carmina, ut pleraeque heroinae minime epistulas scribentes fingantur, sed dictiones, amati autem minime inducantur ut epistulas accipientes, sed declamationes sive audientes sive legentes. Nihil aliud igitur fingit Ovidius nisi heroides ipsas pro poeta loqui, i. e. pro poeta carmina conscribere. Hoc tamen fundamentum huius libri fuit atque primum. Postea enim forma epistolari aptioribus his illis carminibus (v. i.) subvenit atque hinc deinde et aliis declamationibus, incerta tamen elocutione, praefixa est ab Ovidio, non tamen omnibus — quod ubi incommodum invenitur interpolatoribus sciolis tribuendum erit.

De integro igitur renovanda est etiam Valteri etsi praecleara disquisitio: „Ueber die Anfänge d. Heroiden d. Ovid“ Berol. 1881. — De altero autem testimonio, a. a. III, 345/6, quid iudicandum sit demonstrabimus in cap. II. Nunc melius respicienda sunt Amorum cautiore dicta II, 18. 21 sqq.:

Quod Penelopes verbis reddatur Ulixi

Scribimus et lacrimas, Phylli relicta, tuas

Quod Paris et Macareus et quod male gratus Iason

Hippolytique parens Hippolytusque legant

Quodque tenens strictum Dido miserabilis ensem

Dicat et Aoniae Lesbis amata lyrae.

De carminum initis v. infra.

haec tota dictione¹⁾] — nam quae verba ego tibi faciam, ipsa moritura faciam (non te motura!). Sed postquam Dido dixit omnia ut deceat morientem sese iam perdidisse, facillime praebita est addenda docili Aelli discipulo vera morientis sententia nondum ipsa exposita haec altera lepidae cuiusdam oppositionis causa: perdere²⁾ verba leve est. Quae prior certe cogitatio haud paulum obscuratur similitudinisque tenor non destruitur, tamen haud ita apte turbatur.³⁾

Hinc vero perspicua opera parat sibi viam Ovidius ad declarationem ipsam disticho vv 7/8 plane rhetorice ornato:

„Certus es ire tamen miseramque relinquere Didon
Atque idem venti vela fidemque ferent?“⁴⁾

Ubi particula „tamen“ transitus efficitur ad dictionem denuo quasi excusandam: „nihilominus nondum possum mihi persuadere te revera abiturum esse“. Quo simul ultimam illius sententiae

¹⁾ Cf. Guhl. Peters: „Observationes ad Ovidii heroïdum epistulas“ Diss. Gott. 1882, p. 50.

²⁾ De eiusdem vocabuli peioribus argutis cf. M. Piéri, Quaestiones ad O. N. epistulas heroïdum et praecipue horum carminum artem pertinentes Diss. Paris. 1885, p. 48.

³⁾ Fortasse hoc tibi maiorem veri speciem habet: singulorum obtinebant initiatorum vicem illae sententiae: prior: eveni morituri more ultima canentis heroïdis, altera: omnibus rebus perditis facile nunc verba quoque perditis. Quarum alterutra primo suffecerit poetae ad praeloquendum, ultra potissimum non discernas. Utramque autem auctori continentur ex prima illa adumbratione nata est obliqua cogitandi continuatio, quam statuimus. Iluc quoque referri possit illud „Nec“.

⁴⁾ Andaeas translationes diversis rebus adhibitias notat Piéri p. 47, cf. etiam R. Pichon: De sermone amatorio apud Lat. elegiarum scriptores Diss. Paris. 1902, p. 46. Deinde ventorum verba iraque iuranda irrita ferentium multa exempla congesserunt Zingerle l. l. I, 40/1. Mallet, Quaestiones Propertianae, Diss. Gott. 1883, p. 19—22. Lueneburg, De Ovidio sui imitatore Diss. Regiom. 1888, p. 22—25. De Vries, Suppluss epist. ed. Lugd. Batav. 1885, p. 112 (ad vs 209). Washiel p. 162. Aug. Otto: Sprichwörter d. Römer 1890, p. 364/5. Quorum cohortem propterea attuli, quod omnino hunc usum frivolisimum esse neglexit Knaackius: Analecta Alexandrino-Romana Diss. Gryph. 1889, p. 35, ubi ex Phylidos verbis 25/6 (ep. II). Callipachei deperditis poematos sententiam enucleat — quam nimiam fontium indagacionem infra accuratius referemus.

partem tamquam corrigi Ovidius, quam postea ingenio eius in conscribendo accessisse volumus: „perdere verba leve est“.

Deinceps si legeris vv 9/10:

Certus es, Aenea, cum foedereolvere naves
Quaeque ubi sint uescis¹⁾ Italia regna sequi

qua inquires ratione interpungenda²⁾ sunt huius regionis cuunfiata? Versibus 1—6, si quidem primam adumbrationem respicias, sapienter extemplo — omisso igitur disticho 7/8 — additis esse arbitror vv 9/10 eosque huius causae nuncere: „nam tu ut es certus nunc abire auctor meae mortis es“ [cf. v 195].³⁾ Huc autem accedebant vv 11—14, quibus eodem tempore per eandem scilicet affirmationem totius carminis propositionem accipimus accuratorem eandem que aptissimo loco. Attamen quid accidit? Reminiscitur repente poeta, quoniam affectatione quadam sententiam de Didone ipsa moritura turbavit, Iudi rhetorici alumno non elegiam, sed dictionem conscribendam esse eamque ut suasoriam etsi inutilem. Quo factum est, ut Ovidius adiunxerit verbis illis paene sua sponte conceptis „perdere verba leve est“ interrogacionem quam attulimus vs 7 sq.: Certus es ire tamen?⁴⁾ Qua inserta nimirum etiam vs 9 sqq. initio alium in usum, affirmationis, vocati in interrogacionis formam redigendi erant.⁵⁾

¹⁾ Notum est Vergilium in Aeneïdos processu dubitasse de ea quidem re, utrum Aeneas terrae promissae nomen situmque sciret an non. Qua in re Ovidius sine ulla dubitatione, vv 10 et 115, fingere maluit Aeneam etsi nomen Italiae, tamen non situm cognovisse. Cf. etiam Ric. Heinze; Verg. ep. Techn., p. 86, ann. 1. At Ovidio tali opinione opus fuit vel pro suasoriae argumentis. Quam supponere dictioni certe non dubitasset Vergilio etiam dissentiente.

²⁾ Interrogandi signa (vv 7—12) debentur Bentleio.

³⁾ Iterum igitur apparet Ovidio in animo fuisse sententiam exponere de moriente Didone.

⁴⁾ Prioris status ab interrogando alicui vestigia extant in vv 13/4: „facta fugis, factenda petis; quaerenda per orbem altera, quaesita est altera terra tibi“. An navis vv 13/4 conceptos esse postquam disticho 7/8 interrogacionis munere inserto etiam vv 9—12 in interrogandi formam redigendi fuerunt, ut mutationem aliquam hic factam esse ipse indicaret poeta? — Utique id considerandum callide Nasonem ipsi propositioni argumentorum vim intulisse!

⁵⁾ Fieri quidem potest, ut sex priores versus postea conscripti

Misere igitur in Nasonis pectore inter se pugnabant duo animi: elegiacus atque rhetoricus. Ac nihil refert ad considerationem quam habuimus, utrum poeta imaginis sententiam [ipsa enim moritura sum haec verba dicens] non modo non ad finem perduxerit, sed etiam turbaverit eo consilio, ut rhetorica inserta oppositione (perdidit enim — perdere verba leve est) transiret ad suasoriae propositum contra nunc pronuntiantium (Certus es ire tamen?) an ut hisce ipsis verbis rhetoricus elegiacusque animus ingeniose unus ab altero irideretur.¹⁾

Id autem, ut ad propositum revertar, utique tenendum est Ovidium nullo modo consilium epistulae conficiendae indicasse vel indicare debuisse, immo optime carminis initium ex poeticae animo accipi et posse et velle nullo disticho amisso.

Aceedit hoc: duabus illis imaginibus, primum cycnei morituri canentis, deinde miserae heroides hora mortis facile verba quoque perdentis, summo opere id studebat Naso, ut declamationi suae revera inutili paeneque absurdae sensum daret atque excusationem. Sequitur, ut non modo verae suasoriae, sed etiam formae epistolares ineptiorem speciem vitaverit — quam tamen viri docti nondum lucusque nescio quo iure desinunt modo attribuere, modo opprobrio vertere (!) poetae innocenti.

Deinde dicunt postulari in heroidibus, ut personae nominentur in fronte carminum, hoc autem factum esse putant in ipso

sint a poeta pro prooemio. Quod inde fortasse comprobatur, quod magnae obsistebant difficultates Ovidio, cum coniunxit illos cum sequentibus — ita ut ad eandem sententiam iterandam in transitu refugeret. (7, 5 ~ 9, 10.)

¹⁾ De ironia Ovidianae artis poetica ratione insititenda erit propria disputatio: ita enim Ovidius, praecepit in Arte Transformationibusque, intellegendus est, ita deinde Romae cum vera poesis, quam elegia misere interitit — non modo propter artem rhetoricam, quam accusat Leo, De Stati silvis 1592, 3, p. 4, vel propter „didacticam philosophicamque“ indolem — quod sibi persuasit Ric. Berger, De Ovidi carminum amatoriorum inventionem et arte, Gneif. 1901, p. 130. — Alio autem spectat quod voluit Merc. Sappa (Riv. di Filol. XI. 1883. 347—372: „Ovidio umorista“, de quo iure meritoque iam Ewald, Burs. anal. XLIII (1887), p. 149 sq. festivitatem ab Ovidio abdicavit propter omniem sinceritatis inopiam.

disticho postea deperdito.) At ut omitam tale postulatum tantummodo cadere in epistulas: in versibus 7 et 9 dictionis personae nominatum non apparuissent, si, epistularum more, per paulo ante iam nominatae essent. Nudum meherele declamationem conscripturus est Ovidius — neutiquam aliter atque aliquanto post Ennodius episcopus (dict. XXVIII, ed. Hartel) Didonem finxit verba facientem „cum abeuntem videret Aenean [„Verba Didonis.“],²⁾ iisdem fere complorandi accusandique sententis usurpatis — praeterquam quod poeta quantum fieri potuit tam inutili declamationi causam ut diximus praescripsit et definitionem.³⁾

Postremo novum contra Vallemum praesto est argumentum ac non levisimum. Exstat enim in antiquioris temporis codice Salmasiano poetae Ovidiani carmen (PLM Baehr. IV, 271. AL Riese I, 83), quo item proficiscente Aenea, vel profecto, Dido declamans fingitur. Quod nobis interio propterea maioris momenti

²⁾ Memorabile est viros doctos alias causas affere, cur tandem perierint epistularum initia: Vallem e. g. (l. l. p. 35) hoc propterea accidisse putat, quod exordii formulae pulchrioribus litterarum coloribus aliisque ductibus postea exarandae visae sint librario. Idem sentit Ewald Burs. anal. 1901, p. 175. Alio refugit H. Peter: „Der Brief in d. röm. Litteratur“ 1901, p. 191: initia illa in codicebus hic illic ut minoris momenti intercidisse. Cf. etiam Guil. Peters Diss. I. 1882, p. 48.

³⁾ Eiusdem generis haec sunt Ennodianae dictiones (XXV—XXVII, ed. H.): Verba Thetidis cum Achillea videret extinctum, Verba Meneklai cum Troianu videret exstanti, Verba Junonis cum Antaeum videret parem viribus existisse Herentis. Id quoque aliquatenus huc pertinet Ennodium optime novisse Nasonis carmina (cf. ind. Hart.) Deinde nota sunt Graecorum quoque (de Latinis v. l.) ὄψεις vel ἀποστροφαι (τὴν ἀνὰ τῶν ἀτόμων τ. τ. λ.), quarum in dies plures innotescunt, cf. Crusius Philologus 1905, p. 144 sqq.

³⁾ Non ignorabat Naso Vergilium nitium irritumque Didonis hospitem retinendi conatum excusandum esse censuisse: vv 411 sqq. „Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis! Ire iterum in lacrimas, iterum temptare precando cogitur et supplex animos submittere amor, Ne quid inexpectum frustra moritura relinquat“ — nisi quod imitator elegiacus desperationis statum clariores reddere debuit. Quod autem epici auctoris heroina minime ipsa ad preces illas humilimas eorum amato iterum descendit, sed soror Anna fletus ad Aenean rettulit, ut satis consentaneum est eam epicae personae moribus (similiter de-

est, quod versificator ille, postquam ad quemlibet lectorem carmini suo praefatus est (vv 1—5), carmen ipsum peculiari praelectione instruxit haec (v. 6 sq.):

Debuit ingrato nullam dictare salutem

Laesus amor: sed nulla iurant convivia flentem

Si modo flere vacet, nam me magis improba mortis

Fata vocant e. q. s.

De qua id primum manifestum est ut in sententia ita in elocutione respici Ovidiani carminis initium. Deinde verbis „Debuit ingrato nullam dictare salutem: Laesus amor“ mihi quidem procul dubio indicatur initium epistolare apud Ovidium quoque tum defuisse.¹⁾ Eius autem qui ita testatur codex multo antiquioris temporis est quam omnes qui ad nos pervenerunt Ovidiani libri: saec. VII aut VIII; testis autem ipse gratissimus multo ante, fortasse iam saec. IV, vitam degit.²⁾

Hoc tamen testimonium, quod paene archetypi auctoritate est, quod minime discrepare videtur cum Etonensis codicis disticho

feudit Maronem Ric. Heizez l. l. 131 ann. 2), ita insuper nimia quadam diligentia excusavit poeta, cum in Aeneae familiaritate semper versatam finxit Annam. Hoc autem ita esse cum nusquam adhuc apparet, factum est, ut viri docti, velut Sabbadini, hinc quoque praepere conscribendi varios status variaque consilia cogere auctori fuisse. Quod eo nimis pertinet ad Vergilium, quo magis debuit novam invenire communicationem, ne fatigaret lectorum animos; deinde magnas in angustias sese ibersurum fuisse haud nesciit Maro in ea re, qualem grandissimo affectu iam consumpto Didonem heroïam sese gerentem fugere posset in iterato amatum adeundi conatu.

¹⁾ Iude quod idem auctor eius modi initium Ovidiani carminis desideravit, cum propriam huius omissionis causam attulit, vides errorem de vera heroïdum indole perantiquum esse, natum scil. ex obiter intellectis testimoniis amor. II. 15 a. a. 345; 6 (v. i.) bisque illis heroïdum initis: accesserunt Sabinae: aliorumque imitatorum epistolae vicissim datae, eidem errori (qui forte ironiae enigmam) debita. Salmasianae autem declamationi epistolarem inscriptionem demum editores addiderunt. — Totam hanc quaestionem praeteriit Ziehen Philologus N. F. XVII, 373 f.

²⁾ Cf. editores Baeljrens praef. p. 4, Riese praef. p. X, nuperime Anthol. de poëtes Latins dite de Samnais reproduction réduite Paris, praef. p. 4, Pürser in Palmyriana her. edit. praef. XX, ann. I.

„Accipe, Dardanide, moriturae carmine ab Aenea
Quae legis, a nobis ultima verba legis“

quippe quo tantummodo de ultimo Didonis carmine ab Aenea legendo, non de vera epistula (cf. p. 135 ann. 2) dicatur — quid aëis? Maiorem¹⁾ auctoritatem post Winterfeldium²⁾ tribuunt³⁾ codici huic Langobardico.⁴⁾ At probari licet (v. i.) plerasque proprias huius libri lectiones deberi non solum correctori vel interpolatori, sed ingenio doctrinae ipsius primi librarii. Ac sicut scriptura eius saepissime mala est levitate malisque scetat erroribus, ita ne coniecturae quidem eiusdem diligentiae sagacitate, necum fidei, sunt. Distichon autem ambiguum, quod ne Valenus quidem utique Ovidio adscribere ausus est, non modo ieiuniorum interpretationem sapit, sed etiam, cur poeta bis idem elocutus sit atque elegantissime dictum „Sic — olor“ (v. s.) languide anticipaverit, non video.⁵⁾

Deinde nempe facilius fieri potuit, ut distichon illud propter novam raramque sententiae rationem (Sic —) ab interpolatore additum sit, quam ut vulgaris similitudinis compositio interierit, quamquam hoc argumento quod iam Loersius protulerat propterea nimis niti non debemus, quod viri docti ad inferiorum omissiones aliis coloribus postea exarandas refugerunt (cf. p. 141 ann. 1). —

Dictionis condicione quae sit satis exposita (vv 1—9—14) coepit Ovidius rhetorice argumentari (vv 15—22), cum difficultate novae alienaeque terrae occupandae commemorata iterum per interrogaciones alterum amorem, alteram Carthaginiis instar urbem, alteram Didonem⁶⁾ Aenean inventurum esse negat.

Quorum argumentorum concinna gradatio cognosci vult: facit

¹⁾ Quam concesserunt Sedlmayer prolegg. crit. p. 87—91, alii; dubitavit Dilthey, observationes in *Ov. heroïd.* ep. I, Gott. 1884, p. 14, 5.
²⁾ Gött. Gel. Anz. 1899, p. 897 s.

³⁾ Velut Ehwald, *Burs. annual.* 1901, p. 209.

⁴⁾ De eius tempore fluctuant hincque sententiae: auctor Electorum Etonensium statuerat saec. IX, maluerunt eum alii tum Sedlmayer (prolegg. crit. p. 5) saec. XI, idem iudicavit Winterfeld l. l. Quibus nuperime repugnavit, causis tamen omissis, E. K. Rand, *Berl. philol. Woehenschr.* 1908, p. 255 (saec. X).

⁵⁾ Nilominus qua tua ratione — ab hoc loco aliena — etiam hoc distichon defendi possit infra demonstrabimus, cf. cap. II.

interim Ovidius Italiam inveniiri ab Aenea (D): ut terram invenias — quod igitur altera ex parte callide hic in dubio relinquatur soluuque putatur a poeta ut praemissum argumentis quae sequuntur: a) quis ignotis terram tradet? b) [An] alter amor tibi restat? [habenda est altera Dido?]¹⁾ c) + d) quando condēs [non modo urbem, sed] Carthaginis instar urbem? e) (concl.) omnia ut²⁾ eveniant: ubi gentium invenietur tibi coniunx quae te sic amet? [non modo b.]. Deinceps ilico necessarioque subsequitur digressio elegiaca de lūis amoris vi (v. 23 sqq.). Haec autem in parte quod viris doctis magnae novebantur dubitationes aliis de auctoritate, aliis de collocacone quorundam versuum,³⁾ melius nunc apparebit non modo quid voluerit Ovidius, sed etiam quomodo conscribendi propositum abundantia quadam non coacta ipse velaverit.

Subiit enim poetae in disticho 15/6 sive qua pergeret sive quam reticeret haec sententia: solum amorem talis liberalitatis auctorem [ut fuisse, ita futurum] esse — ita ut cogitationum nexum ascensumque sic constituturus fuerit Ovidius: nemo ignotis arva sua colenda dabit — nisi forte alter amor tibi restabit — quod fieri posse statim heroīs, per interrogationem, negatura est.⁴⁾ Hinc autem nequit poeta non procedere ad ipsam Dīdonem iam hic nominandam, utpote quae Carthaginem cecero amore hospiti tradiderit — quamquam initio ei placuisse videtur argu-

¹⁾ Ingeniosa correctio Birnii; postea parum recte proposuit Kraffert (Beiträge z. Krit. u. Erklg. lat. Aut., progr. Auric. 1883) „restat avendus“. — Ceterum in dubium vocat Ovidius Vergilianum illud IV, 347: hic amor, haec patria est!

²⁾ Sic cum certa Etonensis auctoris coniectura. Maluit Magnus Berl. phil. Wochenschr. 1886, p. 272 „fiant“ coll. her. XV (1) 133; met. XV, 244; trist. I, 8. 7.

³⁾ Absesse versus 17, 18 maluit Palaer, transposuit Birt (Gött. Gel. Anz. 1882, p. 860) versus ita: 14. 19. 20. Daunsté (Mnemosyne 1905, p. 24. 5) haec seriem constituit: 22. 17. 18; versus 23—36 omnino Ovidio indignos esse censuit Lehrs l. l. p. CCXLIV.

⁴⁾ Quod non perspexit Sedlmayer, cum omisit notulas interrogacionis. Neque aliter peccaverat Luc. Meller, mss. Rhen. XVII, 191 („captandus“): „Wie kann Dido, um Aeneas von der Untrene abzubringen, sagen, es stünde ihm ein anderes Liebesabenteuer und eine andere Dido bevor? Entweder bezeichnet sie so es dem Ae. als Gefahr oder als Unannehmlichkeit wieder ein ihr ähnliches Wesen liebzugewinnen.“

menta tali amplificandi ordine proponere: num tibi praebebitur 1a nova terra 1b novus amor 2a nova Carthago 2b nova Dido? (cf. „sic“!).

At minime hic acquievit auctor. Tantum enim abest, ut hanc sententiam de Didone regnum offerente aperte exposuerit, ut statim inseruerit plane novam miseramque rem de Aenea etiam alterum amorem si qui erit decepturo — qua indulgentia priorem quam habuit argumentandi rationem ipse nimirum obscuravit.

Quae cum ita sint versus 17/18, etsi sensum laud ita apte obiter intuenti et interrumpere videntur et frustra anticipare, sum tamen locum obtinent et utique conservandi sunt. Praeterea contra Damsteinum (22. 17. 18) id quoque afferendum est orationem optime necessarioque fluere continuo a v. 22: „Unde tibi quae te sic amet uxor erit?“ — nulla sententia interposita ad v. 23: „Uxor, ut inducto ceratae sulphure taedae“, contra Birrium (14. 19. 20)¹⁾ eleganter Ovidium nec non impensa opera a vs 15 sq. ascendere ad minus distichi 19/20 duplex argumentum (quando, Carthagini parem urbem) atque similem ascendendi viam laud forte postea iuire, vs 146 sq.: nempe ut pervenias — hospes eris 148: vix tibi contingat terra petita seni (cf. etiam vs 20 et 149 populos tuos) v. i.

His autem prolatis elegiace digreditur poeta, ut amoris vim qualis quantaque in Didone sit accuratius²⁾ nobis depingat, post-

Ein solches Motiv wäre aber zweckwidrig und lächerlich. Oder wenn sie auch in diesen Worten das Bewußtsein ihres Wertes festhält, so ist es doch wahrlich kein Grund für Ae. zu besonderer Anhänglichkeit gegen jene, wenn sie ihm sagt, er würde in Italien eine der in Carthago verlassenen völlig entsprechende Gattin finden.“ (!) — Parum caute etiam Tolkein (in Diss. Regiom. 1888, Quaest. ad Ov. her. capp. VII, p. 42). Ceterum „habenda“ vocem recte iam Elwald tutatus est coll. v. 15: quis eam tibi tradet habendam? (Burs. annal. XXXI, 181). Accedit praeter distichon 13/14 vs 163 aperta imitatione graviter huc pertinens (parec, precor, domui, quae se tibi tradit habendam).

¹⁾ Praeterea arcto vinculo cohaerent — cf. Elwald. l. l. — enuntiata: quando e. q. s. 19/20 et „nec te tua fata morantur“ 21, 2.

²⁾ vv 21, 5 (Ut pia — inhaeret) etsi nonnumquam defendebatur — post N. Heinsum Heusingerumque e. f. ab Housmano Class. review

quam huius ipsius rei argumentum sane gravissimum modo in disticho 21/22 ita proposuit, ut diligentior quaedam enarratio eodem tempore paene iam postularetur. Qua in digressione id quoque consentaneum est Didonem non iam Aenean alloqui: loquitur nunc herois elegiace tantummodo secum ipsa nec iam facit dictionem ab amato sive audiri sive legi (,sille⁴). Unde nemo tamen praeter Lehmann, vel propter digrediendi statum, animum inducet hos omnes versus abdicandos esse ab Ovidio — praeterquam quod, quae vera natura absque epistula communicationeque aliena totius carminis sit, ipse poeta propria praefatione docet (v. s.).

Sed quod maioris est momenti: ufitur hac ipsa digressionem Ovidius, ut palam proposito titulo, ad pronuntiandum, quomodo Didonem contra Vergilium auctorem amantem fingere ipse maluerit vel debuerit? 27/30: „Ille quidem male gratus“ e. q. s. — „Non tamen Aenean quamvis male cogitat odi — Sed queror infidum quaeque peius amo“ — Ubi quod data opera sententias Maroni opposuit (e. g. 593 sqq.), nonne gloriatur tamquam elegiacus poeta sibi se adhuc quidem constisuisse? Nonne operam dat id quoque, ut nos admonet declamationum, quibus omnibus non nisi talium querularum humile fundamentum subesse hand fortuito primis in initiis praedicaverat?)

1807 — a plerisque tamen interpretibus recte reiciuntur. — Recentiorum affero, praeter Sedlmayerum, proll. crit. p. 69, Washletl l. l. p. 107.

¹) Quam tamen novam rationem nequit Ov. ubique obtinere praemia exemplaris epici auctoritate.

²) Cf. „ep.“ II, 1, 2: „Hospita Demophoon tua te Rhodopcia Phyllis Ultra promissum tempus abesse queror.“ ep. III, 5, 6: „Si mihi pauca queri de te domino viroque Fas est de domino pauca viroque quera“ [vv 1—4 postea pnto adiectos esse ab Ovidio Propertio (Archusus, = V, 3) praegresso (accedit Phaedrae epistolae init. v. i.) ac Propertii imitatio quidem aperta est in disticho 3/4 cf. A. Zingerle l. 129; Lueneburg l. l. p. 27; Jarencia, Beiträge z. Krit. d. ovid. Her. Vindob. 1881, p. 14; Peter l. l. p. 189. Quorum nemo tamen suspicionem aliquam movit de separando priore filo initio a carmine ipso quod attinet ad tempus quo conscriptum sit. Quod autem Ric. Burger l. l. p. 35 propter vocem sarcinae eodem pentametri loco (v 65) usurpatam totum Nasouis carmen Propertiano posterioris esse contendit harriolatio est (cf. etiam B. a. 1901, 180). Deinde quamquam memorabile est Briseidos carmen in Am. II, 18 non afferri, nihil tamen hinc concludere fas est,

Id vero poetae certe non opprobrio vertendum est, quod herois haec desperandi sententia vix enuntiata denuo spem in precibus reponit (31/2). Nam cum eadem altera ex parte ait: „quaeque peius amo“ atque precibus illis minorem spem inesso extemplo addidit: „aut fallor“ e. q. s., „Te lapis“ e. q. s. docet nos Ovidius minime verbotenus sese intellegendum esse atque magnas sibi obstande difficultates cum epici auctoris res in usum elegiacum convertenti, tum vel maxime contaminanti varios amoris status qui fuerunt in libro epico.¹)

cum nequaquam Amorum elegia veri plerique catalogi vicem obtineat (cf. etiam F. Jacoby, Mus. Rheu. 1905 (LX) p. 71); quod idem Buerger (p. 44) parum recte sibi persuaserat] ep. V, 3/4 (initio = 1/2): „Pogasis Oenone Phrygiis celeberrima silvis Laesa queror de te, si sinis ipse (Sic!) sed cf. Vahlen l. l. p. 40), meo.“ [Dist. 1/2 secundum quarti tertique carminum initia quartique ultro exitum ab Ovidio additum est. Deinde interpolator (E) insuper praefixit languidam interpretationem „Nympha — iugis“. Aliter Vahlen p. 26, 7. — Itane autem retractationis rationem revera poetae instituitum (cf. cap. II) praetererunt etiam Jacoby (l. l.). Danstiensque, quorum hic (Mnem. 1905, p. 17) Dist. 1/2 omnino circumseripsit]. Ep. IX, 1, 2 Gratulor Oechaliam titulis accedere nostris Victorem vietae saecubuisse queror (cf. etiam VI, 17).

His auditis quid dicis de suoribus? quarum argumenta nempe in alia re ponuntur atque in querendo! Quid de epistulis? — Historia huius heroïdum libri observanda est atque initiorum potissimum posteriores eurae nam dignose possit querendum; de Canaces autem initio infra, de Medeeae fronte alibi tractabimus; de Penelope cf. cap. III. Unam iam nunc Ariadnen affero, quippe in qua initium item novatum esse eo confidentius mihi persuasi, quod hinc tandem tolluntur offensiones omnes, quibus post Micyllum laedebatur viri docti (Vahlen l. l. 25/6; Sedlmayer proll. crit. p. 89; obiter Peters p. 49; Gilbert progr. Misn. 1887, p. 10/11). Initio enim optimo Catallo auctore nudam querendi declarationem conscribentem finxit Atiadnen O. propositione hac praefixa: „Mitius inveni — eram“. Cui necessario abrupte, praesertim in temporis descriptione (v. i.) adiunctum est verum declamandi exordium v. 7: „Tempore quo nobis e. q. s.“ Postea autem (cf. cap. II) conscripti sunt vv 3—6 (Quae — meis), caustissima elocutione quod ad epistolam attinet, cf. Quae; quos verborum ne in margine annotaverit poeta. Quod enim optimi Guelpherbytanus Putcaneusque libri inter se disscutiunt de versuum serie, collocato fortasse iam in archetypo dubia fuit. — de Persii Ausonicique testimoniis v. i.

¹) Apud Vergilium qualis fuerit fabulae processus apparet vel ex numeris versuum hic ab Ov. in usum vocatorum: 66—68. 83. 465 (?) [23—26 sq.]. 425. 440 [27 sq.]. 593 sq.

Ac profecto pendet hic poeta Salmoneus inter varias exemplaris regiones, in quibus variae nimirum fabulae amatoriae condiciones curabantur. Versibus enim 23/6 primo tamquam amoris impetu modo affectam sese gerit Dido, versibus 27/30 repente iam videtur desperavisse de fide amati vel potius Aeneae profecturum esse non ignorare, versibus 31/2 nihilominus Venerem aditricem adit quasi nondum Aeneae constante abeundi consilio, hanc rursus sententiam excipiunt vv 33—40 sq. quibus ad desperationis statum redit oratio, ita videlicet ut vv 31/2 ea ipsa mente insertos esse appareat, ut quam primum notissima Maronis accusatio, e contrario tamquam, usurpetur. Hoc igitur consilium coniungebatur eum contaminandi difficultate ac tota interpositione quamvis nullo ut videtur duce delabente eo spectabat Naso, ut accederet vel viam transitumque muniret ad novum declamationis caput, iterum Maroni debitum, ad sententiam dico de amati perfidi lapidibus bestiis mari parentibus (37/9).¹⁾ Neque fortuito factum est, ut Ennodius episcopus eadem verba Vergiliana declamationi suae Didoniae ac capitalia praeclocutus sit atque idem argumentum suppositum sit his illis humiliorum auctorum carminibus, cf. Anthol. Lat. (Riese) I, 244. 255.²⁾

Accedit, quod profanus hanc sententiam consecuta de integro incheat herois argumentationem, — quam nunc iam potius in deterrendo ponit ipsius maris pericula afferens ancoras sublaturu vv 40. 41/2. Postremo autem verum nos vidisse de proprio versuum 37 sq. pondere comprobatur etiam compositionis arte: has enim partes versuum ambitu paene pares³⁾ (c. 50), — dummodo

¹⁾ Imitatorem hic languidius locutum esse auctore (366 sq.) recte annotat Péri p. 52.

²⁾ Luberrissime desumpserunt rhetores versificatoresque argumenta ex Vergili sententiis et nota sunt testimonia etiam Servii commentatoris c. g. ad Aen. X, 15, ibid. 532. — Cf. A. L. I, 223 < Aen. III, 315.

³⁾ Interiori naturalique symmetriae non operam dedisse, sed sponte indulsisse Ovidium negari nequit, hinc autem poetae mare Bellingiano leges et vincula imponere atque debere et transponere si quid numeris non parat nefas est. Cf. etiam Ellwald „Ad historiam carminum Ovid. recensionemque symbolac“ II, p. 17 sqq. 21, Göttingae 1892. Volkmann: „Anmerkungen zur Technik Ovids“ progr. Vratisl. 1901 (de Tristitium et c. P. elegis).

proemia exceperis — statundas esse puto: 37—86. 87—138. 139—186, quibus assuti sunt, ab ipso tamen Ovidio, vv 187—196. De singulis vero haec digna sunt quae commemorarentur: quod iam Servius de notissimo loco Vergiliano (365 sq.) nos revocat ad Homerium illud *γλωσσῶν δὲ σε τίττε θάλασσαν πέρουα τήλαται* atque ad Maronis ipsius dictum IV, 12: „Credo equidem — nec vana fides — genus esse deorum“ primum id memorabile est apud Vergilium, pro dramatica eius indole, graviorem ironiae vim inesse uni dicto alterum respicienti („nec vana fides!“), deinde neminem potest fingere, praecipue si comparaverit locum simillimum Catullianum LXIV, 154 sqq. (cf. her. X, 131 sq.), Maronem novum acumen veteri sententiae intulisse¹⁾ adiuncta hac oppositione: *diva parens* — cautibus horrens Caucasus, *figres* — id quod Ovidius fidelissimus imitator nequitiam omisit, immo, ut solet, longius exposuit idque iterum eadem in interpositione, quam delevit Lehrsius 35/6:

„Fallor et ista (!) mihi falso lactatur imago:

Matris ab ingenio dissidet ille suae.

Te lapis c. q. s.⁴⁾

Nihilominus et discrimen quoddam constat inter utrumque poetam: Ovidius enim eum etiam mare attulit, propius accessit, sicut Catullus quoque, ad Homerum ipsum huius hyperboles auctorem quam Vergilius vates quamvis ipse epicus. Hoc autem qui accidit? Probabile est Maronem de industria maris notionem neglexisse, quia non modo non ignoraverit ipsam Venerem matrem eum Aeneae tum amorum omnium e mari natam esse, sed etiam pro partibus quas obtinent di in Aeneidos carmine hanc rem pro nihilo putare noluerit. Quod eo securius hic quidem contempsit imitator, quo facilius potuit novas argutias hac ipsa re neglecta effecere, videlicet eum argumentandi causam ipsi imagni adiunxit:

„Aut mare quale vides agitari nunc quoque ventis,

Quo tamen adversis fluctibus ire paras!

Quo fugis? Obstat hicemps. hiemis mihi gratia prosit!

Adspice, ut eversas concitet Eurus aquas!“

¹⁾ Cf. Heinze I. I. p. 131, ann. 1.

Diss. Ital. XVIII, 3.

Qua nimia elegantia fit, ut altera ex parte versuum 41/2 argumentationem quodammodo frustratus sit poeta — nempe eum deceit maris ferocis filium mari fidem habere. Quod tamen nihil curabat Naso, qui potius valde gaudebat, quod gravior ironia rei praeterea insedit haec: quae quam aptissime convenit sententia ad complorandi accusandive propositum, pessime autem, ut obiurgatio, ad necessarias suadendi blanditias, ita hic in usum vocata est, ut ipsam susoriarum viam muniret.

Totam autem inventionem nullius esse momenti nisi rhetorici inde praecipue apparet, quod iterum atque iterum herois admonet Aenean matrem eius deorum esse [cf. praeter v. 31 parca, Venus, nunti e. q. s.] v. 107 diva parens seniorque pater 157 per matrem fraternaque tela, sagittas (sic!).

Nililosecius unum quidem locum plane aliter composuit Ovidius, ita ut affinitatem illam pacis consulto ignorasse¹⁾ videatur novi cuiusdam quem affectabat salis causa, 57—60:

„Nec violasse fidem temptantibus?“ aequora prodest:

Perfidiae poenas exigit ille locus,

Praecipue cum laesus amor, quia mater amorum

Nuda Cytheriacis edita fertur aquis.“

ubi ludentem conspiciat poetam³⁾ qui certe nullam id operam dedit, ut orationem suam ubique sibi constantem redderet. Quapropter ego quidem, quod distichon 59/60 Joannes Gilbert⁴⁾ reseccit, eius modi medelam meam facere nequeo, praesertim cum

¹⁾ Quae discrepantia — quippe quod Aeneae matrem oportuit filium servare; an refugis ad supra rhetorice denegarum affinitatem? — ne Andersonium quidem fefellit.

²⁾ Obliqua est oratio pro hac sententia: Nihil prodest eis, qui fidem violarunt, aequora temptare.

³⁾ Eodem spectant altera a parte, incertorum tamen auctorum, e. g. haec: XVI, 24, 5 „Illa (Venus) dedit faciles auras ventosque secundos. In mare minimum ius habet orta mari“ ep. XV, 213/4 „Solve ratem: Venus orta mari mare praestat amanti Aura dabit cursum, tu modo solve ratem“ (cf. de Viris ed. p. 113 sq.) ep. XVIII, 159/160: Quod fincas non est: auso Venus ipsa favebit Sturnet et aequoreas aequore nata vires“.

⁴⁾ Ad Ovidi heroïdes quaestiones criticae et exegeticae, progr. Misen. 1887, p. 7.

quas causas attulit ille nullae sint in Ovidio,¹⁾ unicam autem graviores offensionem, quam ipsi concessimus exstare, plane praeterit arbitrio, hanc vero quoque excusandam esse, et quomodo, demonstraverimus.

Sed ut eo revertar, unde digressus sum: Vergiliano approbatio allato (v. 37 sq.) in eo est, ut demum tanquam applicetur herois ad dissuadendi propositum 41/42.²⁾

Ac recta argumentandi via tandem inventa exultat nunc poeta, cum ilico ludii rhetorici artificia in usum vocat: capitulum dico finalium: „obstat — prosit.“³⁾

At cum valde opinio fefellit, qui abhinc Ovidium constantiam usurum esse in scribendo speraverit: ab inferiore enim rationandi processu cadit ubique oratio in querelas argutiasque. Sed aegredum herois ipsa audiatur: quae postquam suadendi querendi accusandi colores mirifice miscuit in disticho 43/4:

„Quod tibi malueram, sine me debere procellis:

Iustior est animo ventus et unda tuo“

pergit vv. 45/6 Aeneae causas manendi afferre et — quod numquam fieri potuit in Vergilio — descendit ad hanc maximam modestiam, qua certius aliis argumentis perditis iniquum⁴⁾ hospitem retineret, superbum eius animum appellans:

¹⁾ Frustra vituperavit Gilbertus rei repetitionem (violasse fidem + laesus amor), inertiorem imitationibus elocutionem (cf. p. 150, an. 3), omnissam copulam, adiectivum „Cytheriacis“, sententiarum nexum male interruptum. Ceterum de una omissa copulae offensione Theod. Winter (diss. Marp. 1907 de ellipsi verbi „esse“ apud Catullum, Vergilium, Ovid., Stat., Juvenal. obvia capita II) multa exempla attulit Ovidium ne veram ellipsin quidem illius verbi vitavisse, necum solam omissionem.

²⁾ Quod hic Ovidius cum Marone discrepat — monerat eum in epico carmine Aenean Mercurius (v. 302) ventum proficiscendi secundum esse — sive menti rhetorice tribuendum est, sive omittenti poetae totum deorum apparatus epicum. Accedit, quod O. ad summum statum alias casque priores exemplaris partes interim redegit (52 sq., 3.9/310), postea autem ad illud quoque argumentum per concessionem quidem accessit, v. 55: „Ut pelago suadente etiam retinenda solvas“; cf. v. 139.

³⁾ De quibus accuratiora vide in cap. II.

⁴⁾ Valde augetur cogitatio versus 44 „Iustior e. q. s.“ in proximo hexametro, ubi perfidus ille appellatur „iniquus“. Quod neglexerunt

„Non ego sum tanti —

Ut pereas, dum me per freta longa fugis!“¹⁾

Quid vero, quaeso, legendum est in altero hexametri dimidio? Corruptelam hic obstare codicum proficitur Sedlmayer (ed.). Ibi autem allatis variis vitorum doctorum coniecturis? complures postea haec accesserunt: quod non merearis Guil. Peters l. l. p. 11; quod non crederis, inique Gilbert l. l.; quid? num crederis inique? Ribbeck mus. Rhen. 1890, p. 315; de qua censeris inique, coll. ex Ponto II, 5. 73; III, l. 75, A. Zingerle opuscula philol. Oenip. 1887, IV, 17/8; quid enim causeris, inique? Schenkl (apud Sedlmayerum, cf. praef. ed. XIV); quid me verearis, inique? (propter „fugis“ 46) Owen class. review III, 212; quidni cuncteris, inique? Ehwald in ed. Merkel. 1903, XVII. Quicumque vereor ne parum respexerint, quod idem Sedlmayer alibi (comm. crit. p. 13) commemoraverat. Litteras enim, quae sub rasura Parisini codicis exstiterunt, Zeckmeister, qui ipse codicem inspexit, r¹ et t¹ fuisse iudicavit. Habes igitur „ceteris“. Unde litteratura paululo mutata nec non contextu perpenso Ovidium scripsisse mihi persuasi:

Non ego sum tanti — quid? non verteris (Fut), inique? —
Fac enim meminervis summam spem hic ab heroide in eo poni,
quod sese humillime summittens superbum perfdi animum super-
biaeque liberalitatem adit.

Abhinc delabitur poeta cum confirmat seriem sententiarum
„iustior“, „non ego sum tanti“, „inique“ per novum di-
stichon 47/48:

„Exerces pretiosa odia et constantia magno
Si, dum me carcas, sit tibi vile mori“ —

ita ut utroque disticho 45/6 47/8 eadem quidem sententia ex-
ponatur, novum tamen acumen illatum sit verbis contrarie relatis

ut multi viri docti ita ipse F. Leo in rec. „Deutsche Liter.-Zig.“ 1887
p. 1866: „nicht unbillig wird dein Wert geschätzt.“

¹⁾ Totum distichon de promptum est, mutatione scilicet, ex his duo-
bus acutissimis verbis Vergilianis (314): „Mene fugis?“

²⁾ Sunt, ut omitam libroriorum (velut Etonensis) tentamina, haec:
„quod non verearis; quid enim verearis; quid non tu reris; quanti tu
reris; quid nos metiris inique.“

(47/8) „pretiosa odia, constantia magno > vile mori“ prae priore
disticho, quod languore quodam orationis laborat. Quapropter
durum distichon 45/6 sive praebuit novarum facetiarum facultatem,
quibus ipsum caruerat, sive ipsum debetur demum disticho
sequenti, quippe quod poetae postea egere visum sit et transitu
et explicatione.¹⁾

Iam vero postquam Dido — in transcurso interim²⁾ —
recurrit ad differendi saltem conatum 49/50:

„Iam venti ponent strataque aequaliter unda

Caeruleis Triton per mare curret aquis.“

ita ingenium venditavit Ovidius, ut annekeret sane venuste dictum,
a proposita tamen argumentatione iterum alienum 51: „Tu quoque
cum ventis utinam mutabilis esses!“³⁾ Quo praemisso bonam
spem sese fovere subito herois simulat de precum suarum
eventu 52: „Et nisi duritia robora vincis, eris“, etsi in proximo
etiam pentametro ipsa contrarium proficitur (54): „Expertae
totiens tam male credis aquae.“ Ubi rursus (cf. 43/44) complures
longioresque cogitationes valde contractae sunt, nimirum, ut ipsum
distichon satis concluderetur⁴⁾: in mentem enim venerat mulieri
omnes in partes circumspicienti fieri quidem posse (cf. Quid? 5)
si!), ut amatus maris pericula quanta sint ipse nesciat; perrectura
est videlicet infelix illa: „at haec quidem spes me fallit,
cum totiens tamque diu pelagum temptaveris — quod ipse mihi
narravisti.“ Huic autem nudo aptissimoque, quamvis frustra ad-
hibito, argumento fieri non potuit in Nasone, quin accesserit tertia

¹⁾ Quod si vidissent viri docti, interpolatorem deprehendisse sibi
visi essent.

²⁾ Explanatus vv 171—180 v. l.

³⁾ Iam antea Ov. et suadendo precum colorem admiscuit, sicut
eidem colores mixti sunt in ipsarum precum parte, cf. ann. 2.

⁴⁾ Ovidium non modo concinnitate distichorum ceteros elegiarum
auctores multo superavisse, sed etiam eius modi versuum indolem
elegiacam ne in transformationum quidem hexametros transferre acquisse
constat, cf. cap. II, nuperime egit de hoc etiam Maccari: De Ovidii
met. distichis, Siena 1907; cf. Woehenschr. f. kl. Phil. 1908, 162^a.

⁵⁾ Frustra igitur coniecit Bentley „quasi“, ceterum peregrinis
„nescires“ non, quod attulit Sedlm., „nescieris“, cf. Hedicke: Ovidius
Bentleianus 1905, p. 7.

cogitationum fundamento substrato patet ex hisee verbis Vergilianis, 382 sq.:

„Spero equidem mediis si quid pia numina possunt

Supplicia hausurum scopulis et nomine Dido

Saepe vocaturum. Sequar atris ignibus absens

Et cum frigida mors anima seduxerit artus

Omnibus umbra locis adero. Dabis improbe poenas!“

Quibus adungi potest imprecatio atrocissima Aen. IV, 593 sq. 600—629: Ovidius igitur cum ita irasci suam mulierem — non heroinam — nollet, ipse autem altera ex parte a se non impetraret, quin aptissime inventa illa exemplaris plane omitteret, sapienter refugit ad nudam fictionem quidem earundem rerum, quae apud Vergilium volentis sperantisque erant heroïdos: „Finge, age! — nullum sit in omni pondus,“ — ea nimirum mente, ut malae conscientiae imagines depingeret („quid tibi mentis erit?“) 65—70:

67: Profinus occurrent falsae peritura linguae

Et Phrygia Dido fraude coacta mori

Coniugis ante oculos deceptae stabit imago

Tristis et effusis sanguinolenta comis

Illic autem accedentium versuum 71, 2 conclamatissimus est hexameter,¹⁾ de quo viris doctis Madvigii Palmerique emendationem uno ore probantibus²⁾

„Quid tanti est, ut tum „menni, concedeite“ dicas?“

nequeo nunc iam asscutiri veram corruptelae naturam aliam esse arbitrans. Proficiscendum enim sit ab interrogatione, quam haud fortuito (v. s.) praemisit Dido: „quid tibi mentis erit?“ Quapropter forsitan et disticha sequentia (67—70) interrogandi vicem revera obtinent, praesertim cum Nasoais Dido ne in fictione quidem ausa sit tales res sine ulla dubitatione pronuntiare. Quod tamen fiat, neutiquam opus est, cum quacumque forma continent

¹⁾ Attulit has virorum doctorum coniecturas Sedlmayer: Quid causae est „totum merni“ quin conseie dicas (Merkel). — Quid tanti est odium merni cur exulte dicas (L. Mueller). — Quid? tanti es? totum merni concedeite (Birt, qui tamen postea fecit cum Madvigio).

²⁾ Velut Sedlmayero, Birrio (nisi quod „Quid?“), Ehwaldio.

sententia de Aenea aequori rursus male confidente, quo apertior fieret querelarum status. Et callidissime in medio totius ita compositi enuntiati appareret illud initio a tenore distichi sane alienum: „tam male“, quod certe novi cuiusdam distichi fuisset: „At male pelagum expertus es, si nihil metus inde porcepisti!“ —

Pergit poeta vv 55/6 sq. argumenta in deterrendo collocare atque arripit, per concessionem quidem, Vergilii sententiam (562) quam antea neglexerat¹⁾: ut ipso pelago suadeatur iter: „multa tamen latus tristia pontus habet.“ Quod autem post haec minandi cogitationem periculum erat, ne sua sponte afficeretur oratio malevolentiae cuiusdam specie (cf. vv 57—60, v. s.); quae etsi optime epicae poeseos heroinam, male tamen elegiae mulierem decuit, prudenter sibi temperavit Ovidius. Aperte enim id contra studebat, ut confirmaret suae heroïdos mores admodum alios revera esse atque Vergilianae:

61, 2 Perditæ ne perdam, timeo nocentive nocenti

Neu bibat aequoreas naufragus hostis²⁾ aquas

63 Vive precor³⁾ —

65, 6 Finge, age, te rapido — nullum sit in omni pondus —

Turbine deprendi e. q. s.

Quantum vero hic intersit inter utrumque poetam etsi eodem

¹⁾ Cf. p. 151, ann. 2.

²⁾ Male correxit Riese poetam: „hospes“, haec enim est acies distichi Nasonianæ: respondent inter se verba „nocens“ et „hostis“ (cf. Aen. IV, 434): „benevolentia utitur Dido erga malevolentem.“ Quae nocentis obiurgatio acriorem vim accepit in Nasoais iustatione Al. (R.) I, 53, cf. v. 9: Troiaue nocens haec dona remittis? vv 38, 9 nam quo fugis? unde recursus? vota nocentis habes. 99 quis vota nocentis habere (vellet)? 124: Improbe dure nocens crudelis perfide fallere officilis ingratis meis!

³⁾ Initio eodem rekturus fuerit poeta vv 63, 4: „Vive precor“ — (cf. pentam.). At nequit sese confinare Ovidius, fortasse propter nimiam exemplaris auctoritatem, quin procederet ad cogitationem sane facetam, a loco tamen quantumvis alienam (cf. „nullum sit in omni pondus“): „Sic te melius quam finire perdam“, scil. cum expositus eris crudelibus Eumenidum vexationibus. — Prudenter autem simul id curavit, ne nimium vituperaremus vitium, cum medium elegit sermonem „perdam“, sed cf. v. 61.

vv 67sq. fictionem illam atque spectent nonnisi ad rem quae fieri possit.

Quod si contemplaris, quid dicis de versu 71? Nempe non modo ad eundem fictionis statum, sed etiam ad ibi electas con-
dictiones optime pertinet, quod praebent codices o (et E): „quid id est“ vel „quidquid erit“. Quod equidem non iam dubito ad poetam ipsum referre.¹⁾ Deinde quod hic illic — plerumque debitum correctoris manus — legitur „totum“, sua sponte quasi irrepit — ut taceam de ereberrimo²⁾ scribendi errore quo confunduntur in codicibus „totum“ et „tutum“ vocabula — in archetypo pro „tutum“ obscure dicto ex notione quae insidebat verbis illis „quidquid erit“. Ecce enascitur ex ipsis codicibus optima lectio, quam confidenter ipsius Nasonis esse puto:

„Quidquid erit: tu tum „merui; concidite“ (sic!)³⁾ dicces“
(dicces GE^o!).

His autem absolutis (55—72) auctor sese non nudam fictionem protulisse opinatus, sed veri status vera argumenta (procellarum iter prohibentium) insuper acumine quodam pelliciente: „da breve saevitiae spatium pelagique tuaeque!“ (73) ad morandi conatum (73/4) iterum recurrit, non sine suasoria-
rum causa quadam capitali usurpata: „grande morae pretium tuta futura via est.“⁴⁾ Ubi id quoque memorabile est Ovidium cum scripsit: „grande pretium — breve spatium“ ultro summo opere acutisse distichi orationem.

Hinc vero ratiocinandi flumen, cum volvitur in distichon 75/6, magnas volvit ut ita dicam vortices. Versibus enim

„Nec mihi tu curae; puero parcatur Iulo!

Te satis est titulum mortis habere meae“

non modo sanam concinnamque compositionem desideres, sed etiam rectam continuandi rationem, cum perquam mirifice loquatur Dido: „nec mihi tu curae“, postquam Aeneae salutis sese con-
aem: „totum“).

¹⁾ Eandem lectionem (quidquid erit) recepit etiam Bentley (pergit autem: „totum“).

²⁾ Cf. ep. IX, 15; XVIII, 92, 208; Ehwald, Burs. anal. 1894, p. 82.

³⁾ Cf. pentametri „cadent“, scil. „fulmina“. „Concidite“ scripsit iam Jureneae, Zeitschr. f. österr. Gymn. 1886, p. 186 („Quid tanti est!“)

⁴⁾ Admonet hic Ovidius versus 47 („preciosa odia“).

salutare et providere quam diligentissime exposuit. Nihilominus coniecturis ne hic quidem opus est.¹⁾

Confluxerunt enim conscribenti tribus a partibus cogitationes hae: ficturus est poeta Vergilio duce subito Didonem ascendentem ad heroicum quandam animi motum, quo quasi ad irritum redigat superbia repentina curas illas, quas adhuc enarraverat de amato: „Nec mihi tu curae!“ Quocum consilio isdem in verbis coniungitur — quod haud seio utrum simplicitatis sit an ironiae — conscientia hosce omnes timores tantummodo rhetorice inventos fuisse et revera eandem vim habere atque curarum — inutilium — de Didone ipsa. Ac profecto discimus ex pentametro hanc quoque rem subisse auctoris animo, ita ut fundamentum distichi hoc fuisse putandum sit: „Nihil mea iam interest, quid mihi accidat (videlicet cum iam mortura sim).“²⁾ At Iulo obsecro parcatur, satis enim est te meae mortis auctorem esse.“ Altera ex parte fac consideres Nasoni clanculum cogitationes hae serie associari: 44 instior 45 non ego sum tanti — inique! 47 odia preciosa 52 duritia 57/8 violasse fidem — perfidia 61 2 perdita — hostis 64 tu leti auctor 67/8 peritura. Dido fraude coacta mori. 69/70 coniunx decepta. 71 mortem te meruisse intelleges? 77 quid puer Aescanius, quid di merere Penates? 85 me merentem ure (sic!). — Illis auditis quid iudicis de versibus 75/76? Nempe ab hac altera parte ita patius poeta initio acuturus fuit distichon: „Tu quidem ne intercas nihil curo, cum capitis poena quam dignissimus sis (cf. pentam.). At nihil mehercle Aescanius peccavit.“ Qua in re fieri quidem potest, ut Ovidio innocentis pueri in mentem venerit ut novi argumenti, quo etiam Aeneam patrem uno tempore retineret Dido: „Non tua causa iter periculosum differendum est, sed pueri.“ — In

¹⁾ Coniecturis molestiam tollere inde ab Etonensis codicis auctore („Nec tibi sum — suppracr., mihi tu“ — curae“, o (+ Planudes) „nec mihi tu pareas“ vel „n. m. parcatur“) etiam atque etiam viri docti operam perdiderunt. Haec tantum recentiorum affero; Palmeri: Nec mihi tu curo pareas, parcatur Iulo (qui tamen postea totum distichon in suspicionem vocare mahit (cf. ed.); Housuani (Class. rev. 1897): Haec nimis ut curas; Purseri (in ed. Pala. praef. p. 55, ann. 3): Nec mihi tu cura; Damstrei (Mnemosyne 1905, p. 25): Nec mihi securae (!).

²⁾ Obstat pentametri „te“ vocella gravissime in primo loco posita v. i.

labyrinthum igitur incidit poeta. Sed cum qua via illuc pervenit nunc appareat, coniecturarum filum equidem incluso suppeditare non audeo, quippe qui eius modi subsidium ipse fastidivisset, certe non ignorans minima quaque mutatione prohiberi, ne omnes illac cogitationes oppositionesque coarctentur unum in distichon.

Hac data occasione — Ascanii Penatumque commemoratorum — repente epici auctoris vim non modo affectat Naso, sed etiam, haud ita commode,¹⁾ superare gestit in versibus 79/80:

„Sed neque fers tecum nec quae, mihi, perfide, iactas,

Presserunt numeros sacra paterque tuos.

Omnia mentiris — c. q. s.⁴⁾

quibus omnino distichorum antecessentium argumenta (quid dimerrere Penates? — Ignibus creptos obruet unda deos!) ad irritum redigi ipse minime nescit (cf. „Sed:“). Sed bono animo sis: summa huius audaciae²⁾ rursus iam in elegiae mollitiam abiit, cum sui ipsius credulitatem (85 sq.)³⁾ liberalitatemque (87 sq. 89/90 e. q. s.) misere desperatoque animo accuset Dido idque sine ullo ulciscendi consilio, 85/6:

„Haec mihi narraras, at (Sedlm. „haec“) me movere! merentem Ure,⁴⁾ minor culpa poena futura mea est.“

Quoerum iterum compares quae, quomodo Vergilii heroina ex similibus recordationibus deis ipsis maledixerit, minas periculae in caput perfidi detestata sit, per ironiam acerrimam non iam ipsius amati narrationum, sed famae tantum („aiunt“) minuerit de Anchise patre penatibusque servatis e. q. s. 371 sq. 597—617 sq. Quod autem attinet ad versus 81—84,⁵⁾ mirificum

¹⁾ Cf. Pieri, p. 53.

²⁾ Aegre tulit Lehrsius, p. CCXLIV, quod talibus maledictis herois parum apte abantiam adiret, utpote quem studeret retinere. At idem vehementer erravit verae suasoriae veraeque epistolae indolem esse carminis: secum ipsa loquitur Dido! v. s.

³⁾ Idem postea apertius dixit Ov. her. XII, 119/120.

⁴⁾ Sic recte Sedlmayer, cf. comm. crit. p. 13/4. — Frustra dubitaverunt Housman (Class. rev. 1897); Pursoraeque (ed. Pahn. 55, ann. 4) de lectione „movere“ [„sat me monere“] v. l.

⁵⁾ Legendum est v. s. 2 plecto (Po) cf. Leo, Deutsche Lit.-Ztg. 1887, p. 88; vana vero Etionensis coniectura: „fallar“.

additamentum hic exstare puto, quod primario veroque orationis tenori, fortasse in retractatione, insertum est ab Ovidio. Atque opinionem minime nos fecellisse procul dubio apparet ex versu 85: „haec (cod. P.: hoc!) mihi narraras“ — Nempae Aeneas Didoni non narraverat „Creusam solam occidisse a se duro coniuge relictam“ — quod, etsi dubie dictum est, nihilominus opprobrii cuiusdam colorem, praesertim in heroïdibus, praese fert. Contra celeberrima est comploratio Aeneae narratoris (Aen. II, 562—800),¹⁾ quod Creusa amatissima coniux secum fugiens repente infesta Fortuna (sed cf. ann. I) perierit. Illud vero ineptum qui acciderit satis nunc apertum est: versus 85 initio excipiebat versum 80. At cum Ovidius sese non confineret, quin usitatissimam rem sive solaminis sive querelae instar adiungeret de aliis feminis ab eodem amato iam deceptis, Aeneidos librum secundum ut fontem adit atque Maronis narrationem suo mendaciorum loco addidit. Quod sane ab omni parte sanum fuisset — nisi hac in re ita conscripisset Ovidius, ut statim ad alienam sententiam Vergilio opponendam procederet, auctoris autem ipsius descriptionem propter praecipitum accensandi affectum eodem negandi modo atque in versibus 79/80 (sed neque fers“ e. q. s.) refutare omitteret. Itaque cum tali modo poctam peccavisse²⁾ versu 85 nequaquam respiciatur („haec mihi narraras“), contra — unde apertius illud vitium fit — continuo addatur: „at me movere! merentem ure“ liquet Didonem hic dolere, quod parum perfidi narrationibus difflisa sit,

¹⁾ Cf. etiam merae pietatis solatium Aen. II, 776 sq.

²⁾ An cogitandum est de vero interpolatore? Nempae ad unum narrationis argumentum spectat quod invenitur in praefatissimo codice P.: „hoc“ (pro „haec“). Accedit, quod mirificam imitationem Ovidiani usus redoleant verba: „si quaeas ubi sit“ — haud ita bene huius loco conventientia (opime autem e. g. ep. IV, 113 sq. 119). — Sed satis sit statuisse parum caute hic conscripisse Nasonem. Retractationis autem coniectura non modo ex imitatione illa posterioris epistolae IV, sed etiam inde fortasse quodam modo fuletur, quod sequentis partis — narrationis — colorem („non prima plecto“) nominis postea priori illi loco videtur intulisse O. — Postremo alteram Beniteium (cf. Hedeker, p. 5; Palmet, p. 513, omisit hoc iudicium Sedlmayer) disticha 55—85 circumscripisse itaque haud scio an ex simili simul offensione, quam nos statimius de disticho 55/6. Sed carere non possumus versibus 55 sq. quippe quibus O. misus est ad transitum manendum.

nempe ad malum Troianorum casum, ad fugam praecipitatum, ad Creusae mortem miserissimam absque Aenea ipso quam vehementissime defletam, ad patrem penatesque servatos pertinentibus. Unde simul apparet, quanta levitate Ovidius aut diversas partes Vergilianas contaminaverit aut — quod hic in medio relinquo — in retractatione carminis versatus sit, cum ipsi mentendi notioni nimiam immature fidem habuit prae sana sermonis continuatione.

Hinc autem sponte quasi transit herois ad novam dictionis partem, qua non tam de amato adque amatum verba faceret causasse remanendi proponeret, quam ad se ipsam in declamando esse convertens querendo enarraret, qualibus meritis, quali culpa, quali condicione tristissima ipsa esset. Ut vero omniam optime Ovidium Aeneae narratione allata (v. 85 sq. „narraras“) heroïdem ipsam narrationem nunc aggredientem finxisse: frustra vituperaverunt viri docti,¹⁾ quod in heroïdum epistulis multaeque longius exponerentur, quae accipientibus epistulas iam dudum quam notissima essent. Verum enimvero non modo nefas est talia reprehendere in genere declamatorio, sed etiam minime cadunt tales oburgationes hic quidem in Ovidium, utpote quem Didonis epistulam nullam scripsisse probaverimus.

Deinde quod ad dispositionem attinet, forsitan haud fortuito factum est, ut eisdem fere versuum ambitus (c. 50 vv) conscripta sit utraque declamationis principalis quam putamus pars: 37—86 (85/6 transitus) 87—138 (v. s.). Porro huius narrationis ratio perquam nova aliaque fiat, ipsa rei natura postulat. Ac profecto in sola quasi elegia aliquamdiu nunc versamur, ubi nihil fere interim accipimus, quod ad Aenean spectet vel retinendum vel accusandum. Nec mediocri arte hic potissimum opus erat poetae varias diversasque Vergilianae carminis partes non modo ad unum narrationis statum contaminanti, sed etiam in novum elegiae usum ita convertenti, ut uno tempore misericordiam impetraret herois — id quod in fine quidem narrationis magis magisque poeta egit.

Ac primum fac meminere meritis illis commemoratis plane aliter animum Didonis tangi atque apud Vergilium: rapitur epici

¹⁾ e.g. Elwald, exeg. Kommentar zur 14. Heroïde. Gothae 1900, p. 3.

carminis heroïna ad atrocissimam dementiam, qua non iam dubitat et superos increpare,¹⁾ 317 sq.:

„iam iam nec maxima Juno
nec Saturnius haec oculis pater adspicit aequis.
nusquam tuta fides. ciecium litore²⁾ egentem
excepi et regni demens in parte locavi³⁾
hen furis incensa feror, nunc augur Apollo
nunc Liciae sortes, nunc et Jove missus ab ipso
interpres divum fert horrida iussa per auras.
Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat!“ —

Apud Ovidium contra misere confitetur mulier omnem culpam suam esse, quippe quae ne inde quidem suspicionem aliquam moverit, quod, dis scilicet adversariis, per septimam hiemem terra marique advena iam iactatus erat.⁴⁾ Quin etiam ne beneficiorum quidem (89/90) sese pacitè profiteretur, ut deceat elegiac peritiam, dummodo his „officiis“ (!) contenta ne ad concubitum perducta esset (91/2).⁵⁾ Deinceps de huius connubii ipsius descriptione (93—96) affert recte Ric. Heinzius (Verg. ep. Techn. p. 128 et 354) laudavisse Vergilianam quam brevissimam heroïcam-

¹⁾ Dicat quispiam talequid et apud imitatorum fieri v. 107 sq. At admodum aliter res se habet. Versatur enim illic desperata mulier in mollissima suae culpa confessione et quod sui purgandi causa revocat ad Aeneae divam parentem valerrime subaudiri vult Ovidius revera unam Venerem (amorem) culpam heroïdos esse (cf. v. 164) — Ceterum ieiunius attulit Vergilius Veneris loco quam accusaret ipsam Junonem Pronubam.

²⁾ Quod durum dixerat Vergilius „ciecium litore“ pro „in litus (cf. Serv. ad l.) eleganter correxit Ovidius „fluctibus ciecium“. (Cf. Catull. c. 68, 3.)

³⁾ Locandi notio restat ut in residuo apud Ov. v. 152. v. i.

⁴⁾ vv 87/8 coniunguntur cum versibus 85 etiam oppositione hac latente: merentem ure! minor culpa poena mea erit: te certe tua munia damnabunt.

⁵⁾ Ovidius ubi priusquam liber fuit ab exemplaris severi auctoritate non modo apertiore indicavit harum rerum connexum, sed etiam suis obsecroribus coloribus abusus est: Phyll. 55—58: „Nec moveor quod te iuvi portuque lacuque debuit haec meriti summa fuisse mei. Turpiter hospitium lecto cumulasse iugali Paenitet et lateri consenuisse latus.“ v. i.

concedam, attamen glossena ipsius auctoris Iudiere Iudentis, non scilicet cuiuslibet interpolatoris. Eodem vero tempore tamquam subridens id studebat Naso iuxta relatis illis verbis, ut quam brevissime profiteretur Dido sese conubium cum hospite initum minime pro „laeso pudore“ habituram fuisse, nisi antea, quod male in conubitu neglexerat, iam Sychaei coniunx fuisset — ubi Ovidius non modo Vergilianas sententias 15 sq. et 552 („non servata fides cineri promissa Sychaeo“) subaudiri vult, sed etiam minime ignorat Didonis pristinam, a Vergilio mutatam, fabulam illic pellucere.

Unde — descriptione Sychaei sacrarii (99—102) inserta ¹⁾ — prudenter transitus paratur ad plane novam narrationis rem — ad confessionem dico alteram Sychaei manibus habendam (97/8, 103, 104). Confessionem autem excipit nimirum deprecatio (105 da veniam²⁾ culpae; deprecationem subsequuntur defensiones (105—110).

Quod propterea refero, quod non deceat, qui hanc esse rationem loci ignorantem valde hic haerent: velut Damsté (Mnemosyne 1905, p. 26/7) non dubitavit subditicios putare versus 107—110 — ut interpolatoris, qui quid rei esset de „auctore“ illo v 105 clarius illustrandum esse censuisset. Atqui accipimus haeec ipsis versibus summam Nasoniani propositi — quo iam dudum viam paraverat poeta quamque admodum lubenter suoque rhetorico insinuandi more fusius nunc tractabat.

Hinc autem quod confirmat poeta narrationem, duo sunt pergendi consilia: unum ut novam afferat excusationem, alterum, ut ad Aenean pedetemptum redeat oratio. Primum enim fatum appellat Dido nempe sui ipsius defendendi causa 111/2:

„Durat in extremum vitaeque novissima nostrae
Prosequitur fati qui fuit ante tenor.“

¹⁾ Curavit hic Ov. — sinistra Fortuna, cf. etiam Péri p. 53 — ne eandem rem plane isdem verbis depingeret atque Vergilius (457 sq.) Eloquenti autem mutationes si quae sint debentur scilicet accuratori *Épique* doctrinae qua quam Verg. fuit imitator. Cf. cap. II. Quod autem Rosbach (H.-W. s. v. Dido) vv 101/2 omnino ab Ovidio invento esse voluit sufficit delegare ad Aen. IV, 460 sq. Quam rem Ov. tantummodo clariorem reddidit, non sine laetiore quodam.

²⁾ Parum recte interpunxit Daumsté (v. i.) „da veniam! culpae“, ut in aperta re — negabat.

que huius rei adumbrationem. Nostra autem permagni interest Ovidium quoque, qui certe lubentius talia vertebat in obscenum, hic quidem auctore celeberrimo praegresso pehene sese continuisse, ita ut ingenuam eius lascivissimum minus hic appareat praecipue exemplaris severitate.¹⁾

Postmodo eruci occurrimus, quam statuerunt viri docti in versibus 97 sq.:

„Exige laese pudor poenas violate Sychaei

Ad quas, me miseram, plena pudoris eo.“

Quos inter in codicibus deterioribus inserti leguntur hi (violataque lecti):

„Jura nec ad cineres fama reventa meos

Vosque mei manes animaeque cinisque Sychaei.“²⁾

Ac primum ut praeterea coniecturas quas protulerant Bentley,³⁾ Merkel (sequitur Peters p. 52), Birt, Shuckburgh, alii, satis habeo Sedlmayeri sententiam afferre (comm. crit. p. 14), qui duos versus hic intercessisse ⁴⁾ sibi persuasit propter pudoris vocem his in eodem disticho alia notione adhibitam. Quae tamen res ipsa contrariam posse interpretationem. Etiam si enim quod Sedlmayer diligenter observavit rectum sit, hoc quidem loco poetam diliteide indicavisse puto sese ab usu illo decessurum esse verborum lusum causa ⁵⁾ eum sapienter, ut unus quisque intellegeret alium pudorem esse hexametri alium pentametri, addidit vocabulis „laese pudor“: „violatae Sychaei“ (pudor), ita ut glossena hic deprehendendum esse

¹⁾ Quo iure Jurena, Beiträge z. Kritik d. ovid. Her. Vindob. 1881, p. 15 ad Ovidi auctoritatem (VII, 91 sq., II, 115 sq., VI, 45 sq.) Propertii vv V, 3, 13—16 retulerit, me quidem fugit ratio.

²⁾ Hos versus recte contra Valentinum (p. 35) qui laudibus extulerat ingeniosum necessariumque supplementum [cf. etiam Housman L. I. p. 55], Winterfeld (Gött. gel. Anz. 1899, p. 509) circumscriptis, frustra tamen lacunam hic hancem aliunde supplendam esse ratus, item antea Elwald, Burs. ana. 1852 (XXXI) p. 177.

³⁾ Desideraverunt viri docti vocem, ad quam referrent illud pentametri „ad quas eo.“ At cur non „ad poenas“ herois tarda pudore futura est? — De lacuna hic neganda cf. etiam Riese, Literar. Centralblatt 1851, p. 535.

⁴⁾ Qui tamen totum distichon 97/8 videtur delere maluisse.

⁵⁾ Cf. etiam Birt, Gött. gel. Anz. 1882, p. 856.

Quam rem ut comprobet, vertitur poeta ad enarrandas Vergilianae libri primi res tristissimas: de Sychaeo coniuge necato,¹⁾ de fratre interfectore,²⁾ de heroide ipsa exule peregrinaque femina, bellorum procorumque periculis obiecta. At obliviscitur³⁾ Ovidius in versus magis las omnes res miserimas ideo sese narrare, ut fatum quantum potuerit in Didone excusandi causa demonstraret, immo herois epico auctoris flumine labente denatata in generalem miseriae suae narrationem — qua tamen misericordiam simul apte adit hospitii.

Quibus propositis in animo Nasonis tertium accessit hoc: Vergilius enim ut narrationum ita saasoriae quoque auctor est, eum sororis Annae ore (IV, 30—52) haud alias causas proposuit Didoni — nisi quod ipse initio spectavit ad pudorem superandum. At vercor, ne idem primum voluerit imitator, si quidem recte respexit sese in excusatione hic versari, idque ita fore: „nulla alia mente omnem pudorem dimisi, nisi quo tutius Carthaginis regnum ab hostibus atrocissimis vir defenderet.“

Ac profecto hoc poetae obversatum esse discimus ex dicto versus III: „si fuit errandum, causas habet error honestas“, quod cum ad antecedentia potius pentameter („adde fidem!“ cf. „decepti idoneus auctor“ e. q. s.) perflueat, certe versibus qui sequuntur generaliter pro propositione praemisum est. — Attamen omnino neglexit haec versus rem Ovidius, quippe cui iam pridem in animo fuit ad retinendi argumentationem regredi, quam narratione sua longius iam interruperat. Praeterea haud scio an id quoque aliquid valuerit deliberanti, quod ipse Vergilius indidem continuo ad alterius saasoriae propositum contenderat

¹⁾ Corruptissimus verborum contextus v 115: occidit in terras, internas, externas, in terris e. q. s. desideratur autem ararum epitheton, quo gravius damnet herois Pygmalionis facinus, forsiase: „aeternas“.

²⁾ Vehementer in uno disticho 115,6 coniunx fraterque audiuntur, quo melius fatalis quae fuit generis fortuna illustratur. Qua in re valde acuit Ov. Vergilianam elocutionem IV, 20/1.

³⁾ Ea quam male ecesserit Nasoni tragicorum more (cf. Placidae ep. cap. II) fato maiores partes attribuire in minus idoneo Didonis argumento. In epico enim carmine nihil in mentem venit Didoni fatum generis quam violenter scieverit in se suaque domum conqueri — nisi forte quam brevissime dictum morientis heroinae ausam huius rationis dedit imitatori: 653 „vixi et quem dederat cursum fortuna peregi.“

spectantis ad amatum refingendum procellarum, pelagi, aliis verae conditionis argumentis (IV, 51, 2).¹⁾

Tres igitur quattuorve rationes conscribendi contaminavit hic Ovidius, ita nimirum, ut harum nulla satis iam perspicua sit, nulla integra. — Iam vero videmus, quomodo poeta extremam narrationem magis magisque ad Aenean rettulerit. Cuius rei optimum — non unicum — exemplum praebet in versu 127: „Est etiam frater.“

Nempe Ovidius antea iam verba fecerat de Pygmalione (113, 114, 117). Nihilominus nunc repente frater induitur ut plane nova fabulae persona — quid dicit? Placeat recurrere ad Maronem: certe enim imitator cum conscripsit versus 113/4, sese applicavit ad versus 20 sq. quarti libri Aeneidos, ubi heroïna in transcurso mortui Sychaei fraternaeque caedis recordata dubitavit, utrum amorem primum (i. e. pudorem) servaret an desereret. Cuius deliberativae dubitationes paulo post ut diximus removit Anna (31—53, cf. 55 „solvit pudorem“), cum ad commoditatem revocavit sororem, afferens finitimum pericula, procorum odia nec non „germani minas“. Itaque fieri quidem potuit, ut Ovidius auctorem subsequens his ad fratrem induendum accesserit, cum pro nihilo putavit apud Vergilium duas personas locutas esse. Et aliud excusare possis. Illae enim inopiac quippe quae notissimae erant Aeneidos lectori ex primo libro, Nasoni dili-

¹⁾ Mirum videatur, quod saasoriae propositum versuum 51—53 („causaeque iniecte morandi dum pelago desaevit hiems et aquosus Orion — quassataeque rates dum non tractabile caelum“) in Aeneidos proximo processu non perficitur. Quod vile est concitare propterea factum esse, quod variis temporibus varia componendi consilia placuerint poetae. Tantum enim abest, ut recte viri docti, velut Sabbadini, Schaefer, alii, aliis e causis initium libri IV (6—55) posterioribus poetae curis attribuire conati sint (cf. Heinze V. e. T., 124.5, ann. 2), ut ne ex nova quidem discrepantia, quam ipsi voluminus, falequid concludere liceat: minime enim illa res omnino neglegitur, contra elegantier fingit Vergilius sibi in eodem narrationis cursu epicae heroicaeque rationi magis idoneum visum esse interim quidem prohibere, ne heroïna ad eius modi humiliores conatus ipsa iam descenderet, cf. v 76: „incipit eflari mediisque in voce resistit.“ Quas vero causas postea proposuit Dido 307 sq., non modo novo iam precum complorationumque colore imbutae sunt, non verae saasoriae. sed etiam pertinent ad plane novam fabulae conditionem Aeneae scilicet iam profecturi hospitii.

genius exponendae erant ex ipso illo primi libri fonte. Huc autem delegato quam facillime accidit, ut digrediendo iterum Pygmalionem depromeret. Attamen ne hic quidem acquiescendam est — nisi quod iterum refugianus opus erit ad periculum quoddam, quod obstitit poetae diversos exemplaris locos contaminanti. Magis enim magisque circumspicit Naso in narrando, qua via revertatur heroïs ad Aenean: ecce iam in disticho 125/6 in eo est, ut per conclusionem tanquam relinquat Dido nudam narrationem atque conetur si non morari, tamen quodam modo movere Aenean novis narrationis causis. Huc autem commodissima oblata sunt posterioris desperationis verba Vergiliana perditis precibus subsequencia IV, 323/6:

„cui me moribundam deseris, hospes? —
quid moror? an mea Pygmalion dum moenia frater
destruat aut captam ducat Gaetulus Iarbas?“

Ac nova exstant indicia, quomodo Ovidius tempus esse putaverit insertam narrationis elegiam definire. Nam cum e. g. ait vv 131/132:

„Si tu cultor eras elapsis igne futurus,
Poenitet elapsos ignibus esse deos“ —

revertitur ad prioris partis ultima argumenta vv 77 sq., eadem insuper elocutione adhibita:

„Quid di memere Penates —
Ignibus creptos obruct unda deos.
Sed neque fers tecum e. q. s.“

Quo ut perveniret oratio opus erat transitu distichi 129, 130:

„Pone deos et quae tangendo sacra profanas!
Non bene caelestis impia dextra colit“,

quod ipsum iterum debetur fraterni sceleris ante aras commissi novatae recordationi 127/8 (v. s.)

„Est etiam frater, cuius manus impia possit
Respergi nostro, sparsa cruore viri“,

ita ut labentem quidem cernas Ovidium, labentem tamen non sine interiore quadam ratione. —

Huc ergo cum venimus sensum ad huius partis exitum appropinquamus, quo tristissimam elegiae rem depromit Dido, qua graviozem reddat miserationem una cum narratione ipsa (cf. „fatis“, „poena“) bene finita. At tantum abest, ut subsistat Naso in versibus 133/4 de Aenea fortasse etiam gravidam mulierem crudeliter relicto, ut cum rhetorica verborum magnificentia extremum huius sententiae acumen arripiat, vv 135—138, 1) quo id quoque certius fiat repente sese recordari, quod sibi proposuerat (v. s.) pluribus narrare de fato, quanquam de fato etiam culpa e auctore propositum sibi fuisse iam dudum nesciit: „minime acquiescit fatum generis in Sychaeo interfecto, fratre scelerato, Didone ipsa exule absque altero quoque amato misere relicta, contra saevit etiam in posterioris generis personam nondum natam.“ Nostro denique iure huius partis terminum post versum 138 nos statuisse ipse insuper poeta docet, cum admodum abrupte narrandi elegia finita loquitur v 139: „Sed iubet ire deus.“ 2) — nempe ut heroïdem expetiscentem fugat et redemptum ad veriora retinendi argumenta. Etiamsi enim mollissimi animi mulier non audet tali pietatis argumento continuo occurrere atque satis habet interim deum complorare, qui adventum perituri non prohibuerit, 3) nihilominus Marone praeceunte brevi post Ovidius incidit

1) Apertum est pro diversa ratione poetica aliquantum hic differre inter se Vergilium (IV, 327sq.) Nasonemque, cf. etiam Zielinski (Philologus 1905, LXIV, p. 17): „Für die Heroïne wäre das Kind ein Trost, für das Weib ist es nur ein Schrecknis mehr.“ Qua in re praeterea agendum non modo novum fati contextum animadvertas [v. s.], sed etiam veram artem poeticam admireris, qua Vergilius locum suum etsi heroïcum summa cum tenacitate conserpsit. Ut enim laeam de rhetoricis verborum argutis (de quibus cf. cap. II): initiator quantumvis elegiacus tenacitatem tuam efficere non potuit, nisi descendendo ad miserabilem animi molliorem („Sentimentalität“). Quod idem etiam nunc eorum potissimum est, qui ut iroones in poeseos castra proficiscuntur.

2) Haud inepte imitatur hic Ovidius Vergilianam brevitas vim 361: „Italiam non sponte sequor.“ Sed quod iam Servius de versu imperfecto recte annotaverat: „oratorie ibi finivit, ubi vis argumenti consistit“, Ovidius huic ipsi abrupte dicto sese applicavit, ut inde nova commplorandi stamina duceret, quasi consulto obstrens ita precanti Aeneae: „Desine neque tuis incendere teque querelis.“

3) Sententiae sane Maroninae (cf. 271sq. 4.40. 657) aciem verborum

in heroeicae cuiusdam ironiae affectum (v. 141 sq.), quocum sua sponte quasi coniunguntur procellarum, pelagi alia gravissima prioris partis argumenta.

Ac minime casu factum est, ut easdem causas quas iam protulerat in dictionis prooemio (v. s.) iterum hic proferre placuerit poetae, 141/2.4) 146 sqq.

„Nempe ut pervenias, quo cupis, hospes eris

Utque latet vitatque tuas abstrusa carinas,

Vix tibi continget terra petita seni.

Ilos potius populos in dotem²⁾ ambage remissa

Accepe et advectas Pygmalionis opes!³⁾ 3)

contrarie relatorum intulit imitator: „je — adire“ (cf. etiam Pieri, p. 46). Quali urbanitati Vergilius praeposuit gravitatem, haec autem posuit in acerbissima ironia, qua versus 657,5 respiciunt versus initii: 456: „Dis equidem auspicius reor et lunae secunda — Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.“

¹⁾ Inseruntur vv 143 sq. ad Vergilianam indignationem 311 sq. referendi. Ceterum debent editores cum Riese (codd. PGEov), Thybridis“ scribere, cf. Leo, D. Lit.-Ztg. 1881, p. 81. — cf. Aen. III, 509; Ovid. Met. XV, 432.

²⁾ Res totalis topicam accepit vim in heroïdibus [cf. e. g. Zöllner, Anal. Ov., Diss. Lips. 1892, p. 16] eaque vereor ne ex recordatione quadam praeccepti rhetorici, remunerationis scil., de qua cf. Serv. ad Aen. I, 65: „rhetoricum est in omni petitione haec observare, ut possit praestare qui petitur, ut sit possibilitas, ut sit res iusta quae petitur, ut habet modum petitio, ut sequatur remuneratio.“

³⁾ Mirati sunt omnium temporum interpretes (cf. e. g. Ruhnkenii dict. ad her.) de opibus Pygmalionis (Aen. I, 364), quippe quae non Pygmalionis, sed Syciaci fuerant. Quod autem Ovidius non dubitavit etiam mirificum aliquid auctoris dictum recipere, memorabile est laud incaute eum pro verbo Vergiliano prudenter addito „avarus“ similiter interpretandi causa adiunxisse „advectas“ i. e. „opes avaro fratri felicitate ereptas“. Ac profecto iam Servius talem interpretationem protulit: „opes quas iam Pygmu. suas putabat.“ Idem autem quod lae data occasione novam quandam et singularem fabulam narravit, bene prohibuit Ovidius („advectas“), ne nimium haberemus fidem fabulatoribus [scitendum quod etiam tangit historiam. moris enim erat, ut de pecunia publica Phoenices misso a rege auro de peregrinis frumenta convenerent. Dido autem a Pygmalione ad hunc usum paratas naaves abstulerat, quam eum fugientem a fratre missi sequerentur, aurum illa praecipitavit in mare, qua re visa sequentes reversi sunt. licet et alio ordine historia ista narretur.⁴⁾

In aperto enim est auctori haec extremam partem incipienti laud parvas difficultates obtinuisse, cum copia materiaque argumentorum sive verorum sive fictorum ante insertam illam narrationem iam consumpta esset. Ac profecto ut omittam variationes et amplificationes, vv 141—152, 169—176 hinc extremae parti praeter mirificam muneris inventionem versuum 153/6 (praebebimus hostem) iam nihil relictum est nisi preces humillimae,¹⁾ precibus autem ipsis misere et primo nimirum ab initio perditis ulimo loco tantummodo desperandi pronuntiatio: 181—186.

Hunc enim opinor complorationis parti totique declamationi verum atque solum epilognum, initio quidem, fuisse:

„Si minus, est animus nobis effundere vitam:

In me crudelis non potes esse diu.

Adspicias utinam quae sit scribentis imago:

Seribimus et gremio Troicus ensis adest,²⁾

Perque genus lacrimae strictum labuntur in ensen,

Qui iam pro lacrimis sanguine tinctus erit.“

¹⁾ Versus 157-158, quas Peters, Diss. I. p. 36, suspectos habuit, recte iam tutatus est Ehwald (Burs. ann. 1882). Nec pluribus refutandus est Jurena, qui sequentia disticha (159—162) delere maluit (Zeitschr. f. österr. Gymn. 1883, p. 558-9). Quod autem Knaack, Analecta Alexandrina-Romana p. 32, ann. 41, in Phylidos versibus 33 sqq. elegantium Callimacheum odoratur, satis erit obicere hunc obsoletum iuris iurandi stilum esse.

²⁾ Tales ostentationes consentaneae sunt rhetorico heroïdum generi ac nihil valet Ovidio — quod Pierium offendit, p. 47 — minorem esse fidem dolenti, cum moriendi consilium „reteggit verbis contrarie relatis“. — Non minus frustra hic laedebatur Carol. Lehrs, I. I. p. CCXLIII sq., qui etsi ipse facere non potuit, quin ad carminis initium revocaret, nihilominus nullam inde suspicionem movit de vera carminis natura aequae aliena a vera suasoria atque ab epistula. Deinde quod idem arbiter huius modi exitum etiam discrepare iussit cum versibus antecedentibus (167—180), porro hosce ipsos versus iterum minime concinere cum prioribus, tales ostensiones, quas ipsi iure quodam non carere concedimus, satis tamen nobis videtur dissolvisse, cum Nasonis usum imitari, imprimis autem contaminandi difficultates quae obsisterint excusavimus. — Compositionis vero numeros (vv 37—186 = 3 < 50), quibus iterum ut versus conserventur studet, omnino hic omitto, ne Bellingii sectator videar.

Cui certe aptissimo¹⁾ fini pro appendice assuit Ovidius languidum illum alterum exitum 187—196²⁾ quod quomodo et quibus de causis factum sit, satis dilucidum est.³⁾

Restat, ut huius exeuntis carminis unam alteramve minutiozem

¹⁾ Dignum est memoratu ad hunc priorem exitum pertinere Amor. II, 18, 25 et eadem descriptione quam finalem fuisse putamus, forsitan peripaulo post, Canaces carmen (XI), 3/4, pro introitu exornatum esse. Persuasum enim habeo Canaces dictionem vere exordiri a versu 3 (Ehw.), versus autem 127,8 + 1/2 ex Propertio (V, 3) accedentes Ovidium sive ne initium duplicaret sive ut imitationem uagis velaret carminis fini amectere maluisse. Quod autem nihilosecitus vv. „Si qua tamen“ — in initio inveniuntur in codicibus, libraritis debentur, utpote qui Propertiani initii imitationem hic melius quam in disticho 127,5 (mandata) recognoverunt. (An navis Ovidium initio versus 127,125 + 1/2 in fronte carminis posuisse, deinde in margine primi distichi annotavisse prius hoc initium fini amectendum esse; quod librarum tantummodo ad distichon prius pertinere putaverint?) Utique sic tandem omnes evanescent et initii et exitus molestiae, ac frustra desiderant viri docti, velut Vahlen p. 789. + 15, novum initium epistolae, frustra altercati sunt Heinsius, Palaeus, Housman, Gilbert, Birt de versibus 127,8. „Iu“ enim vocata ad fratrem pertinet ac „perfer“ non est „transfer“, sed „exsequendo patere“. Obiter autem indicavit Jacoby Mus. Rhen. 1905, p. 71 ac media in via substitit Damsté l. l. p. 36, 57.

²⁾ Discrepantiam quam apud Vergilium inter vv 647 et 367 statuerunt viri docti, nullam esse recte iam Ric. Heinze (p. 139, ann. 2) docuit. Accedit, quod ipse imitator, commentatorum certe callidissimus, minime eodem modo haesit, cf. v 187: „Quam bene conveniunt fato tua munera nostro“. Quod autem attinet ad heroicum mortis voluntariae apparatus Vergilianum fieri non potuit, quia hanc quoque rem accomodaverit Naso ad humilem elegiae scribendique condicionem 153 sq.

³⁾ Inde quod Annae sororis malae consularis partes quas in initio libri IV faxerat Maro apud Ovidium omnino ignoratur nisi in appendice annexa, etsi ipse desperavi aliquid certius futurum esse de secundis non quae fuerint Aeneidos caris, denuo tamen id stabilitur, quod de vera Ovidiani carminis forma consensus: nequam enim turbida sororis appellatio in epistula ad Aenean mittenda tolerari potest, suum autem locum habet vel admitti potest in nuda declamatione. Deinde de additamenti ratione quae sit habet fortasse aliquid momenti, quod postea poetae, in Fastis, III, 523 sqq., non solum accuratior res fuit de Anna sorore, sed etiam actum est de Didonis rogo futilique sepulchrali eadem verba iterata sunt. Sed cave nimis huius temporis rationi credas, cf. a. a. III, 39, 40 et ep. II ex. Sufficit fortasse habendi usum elegiacum accensare. Ac Phyllidos declamatio, quam omnibus fere in partibus sine Didonis (Ariadnaeque) carminis [Phyllidos Ariadnae Didonis ut

quoque questionem criticam absolvam. Ac prima occurrit molestia conclamantissimi versus 152. Praebent codices meliores PGE (+ o + Planudes): „Inq.: loco“, idque P in rasura, m. 2, in posterioribus libris legitur: „Inque locum“ vel „Ilicque loco“ argumenta ita fontes persaepe propterea conflunt, quod etiam Vergilius (cf. N. W. de Witt, Diss. Chicago 1907, p. 61 sq., The Dido episode in the Aeneid of Vergil) in quarto Aeneidos libro praeter Apollonianam Catulli narrationem (LXIV) secutus est. Unde quae novae prodeunt questiones hodie differendae sunt.] natam esse negari licet (v. s.) etiam in duplici conformatione epilogi ad haec. VII videtur referenda: primum enim fingit Phyllis sese in maris fluctus corpus immissuram esse, deinde huius aptissimo fini (138) alterum amectit Ovidius Didonis more, ut plerumque traditur (cf. Serv. ecl. V, 10. Ovidius rem. am. 693 f) melius respiceret de Phyllidos morte laqueis sponte facta, deinde ut simillimum Didoniam affigeret titulum sepulchralem. Sed tamen cum Ovidius praeterea de venenorum gladiique morte deliberantem fingat puellam ac, ut quid dubii restet, ipse subrideat de necis electu, haud scio an Didonis imitationi encheiridii eiusdem notitia accesserit, quo variae referebantur historiae de Phyllidos morte qualis fuerit. Ac profecto nihil equidem puto contigisse Knaackio (Analecta Alex.-Romana Gryphisw. 1889, p. 29—45; Roscher, p. 214 sqq.), ut Rohdium duce (Gr. Roman. 2 594. 2) Callimachi auctoritate carmen Ovidianum adscriberet [vel Callimacheum poema hae quidem „imitatione“ comparata restitueret], cum sententiae quaeumque Batiadae artem redolere insit aut trita fuerint (v. s.), aut ad Didonis Ariadnaeque dictiones sive ipsae redeant sive per mutationem quandam referendae sint. Quod autem gravissimum, quod ad Aetiorum elegiam spectare possit, inventio scilicet *Ἐρριὰ δάδα* aetiological, in declamatione docti sicut altera unum quae exstat apud mythographos interpretatio (Phyllis *φύλλα*) — etsi nil valet ad Knaackium refellendum, tamen verisimile est Ovidium Phyllida ita in litore trepidantem hic quoque (cf. a. a. III, 37, rem. am. 60f) lubentissime depicturum fuisse, si talequid illo tempore cognitum habuisset. Porro Phyllida sibiinet ipsam manus attulisse valde posterioris cuius libet mythographi inventionem sapit sicut Calypsus quoque, nymphae nempe immortalis, mors voluntaria (cf. Hygin. 213) ac probabile est Phyllida (similiter de Byblide inter se dissentiant testimonia) initio, apud Callimachum quoque, tantummodo ob desiderium mortuum mandrago, cuius narrationi magnam Ovidius operam dat? nusquam exstat huius rei apud antiquos testimonium neque usquam certe debuit exstare. Demophontem enim Troia expugnata domum rediturum nomine praeterebipaeae necesse erat Amphipoliam — praeterea quod ipse initio Thraecorum fuit? Quid tandem opus erat erroribus? Andesne eandem

vel „Hancque loco“. Quam apertam corruptelam sanare conati sunt viri docti talibus coniecturis: Hicque locum, lamque locum, Neque loco, Hancque locum, Remque loco, Resque loco, Sisque loco, ahis, frustra videlicet. Oppositio enim quae exstat acutissima in hexametro: „Ilion in Tyriam transfer felicius urbem“ et in pentametro quodam modo a poeta effecta fuerit propter vocem „tene“. Quam restituere possis minima mutatione hac: „Inde“ (codd. „Inq.“)

At aliunde malis medelam petere, si reputaveris non modo litteras illas „Inq.“ in rasura legi, sed etiam versum alio quoque loco videri corruptela laborare: „regia sceptrā“ GE „sceptrā sacratā“ o. Inde quid colligis? Latere suspicor novum gravissimae vitium in voce „regis“. Est autem „loco“ quod dicimus „anstatt“. Idem dicunt Latini „in locum“. Quid? si interit inveniunt versus casus genitivus, personae scilicet, cuius loco Aeneas regnum, quod Troiae quidem amisit, nunc obtineret? Offerunt Carthaginiis regnum, oblatura est Carthaginiis regina. Quid, si „Didonis“ genitivum petissem putamus? Habes „Didonisque locū“. Hac tandem una ratione nonne tolluntur omnes, quibus scateat versus, molestiae? nonne seceruntur sponte glossata („regis“, inque locum, -loco) a geminis Ovidii verbis? Scripsit, ni valde fallor, poeta:

„Didonisque locum sceptraque sacra tene!“ —

Raperis ad distichon 177/178:

„Pro meritis et si qua tibi debebimus ultra,
Pro spe coniugii tempora parva peto.“

in quo iterum, nequiquam lucensque, haeserunt interpretes. Voluit e. g. Zielinski legi „devovimus“ (debebimus G, m I debebimus, m 2 debebimus).¹⁾ Cui repugnavit Ehwaldius suo iure, confortiorem

socordiam Callimacho tribuere, qui certe melius geographicas res observaverit quam Latinus? Nonne potius agnoscis Nasonem pro rhetorica inventione aliorum hospitiū perfidorum, imprimis Aeneae, conditionem transferre ad Demophontem? Non id ipsum scholasticarum exercitationum fuit ad argumentorum *περίφρασαι* spectantium? —

Postremo de Tusco, Ovidii sodali, „qui sua Phyllide nomen habet“ (e Ponto IV. XVI, 29), alibi spero Birrium, Mayerum, Kiesslingium, Knaackium refutari posse.

¹⁾ Philologus LX (1901) p. 5.

tamen interpretationem hanc adiungens¹⁾: „Nicht um Verdienste, die sich Aeneas um sie erwerben soll, nicht um ein Benehmen, das sie auch ohne besondere Taten [ultra P] ihm verpflichte, nicht um die versprochene Ehe bittet Dido, sondern um kurzen Verzug.“ Atqui facillime ita expediuntur versus ambigui: Dido cum loquitur „si qua tibi debebimus ultra“ (sic!), molliter, occulta ironia,²⁾ non aliud respicit nisi merita sua ultra officia illa (cf. 5. 6. 91/2) etiam ex eo constare, quod ita commisit deliquitque pro amato, ut postea aliquando ei aliquid ipsa „debeat“. Subaudiamus igitur opus est, quod tenere hic retineat poeta, in versibus 133sq. tenere rexit.³⁾ Atque eodem spectat e. g. Medea, cum Iasonem ita obsecrat (her. XII, 19): „per meritum et natos, pignora nostra, ita obsecrat. — At cur non consulimus verum huius loci auctorem? Dixerat Vergilius vv 316sq.:

„per connubia nostra, per inceptos hymenaeos,
si bene quid de te merni, fuit aut tibi quicquam
dulce meum“⁴⁾

Ergo haec certe a parte sequeretur Ovidius ita: „per (≈ pro) merita mea, per nostrum infantem, nondum natum, („si qua tibi

¹⁾ Burs. ann. 1901/2, p. 243.

²⁾ Ironia inest verborum argutiis: „meritis — debebimus“. Pariter loquitur Ovidius e. g. ep. X, 111. 2, ubi meritorum usus iam topicam accepit vim:

„Non te per meritum, quoniam male cessit, adoro
Debita sit facto gratia nulla meo.“

³⁾ Cf. Zeitschr. f. d. Altert. 1837, p. 955, nec non Palmeri ann. (ed. 1895).

⁴⁾ De Vergili versu 323, quomodo accipiendus sit, commentatorum iam antiquorum fluctuarunt sententiae. Quos Servius in interpretando sese contorquentes (alii „restat“ intellegunt „resisit“ id est „contrarium tibi est“) veritate quidem ipse multo superavit [restat = superest], quibus tamen patronum existisse Ovidium (v 167: „Si pudet uxoris, non nupta, sed hospita dicar“) commemorare omisit. Cuius epistulae, quamvis ad Vergiliū hic illic interpretandum idoneae, multum invenimus mentionem, neque in Servio neque in Donato — quasi heroicum corpus tum illic ignotum fuerit. Eodem vereor ne pertineat, quod Serv. (ecl. V, 10) mirifice Ovidium Phyllidos fabulam in transformationibus tractantem facit.

debebitus ultra", † Verg. „si“ e. q. s.) per spem coniugii (inceptos hymenaeos) moram quidem parvam laud immodeste peto.“ At nondum hic subsistere debemus. Ut enim Ovidius per totam ultimam precandi partem quam fidelissime, paene verbotenus, secutus est Aeneidos ultimum quoque refrendi conatum 417—440, ita versus 431 sq. una cum antea allatis observabantur imitatori:

„Non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro,
Nec pulchro ut Latio careat regnumque relinquat:
Tempus inane peto requiem spatiumque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.“

Quid igitur factum est? Contaminavit Naso exemplaris utramque (316 sq. 431 sq.) locum et callide contaminandi pericula vitavit poetarum ingeniosissimus, cum ambigue scripsit „pro“ — quo prima, in hexametro, Maronis illud „per“ quodam modo respicit (pro“ i. e. zum Lohne für, vermöge), deinde, in pentametro, altera quoque sententia non neglegitur: „non coniugium antiquum oro“ („pro“ i. e. „anstatt“, sed cum addatur „spe“ uno tempore subsonat significationem hexametri): „pro meritis meis proque conebitu minime conubium spero — quamquam haec reenumeratione ea sit dignissima, quae iam gravida est ex amato —, sed parva tantum morandi spatia rogo.“ —

1) Qualem confusionem melius vitavit Ovidius in totius huius regionis imitatione rem. am. 273 sq.: „Non ego, quod primo — nec mihi — (sperare solebam, iam precor, ut contiax tu meus esse velis“ (cf. Aen. IV, 71, 2) 277 s.: „Ne properes oro, spatium pro munere posco. Quid minus optari per nea vota potest?“ — Ubi Nasonis ingenium ironicum apparere arbitror et quod ad stilum attinet et quod omnino ad inventionem. Agitur autem illic ita de Circes nymphae amore parum felici Ulissis, ut frustra viri grammatici circumspexerint, quo tandem e fonte Latine talia, ab Homero certe aliena, hauserit. Atqui ironiae poeticae omnibus temporibus id potissimum est argumentis ipsis pro nihilo putatis sive qualemcumque rem aliis qua licet conditionibus personisque supponere sive omnino novas invenire fabulas, dummodo tali procedendi ubertate apte ostentetur ingenium poeticum. Quae nullum valet observatio in multis fontium Ovid. disquisitionibus imprimis scilicet de transformationibus instituendas. —

De imitatione cf. etiam Ribbeck, Röm. Pöetung, II, 168: nihil de hoc Lueneburg l. l.; dubitanter disserit Tolkiehn: „Homer u. d. röm. Poesie“, p. 200. — De simili inventione a. a. II, 123 sq., cf. cap. III.

His de singulis disputatis invat perpaucis dicere generatim.

Ac primum diversorum sunt morum utriusque poetae Didones. Est enim Maronis Dido vera perfectissimaque heroina, qualis optime decebat carmen epicum — de quo discrete iam disseruit Ric. Heinze Vergils ep. Techn., p. 134 sqq. Imitatione autem Ovidiana factum est, ut heroinae nil restiterit nisi nomen, ipsa autem heroica persona mutata sit in confidantiae vitae mulierem. Omnes enim grandiores motus: dignitatis, magnanimitatis, superbiae, iracundiae, alii in humilitatem aberrant; accusationes et deorum et amati, furibunda ulciscendi consilia, consecrationes dissolutae sunt in preces miserationes querelas. Deest imitatoris Didoni id, quod Schopenhauer de veris tragicis personis postulavit quodque egregie vocavit „die Fallhöhe“. Hoc autem postulatum ingeniose observavit Vergilius. Ac recte ait Y. W. Sellar: „Ovids Dido falls below the Dido of Vergil in queendiness and dignity.“ 1) —

Attamen tantum abest, ut has factas imitationes omnino vituperare debeamus et recedere, ut Nasonis novum eloquendi genus excusamus novamque novi generis rationem agnoscamus ut legitimum. Hoc autem heroicum novum genus quale sit cave praepropere delinias. 2) Ubique enim monimus huius potissimum libri variationem quodammodo fuisse, priusquam foras editus est. Quare cum melius sit et tutius antea inquirere in singula quae-

1) „The Roman poets of the Augustan age.“ Tom. II. Oxonii 1892.

2) Bene se habet, quod viri docti Beaulieu duce („Briefe d. Plutaris“, praef. p. 81 2) heroides *reproportioniert*; rhetorice exercitationibus, quam maxime affines esse iudicant — nisi quod ipsi molestiae quoque, qua lacerabantur in epistolari forma, excusantur stans (v. s. cf. etiam capp. II, II): vera enim primordia totius libri revera exque consilio ipsius auctoris aliena erant ab epistolari forma atque facit Naso priores heroicum nominis nudas complorandi elegias conscribentes, miseriam suam letique argumenta enarrantes, velut Dilonem, Ariadnam, Phyllida (de Penelope cf. cap. III). Hoc autem ita esse inde insuper apparet, quod quamquam epistularum species una cum suavioris magis magisque adlocabatur a poeta (cf. cap. II), eaque interdum per retractationem, nihilominus exstant antiquorum testimonia, quibus talis novatio prae priore querendi fundamento nulla curata est. Iure enim meritoque heroicum Ovidianarum notitiam odorantur vidd (cf. Birt, mus. Rhein. XXXII, 396; de Vries, Sapphus ep. ed. p. 122 3, Barbu de Sapphus ep. Diss. Berol. 1888, p. 148 ff.) apud Persium (l. 34) nec non Ausonium (XCII).

que carmina, quibus propriis condicionibus nata sint et conscripta, quid dicere de Didone? De qua nempe facillimum est indicium unius auctoris carmine feliciter servato.

Ac primum certis argumentis nisos formam epistolarem carmini nos denegasse fac meminere. Unde gravissimo praedicato iudicii impedimento sublato facilius iam procedimus ad Ovidi consilium rationemque recte perspicenda: Varias patebant viae Aeneidos praeclarum librum imitanti. Potuit e. g. poeta elegiacus ad exitum sese applicare et Didonem, priusquam moriem obiret miseriam, ultimis querendi verbis, more simul rhetoricum, declamantem fingere, idque ita, ut tristissimam fortunam suam secum ipsa repetendo comploraret. Potuit is, qui Seneca magistro teste lubentissime suasorias conscriberebat recitabatque in ludo rhetorico, unam quandam pitorem totius fabulae condicionem imitando supponere et heroidem qualibuscumque argumentis suadentem facere Aeneae, ut remaneat vel saltem iter differat. Potuit Naso accusationes heroidae suas facere pluribusque rhetorice et exponere et amplificare, fundamento fortasse huius sententiae apud antiquos usitatissimae substrato: „nec te diva parens“ e. g. s. Potuit ultimum precandi obscuroque nuntium per Annam sororem ad Aeneam referendum accuratius effingere. Et alios status sibi proponere potuit Ovidius ad imitandum.

At unum alterumve eligere debuit, si quis epica ratione contempna epici carminis argumentum imitatione exprimere voluit. Quid vero accidit Ovidio? Apparet eum simitem eligendi viam initarum fuisse. Placuit enim ei initio pro indole ingenii elegiaca suadendi, accusandi, obtestandi consiliis omnino neglectis miseram morientis heroidae condicionem propria declamatione depingere. Huc enim pertinent praeter initii excusationem (v. s.) propositionis disticha sequentia, interrogandi notulis scilicet initio omissis (9/10 sq.). Pertinet huc praeterea — ut mortis voluntariae exitum omittam — principalis illa pars, qua apertius secum ipsa lamentatur Dido, meritis famaque perditis (85—137).

Hoc autem desperationis propositum, etsi passim declamando subicitur, nihilominus vel in initio quodammodo diluitur verborum argutarum causa (perdere verba e. g. s.), ac nimis pellicente suasoriae consilio: hinc interrogandi distichon 7/8, postea (v. s.) ab auctore insertum: „Certus es ire tamen —?“ hinc

distichorum subsequentium mutatio quam volumus in interrogacionis formam.

Quin etiam in versus magis nequit a se impetrare suasoriarum amator, quin veram Didonis suasoriam institueret etsi primario ultimae complorationis proposito quam pessime convenientem. Ille autem iterum paravit viam, cum accusationem illam 37 sqq., quam laud ita apte in suasoriae usum blandiorem vocari posse putaveris, eam in partem vertit, unde elegantissime transiit oratio subito ad suadendi argumentationem.

Quali artificio eo magis praeter ullam expectationem usus est Ovidius, quo certius ex compositionis structura coniciendum fuit fore, ut tota declamatio hoc uno — nempe idoneo et lubentissime apud antiquos arrepto, cf. Anth. Lat. (R.) I, 244. 255; Ennodii episcopi dict. XXVIII (Hart.) 1) — increpandi fundamento subiecto nova ab integro susciperetur.

1) Sufficit constantiam Ennodianam, quamvis tumidam, comparare: [Verba Didonis cum abentem videret Aeneas] „Nec tibi diva parens generis (nec Dardanus auctor).“

„Quantum docet inclementia, perdidisti testimonium generis, quod opinione mentiris. constat Veneris non esse filium ul amantem: ordo rerum est, ut prospicere mores adnuent et quo quis auctore in lucem venerit, eius facta seetetur. Diva Idaliae nescientem respondere beneficiis non agnoscat; non fama filios, sed conversacionem monstrat aequalitas: si diversa sit conscientia, vix credenda est esse suboles quae vocatur. te potius Caesarei rigoris praerupta genuerunt aut conceptum in recessibus montium saxea alvus effudit et, ne diva nutrimentis natura mollesceret, eripientes salutem ceteris Hyrcanae tigridae alimenta praebuerunt: intravit te illa feritas quae trucidat, nam quid mihi dissimulatione pollicitor? aut quid sperando meliora suspensor? non reddidit fletibus lacrimas, quas eius amore torta fundebam: non gemitus meos propriis mens eruenta est consolata suspiriis. in doloribus meis, quod unicum est remedium, non exhibuit pari dolore collegam, quia pene solus est in anxietate terminus invenisse participem. Sed quae eloquar nescio < nescio > quae relinquam. haec nec dexter Immovis oculus nec summi tonantis patitur aspectus, ut pro tot impensis sequestratione consumar nec aliud pietate promoverio, nisi ut merear non amari. Heu fides ab universis proturbata mortalibus et quod haec nunc nuntiis homines iungebat expulsum.

Suscepi misera naufragum et eius dicio regi nam subdidi manente felicitatis sorte captivam: feci, ut ageret dominum profugus imperantis. Nunc furore successa disructor et quare possessor me

Coercentur autem postea obiurgationes istae et, si ubi propter nimiam exemplaris auctoritatem denno apparent, minime contigit imitatori, ut revera ita sentire mulierem nobis persuaderet, praeterquam quod continuo paenitet heroidem ipsam male-dictorum. Nec maior fides haberi potest causis suasoriae rhetorice inventis sive propter universum carminis tenorem desperatum sive propter nimias splendioresque elocutionis argutias. Item quod postremo Ovidius, quasi ne quid deesset exemplaris, etiam preces conscripsit fusiores, nimirum his quoque parum sinceritatis inest, praesertim quae haud ita commode audiantur periplo ante grandiloquum mortis voluntariae consilium. Apparet igitur motuum mutationes quas accusarunt viri docti paene necessario natas esse atque excusandum esse non tam usum laeundi elegiacum — cuius recte de Tibulli somniis monuit F. Leo (Philolog. Untersuehgn. II), — quam gravissimas contaminandi difficultates, ita ut hic quidem Skutschii postulato (Aus Vergils Frühzeit II, 169/170) possimus assentiri.¹⁾

deserat ingeniseo. Ergo Apollinis anguriis vocatus abscedis et sortis Lycaiae casum certis et apud te iam manentis praepennis imperiis? Scilicet caelestibus crudelitas ista procuratur auctoribus et interpres superiorum ad hos hominem compellit excessus, ut diligenter hitorā quasi solum hostile dirigiatur, ut per tempestates salutem prodāt qui solum fugit adfectum.

Vade, ulterius non morabor. habet vindictam meī via qua deseror, habebit pelagus in furore iudicium, raneos tumendum procellarum aestus exaudiam: vocabis inter pericula Didonis nomen, quae et fuit portus et praebuit: aut certe, quod timeo, ne dum vindicor me vivente moriaris, eventum expetitaē navigationis post usaram lucis agnoscam, vide sceleribus indebitam mercedem: perire innocens ante cupio quam merentem.

Durus et indomitus Veneris se semine cretam
lactat et abiurans collaudat stemmata divae
Edidit ergo Venus fugientem nomen amoris
Pectoris et rabidi fudit elementia virus.²⁾

¹⁾ Quod Skutschius postulavit de Tibulli elegiis interpretandis, vide ne melius quadret in aliorum poetarum elegias: motuum variationes laemasque sermonis illic persaepe hiantes intelligendas esse ex variis exemplaribus — vel variis unius exemplaris locis — conlatis.

Caput II.

De Phaedrae epistula (IV.) si quis quasciturnus est nequit non inquirere in Euripideas Hippolytorum fabulas. Attamen quae ratio intercesserit inter Velatum Coroniferumque iam pridem viri docti Wilamowitz,¹⁾ Leo,²⁾ Kalkmann,³⁾ Maximil. Mayer,⁴⁾ alii Seneca Ovidioque adnotoribus recte dindicarunt, ita ut nihil fere hic quidem relictum sit acta agere nolenti, nisi ut nihil fere sarciat expoliatae in ea potissimum quaestione, quae pertinet ad veras palinodiae canendae causas, praesertim qua parum nisi sicut ad veram Ovidianam quoque imitandi rationem rectius intellegendam.

Ac proficiscentibus ab Euripidis mythopoiia statim apparebit poetam, quem Aristotele arbitro maxime tragicum appellant, in Hippolyto magnas in angustias incidisse tragicæ rationis. Est enim sanc argumentum vere tragicum Dianae iuvenem, utpote qui Venerem, caelo terra mari omnipotentem deam, fugit repudiavitque, huius impictatis capitis poenam dare ipsi Veneri. Hoc autem ita videlicet effingendum fuit, ut mulieris abiecius, quam potest optimae nobilissimaeque, amorem Venerē iubente oblatum castissimus ille⁵⁾ contemneret — quod scelus omni hominum consuetudini repugnans Venus vehementer debuit ulcisci. Hanc igitur habes optimam Hippolyti tragoediam. At valde minuitur tolliturve tragica vis, si Hippolytum tantummodo aspernantem accipimus inquam incesti amoris conditionem — quapropter apud Troezenios vix dignus putabatur venator ille, cui divinis honoribus ornato, priusquam nuberent, sacrificarent puellae. Veri simile igitur est vel propter mythopoiiam Euripidi Phaedram minime ut Thesei coniugem Hippolytisque novream induendam fuisse, immo Phaedram melius meram Veneris personam fuisse eamque nullo alio consilio in fabulae antiquioris carminisque puellarum nuptialis scaenam productam, nisi ut iuvenem nimis pudicum ne Venerē

¹⁾ Analecta Euripidea p. 154 et 209 sq., Hermae vol. XV, 482 sq., Hippolyti ed. praef.

²⁾ Senecae fabb. ed. tom. I, 173 sq.

³⁾ De Hippolytis Euripideis quaestiones novae, Bonnæ 1882.

⁴⁾ De Euripidis mythopoiia. Diss. Berol. 1883, p. 63 sq.

⁵⁾ Castitatem altera ex parte non nimis ad religionis cultum referendam fuisse consentaneum est. Cf. Reitzenstein: „Epigramm und Skolion“, p. 209, 10 (de Hippolyto *porzōlog*).

quidem postulante ad amorem accessisse proptereaque laesa a dea misere perisse apte illustraretur.

Eodem pertinet hoc: ut enim Cretensis domus feminae Pasiphae filiaque Ariadne Veneris et nomine et honoribus colebantur, ita Phaedra quoque, filiarum altera, eadem fuerit atque Venus. 1) Et aliud quoddam certius sit mythopoiiae rationes respiciunt: In rudi illa fabula nihil erat, cur interiret Phaedra, 2) nisi Dianae deae propter dilecti comitis interitum graviter successae consilium ulciscendi. Ut autem Phaedra ita puniretur a Diana demum Hippolyto misere interfecto fieri potuisse, etsi res ipsa fert, nihilominus apud Euripidem ea, quam solum merito apteque ferire licuit Dianae, mortem sibi consciscit multo priusquam Hippolytus patris execrationibus immani interitu succubuit.

Sed aliter rectiusque rem se habuisse in Velato 3) non modo Annaeana fabula, sed etiam Apollodori epitoma (III.) probatur: *πολυέτηρον δὲ τῶν Ἰππολύτου κρητέρας τὸ ἔργον, ἐπιλακκῆς δὲ Ἰππόλυτος σφύρατος ἀπέθανε. γενόμενον δὲ τοῦ ἔρωτος περιγρονῆς ἑστῆν ἀνήγησεν Φαίdra. Quod testimonium eo meliore fide dignum est, quod pendet ab Asclepiadis tragodumenis 4) (cf. schol. 2 321). 5)*

3) Cf. Sam Wide, De Troezeniorum, Hermonensium, Epidauriorum sacris, Diss. Upsal. 1888, p. 86; de Venere *Ἡρακλέως*, cf. eiusdem „Lakonische Kulte“, p. 246—250; de Ariadna dea Robert „archäol. Märchen“ 11, ann. 1; de Pasiphae Ariadnaeque Veneribus Preller-Robert „gr. Myth.“, p. 373. Cf. etiam Max. Mayer, Arch. Ztg. 1884 (XLI) 279, ann. 13. — Ariadnam initio eandem fuisse atque Proserpianam parum recte sibi persuasit Pallat: De fabula Ariadnae Diss. Berol. 1894, p. 3 sq.

4) Memorabile est in scholiis Euripideis (certe non in Velato, quod ex Ovidi v. 54 sq., Senecae v. 124 sq., suspicatus est Leo p. 177) Phaedrae mortem ad Solis proditionem referri, quod tamen a vero iulius tragodiae primordio quam longissime abesse et scholiastas fugit et nuperrime scholiastarum commentatorem Elspergium Philologus, Supplem. 1908, p. 131. Quemadmodum enim Venerem in suum ipsius genus (v. s.) saevire putes?

5) Cf. Leo l. l. p. 179; Kalkmann, De Hipp. Eur. p. 37 sq.; Arch. Ztg. 1883, p. 54.

6) Ric. Wagner: Curae mythographae, p. 145 sq.

7) Quod parum recte olim Welcker, gr. Tr. I, 394 sq. Hiltensque lib. miscell. Bonn. 1877, p. 35 sq. ad Sophocleam fabulam pertinere voluerunt.

Postremo autem convenit supersitis fabulae locis, qui lucens-que quidem obscurissimus — desperavit de interpretando etiam Wilamowitz, 1) — nunc tamen nova repentinaque luce illustretur. Quod enim ait Diana vv 1420 sqq.

ἢ ἐγὼ γὰρ αἰτῆς ἄλλων ἔξ ἐμῆς χερσὸς
ὄς ἐν μάλαστα γίλατος κρηῆ βροτῶν
τόσσις ἀγέστοις τοῖδε τιμωρήσομαι —

nunc iam verisimile fit minime ad Adonidem referendum esse — quam interpretationem iam scholiasta ad l. refutavit — sed ad Phaedram Veneris ut aditricem, ita personam gratissimam, 2) praesertim cum necessitudinem artioerem aliquam desideremus intercedentem inter venatoris mortui auctorem Dianaeque iram. Dianam autem ipsam in Velato — Phaedra viva scilicet — criminis explanationi praefuisse recte iam coniecit Ric. Wagner (Curae mythographae p. 144).

Tenemus igitur novum Velati frustulum, quod mirifica, non rara 3) tamen, socordia Euripides in palinodiam receperit quamvis conditionibus mutatis fere omnibus male idoneam — vel particulam etsi minutissimam veteris Troezeniarum dearum Veneris Dianaeque certaminis, quod fundamentum fuit 4) et exordium totius qua gaudemus tragodiae, idque ea nimium conformatione, ut certent deae, ultra potentior sit. —

Haec autem haecenus de vero qualis fuerit Euripideae fabulae nucleo. Iam vero quid indicans de palinodiae ratione?

Vulgo Aristophane Byzantio teste: ἢ ἔστῃ δὲ ὄρωσ

1) Eur. Hippol. ed., p. 241.

2) Venerem ne Ariadnae occisio mirifice per Dianam facta, quam saepenumero viri docti inde ab Eustathio (2 321) excusare frustra conabantur (velut Gerhard, mus. Rhon. XVIII, 441; Pallat l. l. p. 17/18), huc aliquo modo referenda sit. Eodem certe spectat eiusdem interpretationis variatio, qua Acaenas Demophonque, Phaedrae et Thesei liberi, Ariadnae tribuuntur. Qua in re id quoque memorabile est (quod etiam Sam Wide l. l. p. 82 bene monuit) Ariadnae notitiam in Thesei cultibus Troezenis non inveniri.

3) Non defuerunt post Valckenarium, qui Euripidem longas Velati partes integras in palinodiam recepisse coniecerunt. Certiora exempla collegit M. Mayer l. l.

4) Cf. Mayer l. l. p. 73; Sam Wide, De Troz. e. q. s., p. 56.

Ἰππόλυτος δέντιρος· ὁ καὶ στεγανῶς προσεγορεύεται· ἐμφάνεται δὲ ἕσπερος γεγραμμένος· τὸ γὰρ ἀποπέτῃ καὶ κατηγορίῃς ἄξιον ἐν τοῖς διόφθοντα τῷ δάματι — credunt Euripidem, ut Velatum retractaret, eo commotum esse, quod aegre tulerint spectatores scelestos quos depinxerat Phaedrae mores.¹⁾ — Concedo non modo spectatorum vulgo, sed etiam grammaticorum cohorti — quod docet Aristophanis exemplum — vehementer Euripidem aut in pudicitiae colores sine certa ratione persuadere Euripidem aut in pudicitiae colores sine certa ratione adhibuisse²⁾ poetica aut tragœdiam iterandam emendandamque sibi proposuisse, nisi aliud quoddam graviusque scrupuli insedisset priori formae.

Quid? memento, qualem tradiderint Troezenii fabulam Hippolyteam, memento quoque, numquam ante Euripidem extitisse,³⁾ qui Phaedram coniugem, Hippolytum filium Thesci retulerit. Haec ipsa autem rerum novatione, quam non iam dubites ad Euripidis auctoritatem referre, accidit, ut argumentum omnino a priore genuinoque sensu removeretur atque novum alienumque, incesti scil. amoris, opprobrium fabulae inferretur sive ex nimio et immaturo nodi tragici implicandi studio auctoris sive propter nimiam auctoritatem fabellae omnibus terrae gentibus communis usitatissimaeque, novaeque scil. amore privigni frustra profinito innocentem ipsius apud patrem calumniantis.⁴⁾ Haec autem fabella ut adiungeretur valde suadebatur arte illa accessitudine, quae constitit Ariadnen inter et Phaedram Minois filias utramque Veneris vicem obtinentem. Quae una inculcata mirificum accessit tragici ponderis detrimendum argumento — id quod nequaquam, quamvis frustra, ignoravisse puto poetam maxime tragicum.

¹⁾ Quos ad corrigendos Venerem denum in palinodia scenam inductam esse parum recte sibi persuasit Mayer l. l. v. s.

²⁾ Neque non cogitabis de mirifico coniuges perstringendi consilio, quod tribuitur auctori in vitae descriptione, Westermanni, Biogr. 137. 89.

³⁾ Velut Pindarus (cf. Phat. Thecs. 25) Thesci Antiopeae filium Demophontem attulit, non Hippolytum, cf. Sam Wide l. l.

⁴⁾ De qua carmini Troezenio accedente egregie egit Wilamowitz (Lipp. praef.), nisi quod difficultates continuo tragicæ rationi apparentes nimis neglexit.

Huius enim vitii vim ut debilitet, vereor ne invenerit Euripides oburgationes, quibus accusatum esse Theseum a Phaedra coniuge in fabula deperdita non modo imitatores Ovidius Senecaque (91 sqq.) docent, sed etiam Plutarchi locus ille notissimus,¹⁾ πῶς δὲ τὸν ῥέον ποιημάτων ἀξιώται. Bernadakis l. p. 67 [cap. 27/8], ubi non modo de παρανομίαις Theseo illic opprobrio versis agitur, sed etiam Phaedram accipimus „ὡς διὰ τὰς ἐξέτρον παρανομίας ἐραθεταῖα τοῦ Ἰππ.“ — Quas unius libidinis causa obscœne depingendae profatas esse parum recte hucusque viri docti persuasum habebant plerique, cum tantummodo eis uteretur poeta ut tragicæ rationis artificio, paene necessario.

Sed cave credas omnino me defendere artificem. Artificem enim illud minime Minerva favente Euripidem adhibuisse quis est, quin intellegat? Neque quo magis Phaedrae mulieri protervos lascivosque increpandi mores attribuit poeta, eo minus uno tempore necesse erat videri et meritum et culpam Hippolyti, utpote qui nonnisi impudicissimam mulierem contempsit — quod sane facillimum erat et sine ulla eximiae pudicitiae gloria ab humili quoque fiebat. In summas igitur mythopœciæ angustias etiamtum incurrit Euripides.

Quid? videsne has ut effugeret poeta, Velati palinodiam conscriptam esse, vel potius spectatorum offensiones minime revera accidisse in solam Phaedrae lasciviam, sed in eandem lasciviam interiori ipsi tragicæ rationi obtrecentam?

Haec ergo ratiocinatione habita retractavit Euripides priorem fabulam. Sed qua ratione usus est in emendando? Lenivit certe corrixitque Phaedrae mores. Et propius accessit ad germanam verioremq. Troezeniorum historiam. At uicane novae obsistebat et graviores difficultates correctori?²⁾

Protagonistae enim partes in Velato haud ita apte divisae erant inter Phaedram Hippolytumque. Nunc iam emittitur poeta in retractatione, ut Phaedrae agendi quidem partes qua licet removeat. Sed tamen quamquam Phaedram tantummodo miserum Veneris instrumentum esse nunc quocumque modo inde a prologo demonstrare studeat, minime contingit Euripidi, ut affinitatis

¹⁾ Cf. v. Wilamowitz, Analecta Eur. p. 209; Mayer p. 67.

²⁾ Quas praeterit etiam Mayer p. 73.

horrorem vitaret etsi soluto trilogiae¹⁾ connexu Theseoque iam nullam ere veram actionis vicem obtinente. Ac primum nil respicere videtur nisi tristissimam mulieris miseriam mortemque, deinde Phaedra mortua novam tamquam tragoediam, Hippolyti, conscribit. Et quamquam venatoris interitum nequit ad Phaedrae calumniam non referre — quocirca *δέσποιν* artificium invenit — accidit, ut etiam tum duas revera tragoedias contaminaret,²⁾ non coningeret: priorem Phaedrae novevae frustra privignum deperemulis, alteram Hippolyti, juvenis Dianae familiarissimi, inimici Veneris. Quam discrepantiam³⁾ minime latuisse arbitror cum Sophocli aemulo tum Senecae imitatori, ita ut duplici fabulae unum argumentum reddere studerent, cum uni Phaedrae personae primas partes apertius tribuerunt. Neque fortuito Phaedrae titulum praeposuerunt Hippolyte, sicut etiam

¹⁾ Constantis scilicet ex Aegaei, Thesei, Hippolyti Velati fabulis, cf. v. Wilamowitz, *Hermes* XV, 482/3.

²⁾ Nonnulla recte iam viderat O. F. Gruppe „Ariadne“ (D. trag. Kunst der Griechen) 1-34, p. 388, qui tamen media in via substituit.

³⁾ Eodem pertinebit, quod de Coroniferi titulo et Eustathius et auctor codicis Florentini dubitantes (cf. Hiller p. 46/7) praescribere *φαιδρα* maluerunt; eodem spectant tituli variationes librorum Anacaenorum.

Ceterum coniectura est alibi quidem [velut Welckeri, Gr. Trag. I, 394sq.] certe nunc certior Sophoclem fabulam suam ita componere maluisse: Phaedra cum Theseum diu absentem apud inferos versari et unum ordinem in urbe tolli tyranno deficiente sibi persuaserit, sceptrum offert Hippolyto iuveni, qui pro severitate sua animi regnando quam aptissimus fuit (fr. 622 Nauck), uelastum autem amorem, quo privigni ardescit, utique amatum celare studet, frustra tamen nutricem feminas-que eliori celatura est. Quas nunc secreti participes orat atque obsecrat herois, ut tacito silentio rem miseriam reincaut, ipsa conficiens turpem animi motum ut a Iove ipso missum mutari non iam posse (619 N.) [ubi parum recte acceperunt viri docti *γίγεραι*: indulgere morbo]. Sed cum arceana illud tristissimum mala mobilitate Famae (626 N.) non modo per urbem, sed etiam ad superbum ipsam delatum sit cumque insuper Theseus coniax subito praeter nullam expectationem (624 N.) redierit, vitam inhonestam diutius degere nequit et mortem sibi consultul mulier infelicitissima. Frustra a nutrice liberorum monita (623 N.), frustra quoque monita revera uenine usquam in terra felicem esse (620 N.) [an verba ad exodium pertinent?]: „mortem obibo“, ait Phaedra, „ut scelerosum amorem quam celerrime luam (627 N.).“ Quid enim iuvat

Racini Phaedra exstat tragoedia, non Hippolytus — quod minime satis erit referre ad solam Anacaenam imitationem, contra ponendum erit in vera poetici ingenii ratiocinatione, qua certe non carnerit Francogallus, quamvis declamatorias. Eodem autem

diutius suam ipsius cordis opinionem fallere verborum argutiis? Sic nunquam omnibus conscientiae expers Theseum coningen decipiam. (625 N.) Ac mortem sibi consciscit Phaedra, Theseus autem tristissimis nemis deflet laudibusque effert (621 N.) eam, quae fidem fallere coniugalem nolens salutem aliam non viderat nisi in tacita morte voluntaria. Quasi fidelitate insuper et filius amatissimus bene servabatur! — Eius modi autem tragoediae tenorem Sophocles componere certe nequit, nisi Euripidea utraque fabula cognita: praeterquam enim quod Phaedram tragoediam pro fabula vere Hippolytea conscribi non licuit, priusquam non modo alienius praecleari poetae opera Phaedrae protagonistae partes tributaer sunt, sed etiam haec ipsa opera misere (v. s.) perditae est, apertior fit ubique Euripidis et accumulatio et irrisio. Unde stabilitur notissima Wilamowitzii coniectura (contrarium putavit e. g. P. Rohde griech. Roman² p. 32) de fabularum tempore (Hermes XVIII, 1883, 239; Hippol. ed. 57, 5), de singulis autem e. g. refutat Herwerdeni desperatio (mus. Rheu. LVIII, 1903, p. 141/2) de fragmento 621 N. Ac felicis celeberrimus in arte scaenica Euripidis acunlus non solum multo lenivit Phaedrae mores, quod iam pridem viri docti suspicari erant propter conitorum ludificationes hic in Euripidem, non in Sophoclem lascivientes, sed etiam unum argumentum duplici fabulae substruere conatus est, cum Hippolyti tragoediam — si quidem verum vidimus — quam aptissime ab altera (Phaedrae) semoverit — quod supra frustra postulavimus ab Euripide quodque propter iniuniam Euripidis auctoritatem sinistra Fortuna egerunt Seneca, Racinius, alii.

Quibus id unum habeo, quod hodie adingam, nunc iam et picturam vasis apuli (Brit. Mus. cat. IV, F. 272) veri similinae ad Sophoclem referendam esse quamvis Sophocleae Phaedrae nullam fere auctoritatem apud antiquos fuisse contendat v. dd: Wilamowitz praef. p. 58; Robert „Sarkophagreliefs“ III, 2, 169, „Kentaurenkampff n. Tragödienzene“ p. 20: depingitur scilicet scaena, qua Fama (*ἀλλήλοβόη*; *gerici* 626 N.) dominae amorem ad superbum quoque, vel potius ad superbi paedagogum defert. Qui cum muliere adstante (nutrice?) vehementer colloquens venatoris mores cum a Venero, tum ab incesti erubine quam longissime distare [616 N.?] exponit — forsasse postquam mulier (in via scilicet Phaedra) privigni amorem callidis consultricis causis suasit. — Atque indidem puto tandem Laodamia nuptiis eadem in pictura representatis rationem reddi. Quas ut apud Euripidem nullo sono commemoratas frustra viri docti ad artificium inventionem retulerunt (velut Kalkmann, Arch. Ztg. 1883, p. 64): apud Sophoclem Theseus

spectant apud Racinium Phaedrae, Oenones, Theramennis nec non Hippolyti in Theseum lascivientes oburgationes, eodem denique perfinet Hippolyti ipsius in Ariete amatorem transformatio, nempe a vero argumento quantumvis aliena — quae omnes mutationes (etsi frustra¹⁾ institutae) quid sibi velint nescio quo casu et Schlegelium²⁾ fugit et Wilamowitzum (praef.).³⁾

Quibus disputatis oritur quaestio, utri Hippolytorum fabulae Ovidius in epistula (IV.) componenda sese adstrinxerit: qua in re ita lucensque dissentiunt viri docti, ut alii Coroniferum fontem esse putent,⁴⁾ alii unam Velatum.⁵⁾ alii aureae medioeritatis viam ingredienti in superstitie exprimens fabulam nunc deperditam hinc illic subsidio accessitam esse coniecerint.⁶⁾ Alii vero de

apud inferos versari putabatur quidem a coniuge, revera autem Pirithoi amici impijs interat. Quod tamen certe non in ironiae tragicae usum, nequam oburgationum, vertebatur a severissimo poeta. Fragmentum autem 625 N. 619 D. (*ἄρα ἐπὶ οὐρανὸν ἔτα ζῆλότρον ζῆτος*) quod Leone duce Thesco de inferis narrati tribuat, cur non iam intellegunt de Hippolyti cae venatico? narrationis e. g. de Hippolyto quomodo novecae deperennis nuntium accepit? — Quibus in picturis de Euripide auctore [quem solent agnoscere viri docti post Heydenhamum, Arch. Ztg. 1872, p. 159; Kalkmann, Arch. Ztg. 1883, p. 62 sq.; Vogel, Scaenae euripid. Tragödien auf griech. Vasenbildern 1886, p. 66 sq.; Huddleston, Greek tragedy in the light of vase paintings, London 1898, p. 123 sq.] gaudeo quod etiam alii dubitaverant, velut A. Körte, Berl. phil. Wochenschr. 1898, p. 1466. — Postremo Corogiferum Herentianensi eundem picturae subesse nondum mihi persuasit Robert, Kentaurenkampf n. Tragödienszene, 1898.

¹⁾ Nuperime nimis laudibus — revera Sophocli debitis (v. s.) — extulit Phaedram Racinianam Georg Brandes, Nord n. Süd 1898, tom. Apr., p. 6.

²⁾ Comparaison entre la Phèdre de Racine et celle d'Euripide, in ed. Colliniana 1808, p. 78 sq. item erravit Gruppe l. l. p. 612.

³⁾ Ipse indicavit Euripides nimis feliciter artem hic sibi coeuisse et argumentum dividi in duas non dico partes, sed proprias fabulas. Valde enim hinc fabulam median male celatur chori carminibus nimis consulto illic diciturque in usum vocatis. Cf. etiam Wilamowitz, praef.

⁴⁾ Velut Palmerius in comm.

⁵⁾ v. Wilamowitz, Anal. Eurip. 154. 209; sed cf. Hipp. ed. praef. p. 461; Max. Mayer, p. 65 sq.

⁶⁾ Leo, Sch. fabb. l. 179; Birt, mus. Rhén. XXXII, 403; Kalkmann, p. 24, Diss.; Ehwald, Burs. ann. a. 85. Utramque fabulam ab Ov. con-

Euripide auctore desperantes refragemnt ad Sophoclem,¹⁾ frustra videlicet, (v. s.), alii Sophoclem externarum quidem rerum in epistula auctorem esse sibi persuaserunt.²⁾

Ac profecto, quod Phaedram modo pro Coroniferi ratione maiore pudicitia accipimus sese gerentem, quam qua uti potuit in Velato Aristophanibus, et poeta et grammatico, Seneca Plutarcho testibus, modo videmus ad extremas lascivias descendentem, quibus proterviores illa Velati mulier certe ostentare nequit, huius rei rationem quae sit tempus est certioribus argumentis aperire, praesertim cum etiam de loco, quo scaena fuerit, haud facile evincatur, utram tandem fabularum conditionem plauerit poetae supponere imitationi.

Sed ne omnis ordo desit opusculo, quippe quo in animo nobis est varias totius epistolae quaestiones criticas absolvere, praestabit Euripideas causas ad suum quamque locum nunc differre.

Ac primum de incute disticho, quo more verarum epistularum solito de personis nos certiores facit Ovidias et heroides scribens et aucti, recte iam Valenus (p. 15) monuit callide vocem salutis sensu ambiguo usurpari.³⁾ Ubi id quoque haud insolite studuisse

laminatam esse, plurima auctori deberi Velato coniecit Ilberg in Roscheri lex. mythol. p. 2223.

¹⁾ Weleker, Gr. Tr. p. 492.

²⁾ Peters, observ. p. 25, ann. 1.

³⁾ Cf. etiam Ric. Burger (De Ov. carm. anat. inv. p. 36/37), qui ut demonstraret huius apud Graecos Romanosque usitissimi usus Euripidem

primum in poesi auctorem existisse recte attulit Ale. 509 II Suppl. 1181. At vellem vir doctus id quoque commemorasset epistolarem vocem salutis in heroidibus primum occurrere in Phaedrae epistula atque alibi nusquam inveniri — verae enim epistolae vicissim datae XVI sqq. sciondae sunt — nisi in Laodamia; huius autem epistulam totius libri posteriorem quandam esse nec sine Propertii Aethusa ab Ovidio conscriptam ipse Burgerus (p. 39 sq.) recte probavit —, quod tamen recte adhibere omisit, v. l. In Canetes vero initio a deterioribus codd. servato languida interpolatoris imitatio aperta est neque debuit Valenus (p. 15) hanc relictam salutis ambiguitatem cum illa Phaedrae comparare. Verum gravissimae malum aliunde accidisse huic initio ostendimus in cap. I (p. 179. l.). — Ceterum vocem salutis minime suppleendam esse, ubi cum quae epistula incute heroides aiunt „hanc tibi mittit“ vel similiter, iam Birtius (Gött. gel. Anz. 1882, p. 849) merito monuit. Vide ne poeta hic

puto poetam, ut fatalem totius argumenti fortunam ironiamque ut ita dicam tragicam quam brevissime iam nunc significaret, cum contrarios mores, qui nunquam feliciter coniungi poterunt, Amazonii pueri (Dianae) Cretensisque puellae (Veneris), vehementer iuxta posuit. Deinde magnas offensiones inesse versibus 4/5:

„Te quoque in hac aliquid, quod iuvat, esse potest.
His arcana notis terra pelagoque feruntur“

Guil. Peters ut versus circumscribat,¹⁾ ita pronuntiat (p. 36/7): „E gnomis admodum tritis esse videntur, qui argumenta, quibus Phaedra Hippolyto persuadere studet, ut epistulam legat, augent,“ e. q. s. At parum recte interpretatur ille. Versus enim quartus non modo non „languidis verbis repetit sententiam“ „quid epistula lecta nocebit“ (v. 3), sed etiam minime deesse potest. Ac primum, ut omittam, quod suo iure iam Elwaldius attulit (Burs. ann. 1884, p. 176), sententiam epimae quadrare in Euripidei Hippolyti mores: qui non ignorat qua arte Ovidius praeter ceteris elegiarum auctoribus disticha sua ornaverit acriter (que²⁾ hoc „iuvat“ (4) vinculo ferro coniungi eum illo „nocebit“ (3), versus igitur quarto nequaquam nos carere posse statim intellegat. Eidem illud „te quoque“ sine ulla causa Peterio suspitionem movisse apparebit, cum sescenties pronomina eius modi coniunctionibus coniuncta in ipsis versuum frontibus colloct poeta, coniunctiones autem apud Nasonem etiam aliter positas aliter interdum coniungi constet inter omnes.³⁾ Sin autem nihilominus huic illi restet aliquid odii in vocabulis „te quoque“, bona excusandi ratio adest, dummodo Nasonem hic, ut nequiebat sibi temperare, iam ad sequentia spectasse concedas, — ita ut „te“ et „hostis“ (v. 6) graviter unum alteri oppositurus sit poeta quamvis immature quamvisque tali ex usu distichi ipsius concinnitate male obtrectetur.

data ironiae opera dubie locutus sit, ut suppleri posset et „epistulam“ et „dictionem“ cf. capp. I et III.

¹⁾ Praevit in delendo Capoferreus.

²⁾ Unum affero exceptum eiusdem epistulae 33,34: „at bene successit, digno quod aduritur igni peius adulterio turpis adulter o best“ (frustra igitur Heinsius: a best).

³⁾ Cf. Loersii annot.

Persimiliter res se habet de vv 5/6, quos propter voces „notis-notas“ ita cohaerere putamus, ut nunquam audeamus diripere. Quare neque Burmannum sequi debemus coniectentem „modis“ neque Petersium laudare, qui in hac coniectura nitatur quasi in codicibus manuscriptoris, immo cum aut utrumque distichon delendum sit aut neutrum, iustae autem secludendi causae desint, versus illos nos quidem utique tenemus, alius arguanti ultro accedente momento.

Peters enim cum ita pergat: „Quintus versus omni caret acumine atque exillem confinet humilemque locum communem. An Phaedra expositura est Hippolyto, quam utile ac bonum sit scriptura?“ — gravissimam rem caecis oculis praeterierit, quae ceteris quoque Ovidi interpretes haecisque fugit. 1) Tria enim propria epistulae exordia in versibus 1—14 cumulantur, quorum primum — praeter distichon 1/2 — continetur versibus 3—6

„Perlege quodecumque est! quid epistula lecta nocebit?“

Te quoque in hac aliquid, quod iuvat, esse potest.

His arcana notis terra pelagoque feruntur,

Inspicit acceptas hostis ab hoste notas.“

alterum versibus 7—10:

„Ter tecum conata loqui, ter inutilis haesit

Lingua, ter in primo destitit ore sonus.

Qua licet et (sed v. i.) sequitur pudor est miscendus amori:

Dicere quae pnduit, scribere iussit amor.“

tertium versibus 11—14:

„Quidquid amor iussit, non est contemnere tutum:

Regnat et in dominos ius habet ille deos.

Ille mihi primo dubitanti scribere dixit:

„Scribe! Dabit victas ferreus ille manus!“

Id ipsum igitur impensa opera acturus est Ovidius tribus gradibus, quod Peters interpolatori impertivit in versibus 4/5 — videlicet ut argumenta augeat, quibus via epistoliaris defendi possit. Quibus primum pacae necessario susoria minutissima legendi

1) Novo contra Petersium argumento infra nitemur: capitulorum finalium (iuvat — noceet!) hic agnoscendorum.

inserta est ad amatum, deinde duplicem Phaedrae deliberativam proposuit Ovidius, ut excusaret, quibus tandem causis commota anorem per litteras fessura sit nocere, non per colloquium. At licet longius procedere. Potuerunt enim ovitti non modo singula quaeque trium horum exordiorum sine ullo carminis detrimento, sed etiam omnes tres excusationes, — si quidem usitatissimum erat apud Ovidium heroidas tales epistulas scribere — quod ita fuisse ad hunc quidem diem inter omnes consiit. At nihilominus cur tandem, quæso, ita conscripsit poeta praeferat omnem heroidum incipiendi consuetudinem? 1)

Studium in priore capite, ut communem virorum doctorum opinionem 2) refutaremus heroidum librum librum fuisse epistularum, atque probavimus priora quaedam corporis carmina, non solum Didonis, 3) ab Ovidio ut nuda — querendi — declamationes conscripta esse eaque quam longissime abesse ex ipso auctoris consilio ab epistularum et forma et indole. Hic autem minime acquiescentes demonstravimus haec illa initia, gemina scilicet, duplicata esse et dictionibus quibusdam aptioribus, non tamen

1) Cave Hypsipylem oblietas, cuius in prooemio multa quidem verba sunt de epistolari nuntio. Quae non modo postea praefixa esse probari licet, sed etiam, cum non excusationem viae epistolaris proferat, sed de usitatissima quasi consuetudine loquitur, ultimo demum totius libri tempore inveniri potuisse. Declamationem autem nudam Hypsipyles attulit Ovidius in Amor. II, 15, ubi parum recte cogitabant nonnulli de Medea. Haec autem alibi excusanda erunt. Id unum hic adiangi frustra viros doctos dubitasse de lectione versus 3: „ipso“: scilicet „scripto“ (ex pentam.). Cf. v. 9: „Cur mihi fama prior quam nuntia littera venit?“

2) Eundem errorem in aliarum doctrinarum castra irrepisse (cf. Gothl. Ernst: D. Heroide i. d. deutschen Literatur, 1861, p. 3) eo minus mirum est, quod revera ipsa epistularum forma heroidum ab omnium fore occidentis populorum poetis arrepta est. Germanorum aifero Lohenseiniam, Hofmanswaldkavium, Meuckelium. Cautius olim indicaverat A. W. Schlegel (Vorlesungen): „Die Heroide ist eine in fremder Person gesprochene Elegie.“

3) Imprimis Phyllidem Ariadanaeque aifero. Praeproperae igitur aegre tulerunt viri docti viae epistolaris molestiam (Birt aus. Rhein. XXXII, p. 397; Elwald, Exeg. Kommentar zur 14. Heroide 1900, p. 9; cf. etiam Diftney, observationes I, 1884, inq. lect. Gott., p. 5). De Penelope cf. cap. III.

omnibus, postea frontem epistolarem praefixam esse a poeta, minimum postquam consilium ei captum est heroidum etiam epistulas scribendi. Hoc vero unde sumpsit Ovidius? 1)

Fieri potuit, ut heroidibus declamantibus quo magis non modo de amato secum complorabant, sed etiam revera ipsum amatum absentem appellabant, sua sponte quasi et paulatim forma epistolaris succederet. Deinde valde studebatur talis conformatio auctori librum foras edenti vel propterea, quod declamationibus ludo rhetorico egressis inventio illa rhetorica heroidum scenam ipsis de amato adque amatum absentem loquentium necessario mira videbatur lectoribus, utpote qui non instructi erant eius modi exercitationibus. Sed cum in prioribus quidem et posteriorum retractatis carminibus cautissima initiorum elocutione usus sit Ovidius (cf. cap. I), minime illic finguntur amati accipientes veras epistulas, sed tantummodo produciuntur ut lectores auditoresve — declamationum. Quod certe non sine ironia quadam factum est vere Ovidiana! Nihilominus nos responsuros esse expectabis, unde tandem pervenerit poeta ad rariores illas veras heroidum epistulas fingendas, velut Phaedrae, Laodamia, Canaces? Responderi potest geminae epistolae formam eum facillime arripuisse, cui plurimum valebat in carminibus amatoris scriptum dulce tabellarum, ita ut paene subiret poetae cotidianas res sententiasque amatorias saepissime in elegiis coniungenti cum heroicis et epici argumenti et tragici genus hoc eum elegiacum tum rhetoricum heroicarum epistularum. Qua in re fieri quidem potuit, ut etiam Propertii Arethuseae ficta epistula insuper invitaretur ad eandem veram formam posterioribus quidem dictionibus tribuendam. 2) Haec certe omnia poterant quidem aliquantum valere in Ovidio.

At cur non confidius repentinae ipsius poetae inventioni? Nonne huius rei suspicionem movent illa Phaedrae exordia ulla constetudine accuratius ad epistolae viam excusandam instituta? Nonne ita hic versatur Ovidius quasi in nevo a se invento diecudi

1) Huc ut responderent magnam impenderunt viri docti operam. Videbis nos ut eum Burgero quidem omnino consentire.

2) Talis retractationis simulque imitationis Propertianae vestigia deprehenduntur in iactis Briscidos Canacesque declamationum. Cf. cap. I, de Laodamia cf. p. 187. I.

genere? Quid, si — quod postea probabimus — ipse Ovidius ecrtissimis indicis indicavit sese Velati lascivias, qua quidem liceret, deminutum esse — nonne necesse paene fuit eum, quandoquidem nolebat heroinam ipsam obscenis precibus privignum adire, pro nutritis nuntio ad epistolae instrumentum commodissimum refugere? Nonne facillime, qui iam non querelas, sed veram suasoriam conscripturus erat, verum epistolae nuntium invenit?

Jubent alii ad Velati auctoritatem redire et Ovidium et tabellas quae inveniuntur in sarcophagis Hippolyteis,¹⁾ alii si non ex Velato, certe aliunde²⁾ necessario notam fuisse artificibus — Ovidioque seil. — Phaedrae epistolam. At valde in Velato heroïdos mores abhorrebant a tali pudicitiae instrumento et recte iam probavit Robert unicum sarcophagorum exemplar Coroniferum esse.³⁾ Deinde non habuerunt artifices, quo melius nutritis nuntium ante oculos demonstrarent quam per ipsam fictam epistolam. Quod autem artificibus gratum fuit artificium, nonne facilius, si potest, praecebat poetæ, qui non modo tragici exempli scenicas res ad elegiam rettulit, sed etiam utramque Hippolytorum fabulam una declamatione contaminare conatus (v. i.) Velati libidines, quas omittere nequebat, qualemcumque maioris pudicitiae externa quidem specie repetit?

Porro neque Kalkmanni solertiae contigit, ut praeter Velatum proprium formae epistolae fontem a Nasone hic exhaustum esse probaret — Choricis enim, quem solum attulit (p. 65), testis est quam minime idoneus⁴⁾ — neque fidem habeamus opus est

¹⁾ Leo, Wilanowitz, Kalkmann (Arch. Ztg. 1883, p. 37 sq. 105 sq.

²⁾ Velat Leop. Schmidt, Arch. Ztg. 1847, p. 69 79; Dilthey observ. p. 5; Huddleston l. l. p. 125, 2; alexandrinam huius epistolae inventionem dubitanter admisit Iberg: Roscher p. 2223.

Sophoclea fabula haec non pertinet, v. s. Rem de epistolae (Ph.) inventore in dubio reliquit O. Jabn, Arch. Beiträge 310/11.

³⁾ l. l.

⁴⁾ Immo enim praeter Euripidem nullum scriptorem hic inaspexisse eo credibilis est, quod non modo Hippolyti fabulam servatam illum cognitam habuisse probari licet (cf. Malclm, De Choricii Gazaci veterum scriptorum Graec. studiis 1884, p. 46 7), sed etiam in aliis rebus plurima de suo invenisse etiam Kalkmanno (Arch. Ztg. 1883, p. 143 sq.) exploratum est.

Schmidti¹⁾ Rohdūque²⁾ coniecturae ad Lycophronem (trag.) refugienti neque denique feliciter cessit Kalkmanno persimilem Byblidos epistolam (v. i.) Alexandrinam esse inventionem statuenti³⁾: ipse suam Phaedrae epistolam invenit Ovidius eamque quin inveniret ea quam descripsimus via paene fieri non potuit. Ac prima⁴⁾ Phaedrae vera heroïdum epistula conscripta est,⁵⁾ nudis illis aliarum quarundam declamationibus iam perfectis.⁶⁾ —

¹⁾ Arch. Ztg. 1847, p. 66.

²⁾ „Griech. Roman“, p. 37.

³⁾ Quod affero [etsi Baergerus l. l. merito Alexandrinorum epistolam, ad quae et Diltheus olim (l. l. p. 3 sq.) revocaverat de heroïdibus, huc referri posse negavit], propterea, quod Phaedra Byblisque seculigenae sunt a ceteris heroïdum epistulis, v. i.

⁴⁾ Erravisse igitur videtur etiam Robert (Sarkoph. III, 2. 169), qui Ovidio propter reliquas heroïdum epistulas et Phaedrae litteras conscribendas fuisse sibi persuasit.

⁵⁾ Perraro existerunt, qui heroïdum carmina, quae prima conscripserit Ovidius, conicere conati sint. Frustra autem Launak (Quaestiones Sapphicæ) harriolatus est a Sapphus epistula totum librum originem ducere — quod facile refutari potest, ut tacere de exigua auctoritatis fide —, frustra Piéri (l. l. p. 15) a Medæe argumento. Qualibus vaniloquentis gravius id peccatur, quod semper totum corpus ita tractare solent, quasi uno consilio unoque tempore conscriptum sit. Unde summas in angustias incidernnt e. g. de Properti Arethusa.

⁶⁾ Haec si recte disserrimus expectabis perpetuam virorum doctorum controversiam tandem nos composituros esse de distichio A. a. III, 345.6 quid sibi velit:

„Vel tibi composita cantetur Epistula voce:

Ignotum hoc aliis ille novavit opus“

At etiamne nolim eum Jurenka („Beiträge zur Kritik d. ovid. Heroïden“ Vindob. 1881, p. 19) Buegero^{que} (p. 32 et 37) eo procedere, ut Nasonem ita de vera inventionem locutum esse et Propertium (V, 3) hic quidem Ovidii vestigia pressisse existimem. Nec stare possum omnino cum Ethwaldio (Burs. ann. 1901, p. 180), etsi recte dicit Ovidium ita haud immerito gloriatum esse etiam Properti Arethusa cognita. Immo cum verum totius libri fundamentum ante Arethusam positum esse atque heroïdum priores minime ut epistulas, sed nudas declamationes scribentes fictas esse persuasum habeam (v. s.) cumque et viam descriperim, qua forma epistolae apud Ovidium nata sit, nec non probaverim postea dictionibus quibusdam ex imitatione modo Arethusae modo Phaedrae novam epist. initium inculcatum esse, iam dubium non fore spero, quin illud novandi vocabulum hae naturali usitatissimaque vi usurpaverit

Suasoria minutissima ut diximus Phaedra privignam ambit, ut epistulam legat. Ac pergit nocere cum amato communicare, qua via ad epistulam scribendam ipsa processerit: „ter teum loqui frustra conata sum — pudore scilicet impediante. Sed cum amore meo iubente nihilominus cogere ardorem tibi tandem fateri, necesse erat me circumspicere, 1) quo modo utrumque

poeta: „retractando redegit in novam formam“. Unde et temporum omnes difficultates (cf. Reisch, Wiener Studien IX (1887) 114) evanescent et apparet contortioribus verborum „ignotum aliis opus“ interpretationibus [velut Werferi act. phil. Monac. 1814, p. 495 sq.; Birrii ans. Rhen. XXXII, 400/1; Dilthei (observ. I, p. 3); Peteri, Brief i. d. röm. Litt., p. 189; Leonis, Gött. gel. Anz. 1901, p. 323] iam parum probabilitatis inesse prae hac simplicissima: „carumum priusquam nova (epistolari) forma induta sint, nondum foras editorum.“ Et id simul certius fit hinc deum etiam Etonensis codicis initiis maiorem quandam auctoritatem existere, praesertim quibus cautissima verba epistolari stilo eliguntur: V. verba mittit. VI. Hypsipyle dicit [Iasoni e. q. s.]. VII. accipe carmen. Cf. etiam VIII, XII (Et.?).

Ceterum quod distichon praecedit in Artis loco:

„Dove tribus* libris, titolo quos signat Amorum
Elige, quod docili molliter ore legas.“

parum recte hucusque attrulerunt viri docti, ut alteram Amorum editionem ante Artem in lucem missam esse evincerent. Quod fieri quidem potest, hinc tamen minime concludere licet. Est enim vocabulum „tribus“, quod nullam in suspicionem vocant editores recentissimi (Housman, Braudt, cf. etiam Pieri, p. 6; Tokkela, p. 14 Quaest. ad her.) aperta seris codicis interpolatio (glossena scil.). Quod suo iure nuper etiam F. Jacoby (mus. Rhen. 1905, p. 71, 2 monit., deuto tamen post Housman, Diss. Monast. 1883, p. 14 et 21 sqq.; De tempore quo Ov. amoris, heroides, ars amat. conscripta et edita sunt) negare suscepit E. K. Raud (American Journal of Philol. 1907, p. 263). Ac ne coniecturis quidem, quibus alii cautiore locum sanare conantur — velut Luc. Mueller (mus. Rhen. 17. 525) „deve tener“, Kiese (ed.) „deceperis“ —, aliquid poetae lucrati sunt.

Suspicio Nasorum pro magna sua eloquendi venustate scripsisse: „De Venerum libris titulo quos signat Amorum.“ Ac certe ipsa codicem meliorum lectio quam proxime a tali coniectura abest: „deveceris“ vel (corr. R.) „deverem“. Quin etiam Heinsio teste (cf. Heuwers l. l.) in codice quodam Palatino inveniebatur: „deverum“. — Cf. Propert. II, 10, 7/8: „Actas prima canat Veneres, extrema tumultus Bella canam quando scripta puella mea est.“

1) Santum esse quod praebent codd. „et sequitur“ ne Gilbertus quidem (progr. Misn. 1887, p. 18, 9) mihi persuasit; vereor ne O. — per

postulatum coniungi posset. Ac nullum mehercule exitum patere vidi nisi in epistulae instrumento — hac certe via pudor amori misceri et potest et debet. Quare quod utique fateri amor cogit, pudor per colloquium fateri (dicere) vetat, cogor debeoque scribere.“ Hunc quidem habes plerum sanumque deliberandi tenorem. Quo tamen in persequendo lapsus est Ovidius, cum complures illas longioresque et sententias et oppositiones uno in pentametro 10 ita confudit 1):

„Dicere quae puduit, scribere iussit amor.“

Nihilominus eodem modo, quem volumus, revera hic poetam ipsum deliberavisse apparet ex huius loci emendatione 2) met. IX, 514/6 (Byblidos):

paronibesin — scripsit: „en sequitur“ („et“ per dittographiam ex „lect“). Ad meditandi autem statum optime pertinet etiam Ovidiana sui ipsius imitatio met. IX, 517: „hoc placet, haec dubiam vicit sententiam“ — quod nunc a Magno quoque (Hermes XXXIX (1904), p. 62) Byblidi, non poetae tribuitur.

1) Unde factum est, ut imitatores quoque in angustias inciderint: velut Vincenzius (PLM Baeht. vol. IV, p. 161): viete pudor, componere preces! (secreta ditorum Tortinis ignoret: sit tantum littera testis hinc mensum locutura nefas), Salmasianae Didonis auctor (cf. cap. D): Nota quoror: vellem tacitis peritura querelis Fiere dono, vellem iam tabida fundere fletus. Sed negat ipse dolor, quod iam pudor ante negavit scribere iussit amor miseram me cuius honestam fecit culpa fidem.“ Cf. etiam ep. XX, 232.

2) Byblidos epistula testimonio fuit viris doctis aliis Ovidiam etiam tum, cum transformationes conscripsit, in heroidibus conscribendis versatum esse (cf. W. Zingerle, Untersuchgn. z. Echtheitsfrage d. Her. Oenip. 1878, p. 2; Tokkela, p. 14; Bueger l. l. p. 45), aliis illo transformationum tempore a iuvenilibus heroidum epistulis omnino iam destitisse, cum epistulam illam heroidis versibus conscripserit, non elegiacis (Lachmann, Kl. Schr. p. 565 sq.; Leyhausen, Diss. Hal. 1893, „Helenae et Ilerus epistulae Ovidii non sunt“ p. 15). Quibus alii accedunt, qui satis habent Byblidos epistulam in eodem numero habere atque heroidas (Schanz, hist. lit. rom. II, 1. 203; Peter, D. Brief i. d. röm. Litt. 1901, p. 193, 1; Valden „Amänge“ p. 31). Sed tamen certiora praesto sunt argumenta ad Lachmanni coniecturam fulciendam: Byblidos enim epistula cum ceteris heroidum „epistulis“ nullo pacto conferri potest, nisi cum Phaedra (Canaceque quod ad argumentum attinet) atque ita conscribit hic Ovidius, ut appareat eum impensa opera quam brevissime tantum summarium atque schema iuvenilis illius epistulae reddere,

„poterisne loqui? poterisne fateari?
coget amor: potero! vel si pudor ora tenebit
littera celatos arcana fatebitur ignes.“

Ut autem sententiam suam depravaret poeta, inde factum est, quod modo maluit icuiniorem argumentationem brevius eloqui, modo id operam dedit, ut aptius primarias quasdam sententias Euripideas Phaedra adiungeret 11/12:

„quidquid amor inssit, non est contemnere tutum 1):
regnat et in dominos ius habet ille deos.“

quas optime iam prooemium deceere, ut in Euripide prologum (v. 11, cf. etiam 447. 525 ut alia omittam)²⁾, non ignorabat Arelli discipulus quibusque tertiam epistolam viae excusationem inchoat — transitu igitur non aliter munito, quam versus 10 sententia haud ita commode praecipitata.³⁾

omnem rerum enarrationem rhetoricam fugere, postremo si non illudere se ipsam suique iuvenis carmen nimis rhetoricum, at certe valde gaudere, quod nos in officium seducere possit, in qua etiam verae epistulae inventio excogitata fuerat (quocirca aperte ante epistolam ipsam narrationi quam brevissime insertam viam demonstrat, qua ad epist. formam olim pervenerat eamque Phaedrae fere verbis).

1) De novis sententiae rhetoricis coloribus v. i.

2) In medio relinquendum est, num Ovidio aliae, velut Velati, sententiae sane simillimae hic autē oculis versatae sint: cf. praeter fig. 430 (*ἔγωγος δὲ ματαγοράτος*) fig. 431 (Nauck). Ubi coniectura Herwerdeni *ζώεθ' ἔγωγος* sententiae [prorsus Euripideae, non Sophocleae.] acumen misere retunditur, praeterquam quod vocabula *εὐζώνηται* et *ἔγωγος* certe acute graviterque idem sonent, quod paulo gravius repetit Euripides in Coronifero, 458 (in eadem Amoris rel.) ita: *στέγνωται δ' οἴκα στυγροῦν ἠζωμένηται*, ubi eleganter *στέγνωται* eo simul spectat quod dicimus „sich etw. (germ) gefallen lassen“ (*ζωέθ' ἔγωγος*). Hoc autem suo more verit poetarum lascivissimus amor. I, 5, ubi se puellam desiderantem fugit. Venit Corinna. Pugnabat cum amato, sed ita pugnabat „tanquam quae vincere nollet“. Satisque aperte pergit poeta, v. 15: „Vieta est non aegre proditorum sua.“ Simillimum legitur in Arte I, 665sq.: „Pugnabit primo fortasse et improbe dicet Pugnando vinci se tamen illa volet.“

3) Pudorem Amoremque apud Ovidium saepius paeneque topica vi induci alterationem ut personas rhetorice habentes notissimum exsist exemplum mett. I, 617sq., cf. etiam amor. III (3), 10. 28, I, 2. 32; mett. II, 846 (ep. Sapphus 121, ep. XIX, 171/4; cf. de Vries, p. 83).

Deinde id simul line (7—10) apparet Latinum poetam non modo cognitum habuisse Velati Phaedram sese ipsam privigno offerentem, sed etiam ratione sua poetica nimum maluisse meliorem Coroniferi pudicitiam suam facere — nisi quod haud parva ironia tali conatu incest, cum noverea castiore quidem epistulae via Hippolytum adeat, in iisdem tamen litteris insolentissimas sententias postea haudquaquam exhorreat. Ecce Ovidius quasi subridens v. 9: „qua licet“.

Et aliud quoddam memorabile est de disticho 7/8. Non illud dico eandem sedem Phaedrae Hippolytoque tribui — si quidem hos tantum versus respicis — quod negavit e. g. Peters (p. 25). Neque in „ter“ vocabulis haerere debes, quorum sententiam Birt in Coroniferi scaena 392sq. recognoscere temere sibi visus est (mus. Rheu. XXXII, 405, ann. 2), alii velut Ruhnken ad Apollonium auctorem (III, 654) retulerunt, Ovidium non de suo invenisse Leop. Schmidt (Arch. Ztg. 1847, 68/9) contendit, Kalkmann (de Eur. Hipp. p. 25, ann.) Alexandrinorum more pronuntiatam esse censuit. Etiam si enim ipse, praecipue post Dielesii¹⁾ Usenerique²⁾ quaestiones, minime ignoro numerum ternarium piam populariorem vim accepisse, — quod iterum probatur ei qui adamaverit Germanorum carmina popularia — tamen hic quidem agi existimans non tam de vocabulis, quam de re velim huius distichi sententiam non modo propriam Ovidii inventionem esse, sed etiam Ovidium aptius nequissime illustrare suam utramque fabulam contaminandi rationem.

Nunc vero quid iudicas de Annaco? Pro explorato habuerunt viri docti Leo (p. 176), Kalkmann (p. 24), alii Ovidii Senecaeque consentaneis nihil aliud demonstrari, quam utrumque poetam ad communem fontem, Velatum scilicet, accessisse. At sicut licet ostendere Annaeanae Phaedrae mores confuisse ex utriusque fabulae Euripideae novercis contaminatis — quod non primus dico (cf. G. Schmeier, Diss. Gryphisw. 1883 „Quaestiones Vergilianae, sentent. controuv. 2),³⁾ vercor ne in hac quidem re Seneca

1) Archiv f. Gesch. d. Philos. X, 232; Sibyll. Blätter 40.

2) Mus. Rheu. 58, 1; 356sqf.

3) Novissimus Annaeorum exemplorum arbiter R. Schreiner (progr. Straubing. 1907: Seneca quomodo in tragoediis usus sit exemplaribus Graecis) quaavis de aliis rebus multiloquus tacet de Phaedra

sibi Ovidium ipsum ad imitandum proposuerit, utpote qui eandem contaminando operam navaverat. Totam enim scenam (589 sqq.) composuit rhetoricisque nimirum suis coloribus Annaeus exornavit, qua Phaedram tribus gradibus privignum confessione adentem finxit — Velati autem Phaedra, ad quam revocavit Kalkmann (p. 33), certe non ea fuerit, quae pudore ita retineretur. —

Hinc tandem alterum introitus prooemium, quod Nasonem declamationi etiamque inhonestae praefatus est rhetorice insinuandi causa quodque disticho 15/6¹) transitus vice inserto continetur versibus 17—34²) (36). Ubi iterum in poetae offi-

utpote (p. 23. 1) „cuius qui fuerint fontes, non solum difficillimum est statuere, sed cum maximam partem de deperditis sgatur exemplaribus ad nostrum propositum nullius fere momenti“. (1)

¹) Lennepii (ed. 1812) Gilbertique (Progr. Misn. I. p. 4) eomicetra „fingat“ salse dictum misere diluitur („figat (Amor) sic animos in mea vota tuos!“).

²) Versu 17 revera ab Ovidio eius modi graviolem totius compositionis locum tributum esse apparet simul ex inscriptione parietaria Pompeiana a Sogliano, viro docto, recte recognita (Notizie degli scavi 1892, p. 265). Ubi enim Phaedram per nutricem Hippolyto epistulam mittentem videmus (de inventione v. s. de eiusdem archetypo pietrarum sarcophagorumque v. Kalkmann, Arch. Ztg. 1883), legitimus sub nutricis figura hasce litteras: NON IUCO SOCIATA (iuxta eiusdem figuram NO(N) IIC(O)) („Non ego nequitia socialia foedera rumpam“). Infra autem leguntur haec: VCHTI et LATONA („bene „Latin““, cf. Man, Mitt. d. arch. Inst. 1894, p. 146). Ac „Latona“ bene quadrat ad fabulam Dianiam. Quid vero sibi volunt obscurae litterae VCHTI? Tacent viri docti, tacet et Ehwaldius (Burs. annal. 1901/2, p. 198/9). Atqui persaepe fit in parietibus, ut Graeca verba Latinis litteris (sicut Latina vocabula Graecis litteris) reddantur atque mediis in vocabulis Graecorum Latinarumque litterae confundantur. Habes igitur *oix:ta* habesque novam difficultatem, nisi quod facile est suspicari ita sententiam aliquam Euripideam respici, velut nutricis v 35.7 Phaedrae sic respondentis: *oix:ta t:ta t:to*. An coll. Ov. 151 sqq. mavis aliquid Velati hic supplere eo scilicet pertinens non iam antiquos rusticosque deos mundi regnum obtinere? De sententiis quidem inter se discrepantibus certe non debes haesitare cum magnam ironiam inesse ipsi Ovidianae insinuationi appareat eumque qui litteras illas inscripserunt irrisione aliqua poetam etiam hic — more solito, cf. Friedländer, Sittengeschichte III, 355 — lusurus fuisse veri simile sit. Sed cum desit concitandi et terminus et successus, utique id quidem teneas non modo Ovidi carmen statim ad descriptionem aliquam Euripideam relatum esse, sed etiam epistulae a Phaedra ad Hippolytum datae scriptorem nullum notum fuisse videri tum illic praeter Ovidium (v. s.).

cinam irrepudi gratissima offertur occasio. Nervi enim ut ita dicam insinuationis fuerunt hi:

- 17/18 „Non ego nequitia socialia foedera rumpam
(Fama, velim quaeras, crimine nostra vacat)
19 Venit amor gravius, quo serius; urimur intus:
26 Vae!) venit exacto tempore: peius amo.1)
33,36 At bene successit, digno quod adurimur igni,
Peius adulterio turpis adulter obest:
Si mihi concedat Juno fratremque virumque
Hippolytum videor praepositura Jovi.“

Quibus continuo nequit Ovidius non inserere pro indulgentia sua elegiaca topicas sententias amatorias has: (20—25)

- „Urimur et caecum pectora vulnus habent,
Scilicet ut teneros laedunt iuga prima iuvenco
Frenaque vix patitur de grege captus equus,
Sic male vixque subit primos rude pectus amores
Sarcinaeque haec animo non sedet apta meo
Ars fit ut a teneris crimen condiscitur annis —

Qua in interpositione²) somniantis poetae usum elegiacum agnoscamus cogitationum tanquam occulto associandarum: 19/20 gravius vulnus; intus caecum. nrimur urimur. 20/1 vulnus laedunt 21/3 teneros prima primos rude 21/4 iuga sarcina 19/26³) quo serius exacto tempore, gravius peius. venit venit. 25/6 + 19 teneris annis exacto tempore quo serius. 23/24/25 rude non apta peius. — Per gyrum igitur cogitationum a mago quasi ducimur, ita ut paene vertigine corripiamur. Exordiens autem gyrum elegiacus a v 19 concluditur arte delitescente versu 26.³)

¹) Sic tandem rationem reddas versui vexatissimo 26, in quo alii (cf. Sedlm. adnot.) coniecerunt „Quae calet“, „cui venit“, alii aliud: velut Riese (Litter. Centralbl. 1881, p. 555) „quaeque amat“, Owen (Classic. review) „quam ferit“, alii omnino disticho 25,6 obelum apposerunt velut P. H. Damsté, Mnemosyne XXXIII. 1905, p. 13.

²) Pendet Naso inter incesti insinuationem atque amoris executionem generaliter instituendam.

³) Lehrsins, qui Hor. praef. CCL Phaedrae quoque epistulam interpolationibus scattere iussit, e. g. hic haeserit, ubi languorem quandam ipsi accusavimus.

Hoc autem minime contentus versibus 33/4 novum superstruxit conatum Ovidius, quo ad Hippolytum perveniret oratio, fortasse, cum a sententis de primi amoris impetu languidius insertis primariam gravioremque sententiam (17/8) nimis recedere ipse sentiebat, vv 27/8:

„Tu nova servatae carpes libamina famae
Et pariter nostrum fiet uterque nocens —

Quod distichon revera postea conscriptum esse inde patet, quod versibus 33/6 ita herois loquitur quasi nondum attulerit amati personam, nedom appellaverit.

Unde iterum animo suo indulgens „nesciusque quod bene cessit relinquere“ (Sen. contr. IX, 5. 17) delapsurus est Ovidius: vv 29/30

„Est aliquid plevis pomaria carpere¹⁾ ramis

Et tenui (!) primam delegere lingue rosam“

nisi quod celerius nunc ad viam revertitur (quam Iatius iam iam relicturus erat. cf. pent. 30) disticho 31/2, attamen haud sine languida quadam repetitione:

„Si tamen ille prior quo me sine crimine gessi

Candor ab insolita labe notandus erat.“

Insinuationem autem excuntem facit Ovidius in distichon 35/6, quo non modo nomen amati tandem affertur, sed etiam occulto quasi acumine hexametri: „si mihi concedat Juno fratremque virumque“²⁾ obscennum posterioris quidem carminis argumentum — nefasti cognatorum amoris — satis aperte audienti significatur

¹⁾ Praebent codices PG ω in versu 27: „carpes“ [carnis] (Planudes $\delta\rho\acute{\epsilon}\psi\eta$) o „caries“. Coniecit Heinsius „rapies“. Palmerus scripsit (o) „caries“. Attamen liquet (v. s.) minime illud „carpes“ ex versu 29 huc redundavisse, sed poetam ad versum 29 male delabi nequissime, nisi antea id ipsum „carpes“ scripserat.

²⁾ Sententiam igitur topicam (cf. am. III, 16, 13/4; Tib. IV, 13, 13/4; Catull. 70 et 72) non solum $\pi\epsilon\sigma\sigma\epsilon\gamma\gamma\acute{\epsilon}\sigma\epsilon\omega\varsigma$ more rhetorico adhibuit Ovidius, sed etiam vehementer pro propria argumenti indole acuit.

(cf. 133/4) idque non sine magna ironia poetica in ipsius insinuationis fine!

Duobus igitur prooemiis absolutis propositioneque prolata (35/6)¹⁾ vera exorditur declamatio.

Ubi quod primum herois Euripide auctore²⁾ loquitur de venatione melius velim observetur Phaedram in Coronifero (207 sqq.) venandi studium amati veri similime inter insaniae imagines ac non repente, sed paulatim et sua sponte quasi, per aptissimam gradationem, affectare, apud Ovidium autem tamquam de vero confidianoque suo venandi studio verba facere, quamvis caute non nimis recedat a merae cupidinis condicione. —

Notum est apud Romanos venandi studium scro viginisse absque poetis Augustei aevi Horatio, Propertio, Tibullo, Sulpicia, si quid umquam de venatione proferunt, Graecorum Alexandrinorumve more dici,³⁾ hos autem rivulos rursus plerosque aliquo modo ex celeberrimo Euripidis exemplo ducendos esse¹⁾ — quod etiam in Galli elegiam venaticam cadit a Vergilio amico laudatam ecl. X, 56 sq. Quid vero dicis de Ovidio? Discrepat certe cum ipso Euripide. At nihil est, cur in aperta ipsius Euripidis verborum quidem imitatione alterum ignotumque Euripideum auctorem, sive Latinorum sive Alexandrinorum, secutus sit. Itaque cur tandem optimum exemplaris sensum commutavit?

Rationem mox invenis hanc: conscripsit Naso in totius epistulae priore parte (35—102) declamationem de prooemii

¹⁾ Haud fortuito poeta Ovidianus Vincentius (v. s.) suam Phaedrae epistolam indidem exorditur v. 5: „Hinc tamen incipiam: caeli regnator anavit Et thalamos tenet inde soror. num crimine dignum est, Quod mundus cum lege facit?“

²⁾ Exempla contulit Birt mss. Rhen. XXXII, 404.

³⁾ Cf. Maass, Hermes XXIV. 1889, p. 526; Buerger, Heracles XXXVIII. 1903, p. 21; Wilhelm mss. Rhen. LXI. 1906, p. 97; Satira Viadrina Varisil. 1896, p. 50; — nihil novi docuit Johannes, Diss. Gott. 1907: De studio venandi apud Graecos et Latinos, p. 72 sq.

⁴⁾ Cf. Dilthey, De Callimachi Cydippa, p. 43 ann. 1; Skutsch, Aus Vergils Frühzeit, I, p. 15; Elwald, Burs. ann. 169, p. 197.

sententia: „pudor miscendus est amori“¹⁾ i. e. in fabula Hippolytea: „Dianae Venerisque studia coniungenda sunt.“²⁾

En primum studet heroina amatum eo sibi conciliare, quod sese quamvis Veneris puellam tamen et Dianae Hippolyteae morigerari fustus exponit.³⁾ Ac profecto hoc Nasonem voluisse certius fit ex ea parte carminis dilucide hinc respondente, qua haud iam ambigue sic Phaedra pergit: „tu nunc tuae Dianae studio [meae] Veneris cultum debes adungere — quod fieri posse non modo egomet ipsa docui (v. s.), sed etiam insuper praecelara fabularum personarum exempla clamant.“ —

Priusquam autem ad amatum ipsum sese verteret, a se non impetravit Ovidius, qui respiceret Euripideam illam ingeniosam insaniae descriptionem (l. l. et 141 sq.), quamquam pro novo suae imitationis modo loco haud iam idoneam. Quod valde inconcinnum esse minime ignorans refugit Naso ad furorem ita depicturum (47 — 50).⁴⁾ Atque idem — quam aegre scil. potuerit imitator utramque rationem contaminare — aliunde patet. Pessime enim complures confluxerunt sententiae in disticho 51/52. Ac primum de venante Phaedra sic certe orationem concludi pro primario consilio oportuit: „vides igitur me in amore meo tuos quoque Dianae labores bene suscipere.“ At postquam inseruit poeta disticha de furentis habitu, debuit hinc quoque quodam modo in conclusione spectare. — Qua in re subito veram Euripideam insaniam semet ipsum iterasse sibi persuasit dubitanti sic occurrens: „Quod si mireris, unde haec omnia tam bene sciam: postea me certiorum faciunt (Eurip. 232 sqq.) furoris impetu remisso.“

¹⁾ Memorabile est Dianae Venerisque oppositionem demum in extremo (assuto?) fine (167 sqq.) rursus apparere, quasi Ovidius studuerit verum totius declamationis fundamentum, quod ipse in altera parte valde obscuraverat [v. l.], exente quidem carmine apertius demonstrare.

²⁾ Thema igitur declamandi desumpsit poeta rhetoricens ex haec Velati sententia: frg. 42s (N.)

οὐ γὰρ κείνην γέγοντες ἀθρόοιται ἔγχα
 ποσοῦ δαιμόσιος τοῦς ἔγχα θηρομέτορες.

³⁾ Hinc spectat Ovidius a. a. II, 143 sq. ubi vercor ne Maassius Wilheimsque l. l. praepropere Alexandrium fontem statuerint.

⁴⁾ Obiter de hoc Kalkmann, p. 89; Castiglioni studi Alessandrii I, Pisae 1907, p. 37; item de disticho 51/52 Birt l. l.

Unde continuo ac sua sponte quasi priorem illam sententiam ita commutavit: „in venatione mea minime amoris obliviscor.“

Hae autem inde simul adducebatur Naso, quod meliore transitu niti voluit ad (53/4)¹⁾ amorem ipsum exausandum. Ubi quod afferuntur exempla Euripideae Pasiphae Ariadneque et additur Europae ex propria doctrina actiologica — qua magna voce gloriatur poeta per parenthesis: „prima est ea gentis origo“ — denuo male contigit Ovidio prae nimia sua animi indulgentia, ut unam salvamque sententiam serici generis supponeret. Primum enim debuit nihil aliud proferre exemplis suis nisi hoc: „mirum non est, quod ipsa Veneri deae obsequor, cum Cretensium feminarum sim ad Venerem omnibus temporibus pronarum.“ At brevi post subvenit poetae elegiaco tristissima haec sententia quamvis immatura: „ut totius generis amores infelici eventu fuerunt, ita egomet ipsa nunc eiusmodi amore ardui, qui nunquam prospere procedere possit.“ Hinc autem, praesertim taurorum amoribus Pasiphaeae Europaque allatis, nascebatur extrema sententiarum et amplificatio et alienatio eo pertinens puellarum Minorum ignes non modo infelices fuisse, sed etiam nefastos quod iam longissime abest cum a priore exemplorum consilio, tum ab idonea huius suaviorae conditione, quamquam exausationem quamdam hinc desumpsit Ovidius.²⁾

Quibus conscribendi casibus³⁾ demum supervenit mirificus hic:

¹⁾ Etonensis auctor coniectura sua „sectamur“ succurrere voluit Ovidio, ut transitum suum melius in furoris impetu poneret, utpote quem brevi ante depinxerat, destruxit tamen optimum distichi acumen: „reddamus — tributa petit.“

²⁾ Pendet igitur poeta inter duas fabularum traditiones, quarum prior docet domum Cretensium revera Veneris fuisse (v. s.); altera Venerem in hanc ipsam domum graviter successisse ob Solis delationem. Europam autem larum neutri convenientem veri simile est postea Pasiphaeae amore tauri susedente adiectam esse, fortasse ex Cretensium Euripideae fabulae recordatione, — cui revera Europam animum interfuisse recte vidit Robert „Pasiphaeaeophag“ 1890, p. 20 et 23. Quod autem attinet ad „tributa illa Veneris“ optime convenit novum Cretensium frustulum (Berliner Klassikertexte V, 2. p. 74) ubi persimiliter Pasiphaeae voluntatem divinam accusavit; cf. p. 1-0 ann. 2 Ilygia 148; Serv. ad ecl. VI, 47.

³⁾ Indidem expediendum erit quod magnas paravit difficultates interpretibus 62: „ultima in socias leges eo“ — quod necessario nunc ambigite dictum est: 1. ad Venerem cogor (ut Cressa puella), 2. ad socias leges fallendas cogor (in == adversus).

Ovidius cum de Theseo loquitur Ariadnae sororis perfido hospite (59-60)¹⁾ ac praeterea lascivit in exponendo Theseum Ariadnae, Phaedrae Thesidem amatum esse, id certe studet praeter verborum argutias (v. l.), ut non modo novum quoddam fatale in exemplis suis ponat, sed etiam incesti amoris crimen — quod modo accusaturus fuerat — quantum possit si non removeat, at certe apud lectorem vellet obscuretque. Nam si Ariadnam rapuit Theseus, nempe videri nequit,²⁾ quo tandem modo et quando ab eodem Phaedra quoque soror ad nuptias seducta sit.³⁾ Veri simile igitur fit poetam Sulmonensem eo hic spectasse, ut demittionem illam tragici ponderis vitaret, quam apud Euripidem in novo illiciti amoris nodo positam esse demonstravimus.⁴⁾ Idem autem curatur tota hac priore quam volumus declamatione, quam non tam de novercae amore Hippolyti agit, quam de Dianae

¹⁾ Frustra coniecit Gilbert progr. Misn. 1896, p. 3/4 „effugit“ (v. 60); Hilberg „subit“.

²⁾ Quod iam Maxim. Mayer p. 64 recte vidit, nisi quod cum Ariadnae omnes in trilogia (Aegaeus, Theseus, Hipp. Vel.) partes demendas esse [Theseus quo alio modo labyrinthi periculum superaverit si quaeris: adest Neptuni votum, cf. Wilamowitz et Robert, *Hermes* XV (1896) p. 485; Robert, *Arch. Jahrb.* IV Anz. 143] et in Velato pro Ariadna Phaedram a Theseo e Creta abductam esse confinio concludit, id afferre omisit talem novationem inde quam facilitate factam esse, quod revera caedem olim personae Ariadna Phaedrae sorores fuisse videntur (v. s.) — unde fortasse etiam Gloecli dubitationes semovisset (Wochechr. f. class. Phil. 1884, p. 122f.). Omnino autem hoc neglexit harum rerum recentissimus scriptor L. Castiglioni l. l. (1907), qui Alexandrinorum de Ariadna epyllion priusam originem ducere ab Ariadna in Theseo Euripideae valde celebrata probare studet. Itemque erravit G. Körte in libro gratulatorio ad Ernestum Curtium misso 1884, p. 205) Sophoclem in Daedalo Euripidemque in Theseo easdem Ariadnae res tractasse suspicans, nec non Pallat l. l. p. 36 sq. 57 sq. (versu Euripideo 339 etsi clarentium quidem [sed cf. Robert, *Sarkophag.* III, 173] ad Ariadnae fugam pertinente nisi non debemus ad Thesei fabulae Ariadnae partes evincendas!).

³⁾ Quapropter mirum est, quod versum 63 Elwald, Burs. ann. XXXI, 163 (cf. etiam Kalkmann p. 116/7) ex Velato fluxisse voluit. Seneca autem (665/6) hic quoque Ovidium secutus est: „Romus sorores una corripuit duas, te genitor, at me gnatus“ (4) — sicut in versibus sequentibus poetam Sulmonensem modo imitatur, modo impensa opera corrigere studet v. i.

⁴⁾ Nihilominus meram Nasonis socordiam accusavit Mayer l. l.

Venerisque moribus coniungendis, ita ut solum et gentinum totius tragodiae fundamentum (v. s.) ingentiosissime ab Ovidio perspectum fuisse appareat quamvis ab Euripide velatum. Porro si legeris distichon 65/6:

„Thesides Theseusque duas rapere sorores
Ponite de nostra bina tropaea domo“

mirum videatur ac nimis quaesitum illud „tropaea“. Quod tamen non modo in imaginum amatoriarum sollemnium numero ducendum est, sed etiam proprio callidoque consilio hoc ipso loco usurpatur — id quod imitatore (cp. XVII, 244, XXI, 214 de lectione huius loci cf. Birt *Goett. gel. Anz.* 1882, p. 836 [acque miser. corp. Ingenio videas, bina trop. t.] sola — solito more — auctoris vocabula iterantem valde ut fefellit, ita redargnit. Ut enim „bina“ vocabulum certis numerorum argutis Phaedrae loco debetur (de quibus v. l.), ita tropaeorum verbo nititur Ovidius, at transitum sibi parat¹⁾ ad Eleusinia stadia Hippolytisque amati tropaea Eleusinia.²⁾

Hac autem in descriptione, cui longius nunc poeta operam dat una cum ceteris Hippolyti moribus Phaedraeque flammis depingendis, etsi Rehldio concedo Alexandrinum quendam colorem pellucere, tamen nimium, ut solet, voluit Kalkmann (p. 115), cum Heliodori historia (cap. X) comparata negavit Ovidium ita scribere potuisse, nisi proprio Alexandrino fonte exhausto. Heliodorum enim non modo Euripidem ipsum, sed etiam Hippolyti fabulam bene novisse aliunde patet, deinde, quod aliquem

¹⁾ Quod si vidisset Joh. Leyhausen (Halis 1893 Diss. „Helenae et Heros epp. Ovidii non sunt“, p. 58) multo vehementius verborum furem vituperavisset. Idem cadit in ceteras harum epistularum similitudines (v. l. cf. etiam capit III) velut IV, 63. 143 ~ 150/2 (Helenae). [Nova de heroium appendice studia Clarkii (Harvard Studies 1908) nequii lucusque inspicere.] Aliter res se habet de tropaeis ep. IX, 104 ~ Soph. Trach. 1102; cf. C. Atzert, Diss. Gott. 1808, p. 57: De Cicerone interprete Graecorum.

²⁾ Quod avert Priscianus versum 67 (l. p. 544 A) quodque laudat Ovidium „in heroidibus“ moneo versum ipsum allatum inveniri in eo carmine, cui forma epistoliaris aliis multo plus valet (v. s.). Sia autem alieni heroium praescriptio „epistulae“ audita esset — quam non desimunt viri docti Ovidio tribuere; recentiorum affero Picium p. 11 — optima certe occasio eundem epistularum titulum afferendi hic oblata erat viro grammatico.

Heliodorum inter et traegediam intervenisse patronus ille Alexandrinorum probaturus est (114 ann. 1), frustra talem auctorem ipse circumspexit. Usitatissimo insuper!) stili artificio utitur Ovidius vv 77—84, ubi sententiam generalem praemitit 77/8, addit singulas laudis condiciones (sive, seu, sive 79. 81. 83), revertitur voce „denique“ ad primariam nude profectus erat sententiam (77/8). Argumentorum autem („sive“) unicuique statim adiunguntur in pentametris apodoseon more sententiae, quibus propriae sententia illa generalis repetitur:

80 Exiguu flexos miros in orbe pedes²⁾

82 Ora ferox in se versa lacertus habet

Quali sententiae ultimo in pentametro substituitur enumerationis enuntiatum hoc: „denique nostra iuvat lumina quidquid agis.“

Apparet igitur „iuvat“ quod in suspiciemem vocaverat Sedlmayer (pro „iuvas“) utique tenendum esse, non modo propterea, quod ne vv 80 et 82 quidem Hippolytus agens inducitur, sed etiam quod orationis initium exitusque rhetorum more graviter inter se respondent: „te decet — nostra lumina iuvat.“ —

Porro Palmer quod deleri voluit (i. ed.) versus 82/3 non solum stili, sed etiam rerum argumentis refutatur. Accidit enim Ovidio praeter suam ipsius opinionem, ut cum de Hippolyto venatore locutus erat nimis haereret in transitu sententia de artibus Eleusiniis exponenda. Quod eo minus commodum fuit — quamquam haec quoque ad Dianae cultum pertinent — quod revera pro huius prioris partis dispositione de Dianae venandi studio cum Veneris cultu coniungendo verba nunc facienda fuisse etiam nunc docet v 85.4)

„Tu modo duritiam silvis deponce ingosis“

1) Cf. ep. I, 13—22, De stilo rhetorico apodoseon cf. etiam Buerger, l. l. p. 77.

2) Mirum quod altercantur Palmerus (eorum.) Damasteusque (Mnemos. 1905, p. 14/15) de versus 80 „pedibus“, utrum equi an Hippolyti sint. Cf. disricton 45. 6, unde aperte haec responderetur.

3) De verbi decendi usu (Ovidiano, cf. Buerger l. l. p. 79 so.

4) Haec data occasione afferro haud inepte Petrum de Lunsana a. 1417 nimiam Hippolyti curam venatoriam toti Phaedrae „complanctui“ supposuisse ut summum solenneque argumentum, — quod initio etiam unicuique Nasonis propositum fuerit, v. l.

Ubi profecto ita loquitur Phaedra, quasi antea iuvenis per silvas venantis duritiam euarraverit. Atque idem revera propositum quidem poetae fuisse etiam ex versibus qui sequuntur procul ullo dubio certius fit. Necessario igitur addidit Ovidius postremo enumerationis loco venatoris venabilia, postquam currus versandi hastileque torquendi admirationem aperte de stadii artibus attulit. Deinceps nova obsistebat dubitatio critica viris doctis in versu 86:

„Non sum materia (GEØ1) digna perire tua“.

Faber, Sedlmayer, Riese (Litt. Centralbl. 1881, 535; 1886, 899) scribebunt esse censuerunt „duritia“. Quam coniecturam non admisit Birt (Gött. gel. Anz. 1882, p. 814, ann.), cum desideravit in pentametro auctam quandam sententiam. Bentley coniecit: „Non sum materies digna vigore tuo“, Gilbert barbare invenit „barbaria“ (progr. Misn. 1887, p. 4/5), Muero (ad Palmerum): „(Non sum materies digna perire) tuam“ (duritiam), Palmer scripsit: „militia“, coll. Am. II, 14. 6.

At mirabere, quod qui ad Amorum versum ingeniose revocavit: „Militia fuerat digna perire sua“, coniecturae, non codicibus sensum substituit altero enuntiatu eorundem carminum neglecto, quo ni valde fallor locus ambiguus defendi possit. Conferas enim quae am. III, l. 41/2:

„Sum levis et necum levis est mea cura Cupido

„Non sum materia fortior ipsa mea“.

Quid? nonne subaudis huius disticti hexametrum in epistulae versu quem tutatur suavis? Qui poetae obversabatur, cum simillimam praeretur sententiam, ita scilicet ut Nasoni cum illi versui tanquam hic conscripto alterum additurus, etiam hic apertissimum, eundem versum verbis eisdem repetere nollet, in conscribendo sua sponte quasi et pergratus versus hic subiret:

„Militia fuerat digna perire sua“

Contaminando igitur nascitur versus frustra vexatissimus:

„Non sum materia digna perire tua“. — 2)

1) Parisini unum folium hic intercedit (45—105).

2) An navis: „Non sum materia digna perire mea“ ubi spectet „materia“ ad heroidem ipsam Cretensem nimis auctacter nominis propter Hippolyti amorem venaturau?

Vernum autem nos vidisse de vera prioris declamationis indole confirmatur versibus 87 sqq., ubi callidis argumentis Hippolyto dissuadet unam Dianam assectari Venere neglecta, nisi quod iterum minus feliciter configit Ovidio Cephali Adonidis Oenidis exemplis, ut ad unius sapientiae praeceptum persequendum varias fabulas variave fabularum condiciones contaminaret (93—100). Nam cum Cephali venatoris Auroraeque amorem attulit, nequit sibi temperare poetarum lascivissimus — pro Euripidei argumenti, incesti scilicet amoris, conscientia —, quin attingeret laudaretque Anrorae adulterium, quamquam talequid a castitatis loco alienum erat.¹⁾ Deinde in Adonidis exemplo sentiri licet Phaedram revera, prioris partis more, de se ipsa loqui maluisse quam de Hippolyto, quia non tam Adonidem venatorem amore quoque flagrasse admonitura videtur quam etiam Venerem ritu Dianae venando inebuisse.²⁾ Ultimo denique loco quod comperimus ne severissimas quidem Dianae personas Veneri tributa non reddidisse haec fabula, utpote qua solius Atalantae prior virginitas nobilitari solet (cf. etiam pent.), necessario ab Ovidio ita versa est, ut invenis venator protagonistis videatur. Ac memorabile est Ovidium — haud scito an Meleagri fabula Euripidea commotus — mores Milaionis, qui in fabula Peloponnesiaca initio osor mulierem fuit,³⁾ amore autem ardui, ubi primum Atalantam conspexit, Meleagro vindicavisse videri, quo similiorum venatorem Hippolyto afferret. Hinc vero aptissime ducimur ad necessarium huius prioris partis conclusionem 101 sq.:

„Nos quoque iam primum turba numeremus in ista!
Si Venerem tollas, rustica silva tua est.“

Ubi quod statim annectuntur versus 103/4 de Phaedra Hippolyti venatoris futura comite nunc iam ita orationem exire

¹⁾ Quod apud Euripidem quoque (454/5) Cephalus et Anrora apparuerunt, omisit Birtius (l. 1), quomodo Euripideam rationem suam fecerit Ovidius vel mutaverit.

²⁾ Liqueat Ovidium quam inventissime hic Dianae historiam amatorum captivum fuisse, dummodo usquam apud veteres talequid auditum fuisset. Quapropter interpretationibus illis Helbigii, Dilthey, Maassii parietum Pompeianarum (Helbig Nr. 253/7) vix assentiendum erit v. i.

³⁾ cf. Robert: *Hermes* XXII (1887), p. 454.

quam maxime consentaneum esset, etiamsi nusquam apud anti-quos simile quiddam exstaret.¹⁾ Quod totum utique debetur propriae Nasonis rationi, quam supra ostendimus Kalkmanno, utpote qui hinc potissimum Alexandrinum Ovidii exemplar apparere immatura sagacitate statuerat.

Iam vero tempus est ad difficiliorem versum aggredi 107:

„Hic tecum Troezena colam, Pittheia regna.“

Notum est Hippolytum supersitum locum Troezenae habere, Annacaenam fabulam Athenis. De Velato, quod haud facile ad liquidum perducitur, Leco,²⁾ quamquam dubitavit, tamen ex Mett. XV, 506 et Fast. VI, 739³⁾ collatis Hartungii⁴⁾ suspicionem suam fecit, qui primus hosce locos Ovidianos ad Velatum pertinere vidit, ubi Thesides profugus cum „Troezena petebat“ Athenis certe proficiscitur. Unde unanimo⁵⁾ recte nunc consentiunt viri docti Wilamowitz,⁶⁾ Kalkmann,⁷⁾ Mayer,⁸⁾ Wagner,⁹⁾ alii de Velati scaena Atheniensi, praesertim cum — ut taceam de Senecae imitatione — etiam in Coronifero vestigia huius prioris scaenae lateant compluria.

At summa difficultas nunc existit, cum quaeratur, ubinam Ovidius Phaedram epistulam scribentem finxerit. Quo pertinet, ut diximus, v 107: „Hic tecum Troezena colam“ —

¹⁾ Picturam Pompeianam (Helbig 253 sqq.), qua ad Alexandrinum huius auctorem statuendum nitebatur Kalkmann (p. 123, Arch. Ztg. 1883, p. 133/4; sequitur Ewald Burs. ann. XXXI, 163) rectius cum Roberto (*Hermes* XXII, l. 1. qui tamen auferre ipse maluit de Diana Hippolyti amaritiae cogitare. (lect. acad. aest. 1908) de Atalanta Milaionique intellegimus quam de Phaedra et Hippolyto (cf. p. 208. 2). Senecae autem narratio (387 sqq.) cur non ex ipso Ovidio fluere potuit?

²⁾ Seneca, tom. I, 179.

³⁾ Attamen Pastorum testimonio (reliquam narrationem ad Erastothenum recte retulit Robert Cataster. 35. 68) cave nimis huc nitaris: omittuntur enim versus in nonnullis libris atque ut valde suspicionem moventes a Petro unciis includuntur.

⁴⁾ Euripides restitutus I, 470.

⁵⁾ Nequiquam unus Wecklinus (*Phil. Rundschau* 1883, p. 162/3) veritus est, ne eandem scenam Velato, quam Coronifero supposuissent Euripides.

⁶⁾ Hippol. praef.

⁷⁾ de Eur. Hipp. p. 26.

⁸⁾ l. l. p. 69/70.

⁹⁾ Curae mythogr. p. 141.

Suo iure, ut diximus, Velati scenam Athenis fuisse censuit Leo. Sed cum obstat videatur et versus Ovidianus „Hic tecum Troezena colam“ — Nasonem „si non alia, tamen hoc alterius Hippolyti memorem“ scripsisse persuadet sibi vir doctissimus. Illic autem Leonem subsequentes subsistere oportet.²⁾ Versus enim proximos antecedentes 105/6

„Aequora bina suis oppugnant fluctibus Isthmon³⁾

Et tenuis tellus audit utrumque⁴⁾ mare.“

¹⁾ Birt, ut Phaedram Ovidianam Trozene immorari probaret miram quantum seio praeter Kalkmannum protulit (l. l. p. 403 ann. 2), quam unus quantum seio praeter Kalkmannum (p. 26) defendit Ehwald (Burs. ann. 1884, p. 151 sq.), recte reiecit Peters (p. 26). Sed cortis argumentis opus est.

²⁾ Paucis addo de Senecae vv 1024 sqq. merito a Leone (p. 201/2) delentis. Sane „ista omnia loca conspicit qui Troezena reliquicus τῆρ εἰρήνῃ ἄγχιονε κἀνάδαρτες ὄδορ“ perspicitur, ita ut quod in Euripidis tragoedia aptissimum erat, prorsus ridicule Seneca dixerit de Hippolyto suo, qui non Trozene, sed Athenis proficiscitur. Unde via in Isthmon ducente profectus nemo unquam videt Epidaurum. Videre Epidaurum Trozene egredientem statim concedimus. At Euripides ipse hic mirifice locutus sit. An abscondi potuit a fluctu, subito surgente πύργος Ἰσθμίου, illa remotior in continente, Hippolyto sodalibusque in litore curru vehentibus? Quare si non recordationem quamdam prioris fabulae animi poetae haerere malis, eo debes refugere Euripidem quamvis parum convenienter hic sive consulto sive auctoritate fabulae coactum spectare ad Aesclepiacum praeclearissimum. Fama enim erat Aesculapium Hippolyto vitam restituisse Diana ipsa postulantem. De Virgii fabulae Romanae ignoto tempore altero Horatianum IV, 7, 25/6 „Infernis neque enim tenebris Dianae pudicum Liberat Hippolytum“ e. q. s. videri data opera contrarium conscriptum esse quasi novae Romam importatae fabulae transformationi.

³⁾ De Isthmo Trozeno cf. Mayer, p. 71. At verior, ne O. poctarum Romanorum more (cf. C. Dildrey, De Callimachi Cydippa, p. 48) ipse geographica certiora de Trozenis situ nescierit.

⁴⁾ Quaestionem adiungo de usu rhetorico acute verba numeralia unum alteri opponendi, praesertim cum corriori hinc sciri possint de rebus quibusdam criticis, velut de Stati silv. III, 2, 78 sq.: a) Numerus numero opponitur: ep. III, 38: Ex Agamemnonis una puella tribus IV, 63 placuit domus una duabus (65, 66) 143: Ut tenuit domus una duos, d. una tenebit. VII, 140 (Aen. IV, 95; Prop. III, 20, 18); IX, 92; X, 118 (Probita sim causis una puella tribus) (i. e. somno, vento, fide ~ III, 38) XI, 62 (Iib. IV, 4, 19, 20; XIV, 121/2

neutquam potuit Ovidius aliter eloqui quam de Phaedra Athenis¹⁾ (utique non Troezen) versante: „ich weifs ein schmales Land, das hört das Kauschen zweier Meere. Dort liegt Trözen. Dort will ich mit dir wohnen und herrschen, mein Hippolytus“ — „hic tecum Troezena colam“. Figura enim usitatissima ἐγγυρά-στος τόπον²⁾ hic quoque agnoscenda est. Ac satis sit

[XV, 19/20; XVI, 70; XVII, 24, 107; XVIII, 126; XX, 43 (fortasse cum Voo legendum „in uno“ (pro „imo“); XXI, 71/2] b) alterum numerum representant notio quaedam numeralis: ep. I, 43; III, 51; IV, 98 Sustinet mit postios quaelibet herba duos. 105 Et tenuis tellus audit utrumque mare; V, 82; VIII, 69. Qua duo porroctus (i. e. igitur „schmal“) longe freta distinet Isthmos. IX, 51/3, 93; XI, 126: Urnaque nos habeat quamlibet arta duos! XIII, 77 (Prop. V, 2, 1) 115; XIV, 1, 73, 80 [XV, 49; XVI, 367; XVII, 109/1; XVIII, 243/4; XIX, 142. Seducit terras haec brevis unda duas. XX, 25 ubi frustra haerebat Helms, cit Sedlh. Ehw.]. c) uterque numerus omittitur: I, 32 pingit et exiguu Pergana tota mero (a. a. II, 131/2 levi-spisso ~) IX, 55; XII, 106 gemini distinct (quem v. eiecit Ehw. causis omissis) [XV, 33; XVIII, 125; XIX, 111] Lucani locum addo prooem. 101/2 (de quo cf. etiam Illostus: „de imitatione scriptorum Rom. inprimis Lucani“ 1907, p. 25) „et geminum gracilis mare separat Isthmos“. — Iam vero quid dicis de Stati loco ambiguo III, 2, 78: „Iusta quoror: fugit ecce vagas ratas acta per undas paulatim minor et longe servantia vincit lumina, tot gracilli ligno complexa timores?“ — Leonis certe sententia stabilitur („de Stati silvis“ Gott. 1892/3, p. 22), qui contra Helmsium („fragili“ ligno) lectionem tutatus est etsi hac gravissima conservandi ratione ommissa. vertendum scil. est: „so viele Sorgen auf so kleinem Kahn.“

¹⁾ Idem iam putavit Mayer, p. 71.

²⁾ Historiam figurae ἐγγυράστος τόπον enarrandam eiusque non modo Ovidianae, sed totius antiquarum literarum usque ab Homero hic debemus differre. Alterumque habeo quod attingam: quantum enim valeat praecipue in mett. ε. τ. ad efficitendum transitum constat. Sed rationem quoque poeticam tali artificio inesse nemo: flumen narratōnis albis e montibus stilii dramatiē rhetoriciē repente se effundit in plenum campum dictionis epicae, paene Homericae: loca regionalesve fuscē deseribuntur, loquitur poeta πεγγεραταίωσ, utitur libenter interpositionibus — deuntque conscribit subito poeta rhetoriceus mero Homeri more. Atque lectorum animi, qui lucensque turbabantur et vollebantur poetico flumine vortices efficacite et ubique redundante, nunc pacantur oratione tranquillata simplicitate nunc composita. Eodem autem tempore, quo acquiescent lectores, animum magis attendendum esse sentiunt non modo, quod stilus ille admodum abrupte induci solet,

innumerorum exemplorum pauca afferre, quae cum eadem ex heroïdibus desumpta sint gratissima luce locum ambiguum illustrent: her. VII, vv 99 sqq.:

Est mihi marmorea sacratus in acde Sychaeus
(Oppositae frondes velleraque alba tegunt)
Hinc ego me sensi noto quater ore citari
Nulla morast: venio c. q. s.

her. V, 61 sqq.:

Adspicit immensum moles nativa profundum
(Mons fuit aequoreis illa resistit aquis)
Hinc ego vela tuae cognovi prima carinae
her. II, 131 sqq.:

Est sinus, adductos modice falcatas in arcus
Ultima praerupta cornua mole rigent
Hinc mihi suppositas immittere corpus in undas
Mens fuit et, quoniam fallere pergis, erit.

Addas simillima — ex invenilibus iterum carminibus Nasonis — rem. am. 549; her. XII, 67 (23); XV (XVI) 53 sqq.; amor. II, 6, 49 sq.; III, I. 1 sqq.; III, 13, 7 sqq.:¹⁾ ubicumque ita loquitur Ovidius

sed etiam quod ex mira sedatione repentina statim suspicio movetur poetam aliquid novi nunc iam inducturum esse; artem vides qua Ovidius animos lectorum paraverit ad intellegendum narrationis transitum. — De figura ipsa annotationes interim inspicere Leonis (de Stati silvis p. 5 sq.; Nordeni (antike Kunstprosa 255 sq. 89) Heinzi (Verg. ep. Tech. p. 76, 389 sq.) nihil novi aperuit Tolkielii Woehschrift. f. klass. Phil. 1906, p. 1214. ¹⁾ Solius Etonensis codicis distichon her. V, 25, 6 mihi quidem langt- idam huius usus imitationem sapit, etsi aliter sensit Winterfeld Göt. gel. Anz. 1839, p. 899 — de vv her. X, 25 sq.: „Mons fuit: apparent frutices in vertice rari: Nunc (vel „Hinc“) scopulus rancis pendet adesus aquis“ nondum consentiant viri docti (cf. e. g. Gilbert progr. Misn. 1887, p. 19) — „Hinc“ autem (codd. dett.) quod in textum recepit Sedlm. (cf. comm. crit. p. 18) ex reliquarum descriptionum forma incommode huc redundavisse per se liquet: „Nunc“ contra, quod alii, velut Palmer, mirifice interpretati sunt, Winterfeld (Schedae criticae in script. et poet. Rom. Berol. 1895, p. 13) tutatus est simili Scheffellii nostratis elocutione collata, utique tenendum est, dummodo primum parenthesin hanc mecum statuas: „Nunc — scopulus rancis pendet adesus aquis — ascendo“, deinde contempleris, qua: simillima ratione paulo ante *εγγαρειν ζῳῶνον* conscripserit Ariadna (17 sq.) Luna fuit: spectro — nunc huc, nunc illic curro.

scena etiam alieni loci vividissime descripta in rem praesentem quasi perducimur (Hinc) — quapropter Trozenis quoque commemorationem recte nunc accipimus de aliena regione idque eo confidentius, quod Phaedra pro totius prioris declamationis ratione de futuris temporibus verba facit, quibus ipsa Trozena colere cupit, nunc ergo Athenis commoratur. Hoc inde demum comprobari, quod loquitur heroïis: „Jam nunc est patria gratior illa mea“, etiam Petersius (p. 26) Mayerusque (p. 71) recte viderunt, quamvis Ehwaldio iudice dissentiente. Audiasque plura: alio simul Ovidius in descriptione sua spectaverit: locuta erat Phaedra de periculis, quibus ipsa comes venatoris amati deterri non posset; commemoratis autem „saxis latebrosis“ „acerrimoque apro“ aequora nunc iam sua sponte primo loco subeunt poetae ad venandum certe haud ita idonea, neque aliter ait Seneca Phaedr. vv 700 sqq.:

„Te vel per ignes, per mare insanum sequar
Rupesque et amnes unda quos torrens rapit.“

(cf. etiam 613) atque similime 233 sqq.:

„Hinc in nivosi collis haerentem iugis
Et aspera agili saxa calcantem pede

Sequi per alta memora, per montes placet.“

241: „Per ipsa maria si fugiet sequar.“

cf. Tib. I. 4. 41 sq. 45! Ovid. Amor. II, 16.

Gravissimum vero obstaculum nondum superavimus. Non illud dico quod interdum dubium videri potest, num utraque epistulae persona eodem loco habitet. Hoc enim illo imprimis¹⁾

¹⁾ Versus 143, 4 (immerito a Petersio Shuekburghioque abiudicati ab Ovidio, cf. Mayer p. 71) nihil certi docent de eadem Hippolyti novercaeque huius diet scenae. — Exeuntis vero carminis status, ubi pro perorationis praeepto rhetorico ad preces descendit humillimas heroïis, his autem non contenta simulat (153) „genibus amati regalia braccia sese tendere“ huc nihil refert propterea, quod in mera rhetorica ostentatione versamur. Quapropter etiam Kalkmann (De Hipp. Eurip. p. 35) audacius hinc quidem Velati scenam restituit; neque melius nisus est Annaci verbis 666 sqq. Quod enim ait Seneca „en supplex iacet adlapsa genibus regiae proles domus respersa nalla labe et intacta, innocens tibi muttor

disticho diiudicatur, quo frustra amatum colloquio sese adiutam fuisse proficitur Phaedra: 7/8: ter tecum conata loqui —⁴ quod ad priorem quemlibet conatum referendum esse nemo Petersio (p. 25) assentietur.⁵ Aliunde nobis incitatur scrupulus de rebus scaenicis isque iustior. Desideravit enim Minoia filia ante versum 109 — Athenis scilicet — Trozenia loca, quippe in quibus feliciter venatorem prosequeretur; abhinc autem ita loquitur, quasi coniuge absente facilitate furtum amoris fieri possit — Athenis scilicet. Parum igitur sibi constitit Ovidius — qua in re nequaquam sufficit mentis inconstantiam excusare²), utpote quae amoris affectibus adscribenda sit. Immo verum huius labyrinthi exitum equidem non video, nisi Ovidius duas re- vera partes carminis separatim elaboravit.

Eodem autem pervenimus aliunde: supra enim enucleavimus priorem quandam propriamque declamationem, qua Phaedram tantummodo eo spectantem accepimus, ut Hippolyto persuadeat Veneris cultum Dianaeque studium coniungi et posse et deberi.³ Quae sola in declamatione vereor ut Ovidius initio acquivit⁴),

ni⁵ epistolae imitatio eo aptior fit, quod ita pergit Phaedra tragica: 669: „Certa descendit ad preces“ — nempe ut pro nova sua ratione tragica molliter inventum poetae elegiaci corrigat 151sq.: „pugnare diu nec me submittere culpae Certa fui certi siquid haberet amor. Victa precor“ e. q. s. — Quod autem ad „fastus“ attinet (150) neque opus est recordatione aut Velati aut Coroniferi (406 cf. Birt mss. Rhén. XXXII, 405) neque de rebis „merum ornamentum eroticum“ statuere cum Kalkmanno (p. 24. 3). Spectant enim „fastus“ atque verba⁶ ad prooemiorum iactationem: „pudor est miscendus amorì, non ego nequitia socialia foedera rumpam.“

¹) cf. e. g. Bodenstein. Philolog. Rundschau 1883, p. 619.

²) Unde fortasse rectius Galli elegiam vel Vergili celogam (X) expedire student interpretes.

³) Satis spero apparuisse Ovidium Euripideam minime εἰς ἀτρομάτων vel ex libidine depromississe, transulisse, confundisse, sed certa suae artis ratione, quamlibet parum prospere, usum esse.

⁴) Illic simul certiora licet concludere etiam de prooemiorum cumulatorum conditione, — quae vide ne ab Ovidio separatim elaborata, duabus declamationibus conflatis coniuncta sint. Ac primum insinuat 17—34 tantummodo vel praecipue praeludit posteriori illiciti amoris parti, epistolaria autem exordia magis pertinent (priora¹) ad prioris dictionis castiorem statum.

praesertim qua molestiam illam tragici ponderis, quam apud Euripidem aegre tulimus in novo alienoque novercalis amoris nodo, quam aptissime si non vitare potuerit, certe obscurare.¹) — Nunc novam suasoriam quasi de integro instituitur poctam apparebit, qua primum insolentissimis insimulationibus² invehitur Phaedra in Theseum coniugem. — Novam profecto regionem introimus a disticho 109/110:

„tempore abest — aberitque diu — Neptunius heros:
illum Pirithoi definit ora sui“,

novamque obtulit poeta Sulmonensis acrumnam interpretibus.

Illos in Coronifero abest ut *θεωροῦς*; in Velato³) Thesea ab inferis rediisse pridem intellexerunt viri docti⁴), coll. Sen. 91sq. Qui tamen vehementer ad hunc diem dissentiunt de Ovidi disticho, quid sibi velit de Thesei finire. Plerisque enim placuit Nasonem de Theseo apud inferos versante loqui,⁵) aliis, velut Birtio (405sq.) Elwaldioque (Burs. ann. 85) Thesea cum amico Hippodamiae nuptiis interesse. Nec defuerunt, qui, ut elocutionis ambiguitatem tollerent, codicibus diffidendum esse indicarent, unde Maximil. Mayer nimis audacter mutavit „ora“ in „umbra“ (p. 68/9). Ac memet ipsum initio a coniecturis salutem petere voluisse fateor. Quid? Novam amoris suasoriam inchoaturus primum profert Ovidius distichon 109/110, quo revera nihil ipsius oburgationis⁶) contineri voluit, immo eo tantummodo

¹) Quamquam haud ita feliciter haec quoque hic illic severiori proposito irrepsit v. s.

²) Etsi frustra quaeris oburgationes eiusmodi Velato debitas in Coronifero, exstat tamen locus, ubi periculum aderat Euripidi, ne iterum Phaedram *πελαγομάχας* mariti vituperantem fingeret: 320sq. *Ἦε: θησαῖς τῆς ἠμέτερας εἰς σ' ἐλαττοῖς*; Sed callide vitavit poeta periculum: *Ἦε: αἱ θεῶσ' ἔργω' ἐξέτωρ ὀφθαλμῶν ζαζῶσ*.

³) De Phaedra Sophoclea v. s.

⁴) De vasis Apuli pictura fortasse ad Sophoclean fabulam, quamvis parum popularem, referenda v. s.

⁵) Leo II, 179; Wilamowitz Analecta Eurip. 209; Kalkm. de Eur. Hipp., p. 36; Mayer, p. 67.

⁶) Haec certe immature statuta nitentur viri docti, qui Nasonem Theseum apud inferos versantem finxisse voluerunt — rapiendae scil. Proserpinae causa.

tissimi 137 natura. Quod enim omnes praebent codices P G E O (+ Plaud.): „Nec labor est celare licet pete munus ab illa“ nullo sensu carere videbatur interpretibus.!) Ac ne Ehwaldius quidem medellam praebuit, interpungens ita:

„Nec labor est celare; licet: pete munus! ab illa

Cognato poterit nomine culpa tegi“

frustra apposita hae interpretatione (Burs. annual. XXXI, 181): „Das Verheimlichen (der Liebe) macht keine Mühe. Denn sic ist erlaubt. Verlange nur eine Huld (von mir). Jene unser nahe Beziehung als Stiefmutter und Stiefsohn bewirkt, dafs unser Verhältnis sich unter dem Namen der Verwandtschaft verbergen kann.“ (!) Plus profecisse sensui hic delitescenti Palmerum primo quidem obtutu tibi persuadeas, cum conticet:

„Nec labor est celare — licet peccemus — amorem“,

quod ut admittitur a Sedlmayero, ita probatum est etiam Petersio (p. 27). Verum tamen aliter indicandum erit et altius recedendum: non tam quid expositura sit Phaedra nostra interest, quam quid exposuerit. Exposuit autem versibus qui praecedunt, ne Hippolytus privignus rustica adductus pietate lectum novercae fugeret, a Jove ipso pius statutum esse quodenuque invarct.?) Pergit nunc continuo pacem necessario argumentatione plane rhetorica (v. i.) continuata: „etiamsi“) in amore nostro quicquam sceleris conspiceretur hominibus, tamen nullum esset nobis periculum, cum cognato nomine culpam amoris nostri facile tegere possimus.“ Quae cum ita sint, verbum „Nec“ v 137 spectare ad illud alterum v 129 intellegis, idque praecipue propter argumentationem rhetoricam, qua hic quoque utitur poeta; itaque secundo loco sensus quidem utique postuletur, quem Palmer

1) Palmeri iudicium afferro: (ed.) „pete munus ab illa“ verba nemo intellexit neque (!) „ut credo, intelleget. Si quis pro sanis habeat magna iniuria Ovidium afficiet, qui ista verba ineptissima nullus scripsit.“

2) Sic ulla iusta causa Damsté (Mnemosyne N. S. XXXIII. 1905, p. 15) versus 131/2 (de Saturni aevi rusticitate) interpolatori tribuit.

3) Interpretationem huius loci ipse protulit poeta Mett. IX, 557 (Byblidos), causis persimilibus allatis; tamen ut sit causa timendi dulci fraterno sub nomine furta tegemus: cf. Liv. ann.

spectat herois, ut Thesca optime („tempore“) abesse laudet facillimeque amoris furtum fieri Hippolyto persuadeat. Sin autem nihil initio agitur de *παρανομίας* coniungi obiciendis, quo demum ab absentiae cogitatione altero passu aggreditur poeta, sequitur, ut nihil heroides iam tum interfuerit accuratius significare, ubi tandem terrarum vel quo consilio illic versaretur heros: satis erat suadenti hunc abesse satisque erat insimulationem incipienti hunc apud amicum esse. Ac profecto nihil aliud hic Ovidium egisse versus testimonio sunt qui sequuntur, quibus revera iam ad iniurias Thesei et coniugis et patris enumerandas procedit Phaedra. Nam quod ait vv 111/112:

„Praeposuit Thesens — nisi si manifesta negamus —

Pirithoum Phaedrae Pirithoumque tibi“

aliter certe elocuta esset, nisi iniuriam Pirithoi amicitiam, quae iandudum in proverbium abierat (cf. parenthesis et permulta Tristium exempla) generaliter accensare satis habuisset.

• Annectuntur igitur ex Velato Thesei *παρανομία* (111 bis 128)²), quibus vehementer vituperatis noverca non modo privignum ad amorem suum perducere, sed etiam Euripideo more (v. s.) incesti amoris opprobrium qua licet deminueret conatur. Haec autem dubitatio, quo certius removeatur in adulescentis pudicissimi pectore, propriam adiungit Ovidius excusationem³) (129 sqq.) valde sophistarum officinam sapientem. Quae qua ratione⁴) conscripta sit, optime observabitur ex versus vexa-

1) Antiope a Thesca interfectae fabula, cuius soli Ovidius Seneca Hyginus (omnes ab eodem auctore pendentes) testes existant, nulla verae historiae fide digna est; legitur enim apud Ovidium mediis in *παρανομίας*, utpote quae Plutarcho auctore nominis ut *επιγαλογία* Thesco obiectae sunt a coniuge (in Velato scil. Euripidea).

2) Mirifica versus 123 elocutio: „addidit et fratres ex me tibi“ haud scio an fluxerit ex Medea Euripideae recordatione: cf. 877: *γῆρας τῶν αἰώνων καὶ παρανομίας τέκνονος ἡμοῦς γενέων, ἐπὶ δὲ πατῆρας δὲ θοήναιμι' ἔξιος δόμον ἑμὸν ἀνείλας τ' ἀδέλφον; τούτων ἐκ ἀθῆν τέκνονος.*

3) Quas particulas etiam similibus sonorum vinculo coniunxit O.: 125. 129. 131. 135: nocitura. coitura. mortura. iunctura.

4) Hanc novam argumentationem graviter et exordio et exitu instituit ornavitque Phaedra his: 129: Nec quia privigno videar coitura noverca 140: Dicar privigno fida noverca meo. Unde id simul apparet vv 141sq[.]. huc accessisse elegiacae amplificationis instar.

coniectura sua versui intulit. Quod tamen non concedimus, nisi ea condicione, ut summam sententiam versus ambigui positam esse arbitremur in vocabulis: „licet peccemus“. Nihilominus valde Palmero diffidendum erit. Mature poeta ipse sibi viam paravit ad illam alteram sententiae partem. Nam cum de nuptiis dixit quibus Juppiter cum sorore coniungeretur, quamquam primo nihil aliud demonstrare voluit, nisi ab Jove ipso pium et incundum commixta esse, tamen hic iam sibi temperare nequit, quin Iminis oculis spectaret ad illa obscoentiora quae dicturus est usque ab v 137, ita scil., ut unum distichon 133/4 — haud fortuito in medio totius regionis collocatum — fundamento sit duabus sententis: et quae praecedunt et quae sequuntur. Sed graviora audias: quattuor enim huius suasoriae argumenta aptissime proferruntur haec:

1. Theseus abest datque facultatem nobis amandi („tempore“).
2. A quo perfido multae iniuriae nostrum utriusque allatae sunt.
3. Juppiter esse pium statuit quodecumque invaret.
4. Nihilominus si quid criminis insit nostro amori, facile culpa tegi potest cognato nomine.

Sed tamen uno loco argumentatio si non turbari, tamen mirifice accumulari videtur, vv 135/6.

„Illa coit firma generis iunctura catena
Imposuit nodos cui Venus ipsa suos.“

Haec enim cogitatio) media in ea argumentatione, qua Jovem novam pietatem statuisse Phaedra callide pronuntiat, certe novi insititiciusque argumenti munere fungitur huius: cognatorum amorem a Venere confirmandam esse. — Frustra de transponendis versibus cogitabis, frustra aliam medelam circumspectias atque Ovidium hic ut solebat ex ubertate sua elegiaca seductum esse. Quid? Sequitur distichon illud ambiguum: „Nec labor est celare“ —

¹⁾ Quam nescio quo errore lapsus Wilamowitz Analecta Eurip. p. 210 de Jovis Venerisque coitu Amorisque natalibus accepit. cf. Birt. mus. Rhen. XXXII, 405, 6.

culpam scilicet, quae notio in pentametro quidem exstat. Sed culpa ea non tegenda est, quam nullam esse poeta modo pluribus exposuit. Desideramus igitur etiamnunc notionem quandam concessivam. Attamen quoniam poetam iam in versibus 135,6 mire a proposito aberrantem novumque argumentum, etsi non admodum alienum, inserentem deprehendimus, certius fit in suprema argumentationis parte (ab v 137) duas nunc sententias conflatas esse: alteram: „culpam si qua tamen sit in amore cognatorum, cognato nomine facile celari“, alteram: „pete munus (scil. vinculi) nostrae iuncturae a Venere.“¹⁾ Quo factum est, ut poeta sententiae concessivae praeter vim quae sit in verbo „celare“ nihil concesserit nisi pentametrum vel potius pentametri notionem culpae huc arcessendam²⁾, duabus illis sententiis immature inter se insertis.

Accedit alterum: eodem enim pervenisse — ut quod praebent codices servaret — alio itinere Leonem³⁾ postea vidi. Qui ut doceat in verbis „Nec labor est celare licet“ figuram *ἀπό ζήτησιν* haudquaquam insolitam deprehendi ita disputat: „sentendum — est poetam non minus dicere voluisse „nec labor est celare“ quam „celare licet“ et infinitivo in medioposito utraque sententiam pariter necessariam complexum esse.“

Sequitur, ut coniecturae illi Palmerianae hinc quoque multum probabilitatis adimatur verisque restantibus „pete munus“ e. q. s. haud ita facile alia interpretandi ratio existat nisi qua supra nisi sumus. Itaque confidenter nunc iam omittimus coniecturas, quibus vexaverunt viri docti versum, atque sufficiat nomina attulisse auctorum Heinssii, Bentlei, Madvigii, Kraftertii, Ellissii, Birtii, Zingerleii. Quorum agmini nuperrime accessit Damsté (Mnemosyne XXXIII. 1905, p. 15, 6).

Postremo de eisdem versus integritate proficiscimur a tertia plaecque nova ratiocinatione, quam propterea addere non supersedeo, quod certiora inde colligantur ut de structura rationeque totius carminis, ita de arte qua duas illas partes, quas etsi

¹⁾ En quam longe a vero absit Sedlmayer (comm. crit. p. 9/10), cum desideravit conexum inter 135/6 distichon et 137/8.

²⁾ cf. etiam v 141: „haudemque crebere culpa“.

³⁾ Analecta Plautina I, p. 30. (progr. Gott. 1896.)

utile, religiosum, piwm, civile, possibile, facile, necessarium, non periculosum. His ita praemonitis quid censes de Ovidio?

Primum¹⁾ suadentem fugit Phaedram Hippolyto, ut duritiam silvis in iugosis deponat (v. 85). Minime enim esse utile tantummodo saeva Dianae studia persequi, vv. 87 sqq.:

„Quid iuvat incinctae studia exercere Dianae
Et Veneri numeros eripuisse suos?

Quod caret altera requie durabile non est:

Haec reparat vires fessaque membra novat.

Arens — et arma tuae tibi sunt imitanda Dianae —
Si nunquam cesses tendere, mollis erit!“

Deinde Cephalo Adonidis Meleagri exemplis — ut tacem de Phaedra ipsa — allatis utrumque studium — Dianae Venerisque — coniungi posse monetur invenis atque concluditur haec prior suadendi pars vv. 101—104 in quibus sententia primaria ultro acute iteratur: 102:

„Si Venerem tollas, rustica silva tua est.“

Accedunt argumentationi de utilitate et possibilitate iustitiae verba satis aperta de idoneo tempore 109, 110 (v. s.), quibus clanculum poeta transit ad demonstrandum acque et convenienter Hippolytum cum nocere coitura esse, quandoquidem Theseus coniugis munera non modo minime praestiterit, sed etiam utriusque — et maritae et filio — turpes iniurias intulerit: vv. 111—124, sequuntur vv. 125—128 conclusionis instar:

„I nunc, sic meriti lectum reverere parentis,

Quem fugit et factis abdicat ille suis“.

Iam vero amnectuntur disticta de nova Jovis pietate, quibus auctor ad probandum procedit amorem nocere esse non solum iustum atque honestum (*δίκαιον*, *πρόσιτον*, *ἐπιεικὲς*, *ἔθως*,

¹⁾ Non mirum est, quod eiusmodi colores etiam in proemia epistulae irrepserint:

v. 3, 4: quid epistula lecta nocebit? Te quoque in hac aliqui quod huius esse potest. Unde iterum refutatur Peters (v. s.), qui non solam usum rhetoricum nescit, sed etiam Ovidiam hic capitulum finalium oppositione pene exultare. v. 9. Qua licet (possibile est) miscendus pudor amoris (necessarium). 16. puduit (honestum). 11. Quidquid Amor iussit non est contemnere tutum.

separatim compositas, nihilominus inter se continuit supplevit que Ovidius. 1)

Heroides enim etsi omnibus recte rhetoricum poetam indicant, tamen, quod pertinet ad doctrinam ipsam rhetoricam hic delitescentem, parum adhuc pervestigatae sunt, nisi quod Ehwald²⁾ prudenter³⁾ inivit talem quaestionem de una totius libri controversia quae exstat in Hypermetrae epistula (XIV). Phaedram autem suasoriam mittere manifestum est (v. s.) notumque Seneca magistro teste⁴⁾ Nasonem ludi rhetorici alumnum libentissime suasorii componendis declamandisque operam navavisse: mirum mehercle, nisi in poetica quoque suasoria ipsius disciplinae rhetorum vestigia indagari possint.

Sunt autem artificia generis deliberativi — quod rhetorici Graecorum Latinorumque scriptores docent — *τελικὰ καὶ ἐπιεικῆ* quae vocantur quaeque Priscianus vertit: capitula finalia. Quorum graviora haec adfero: *δίκαιον*, *επιεικὲς*, (*ζωφύμιον*) *καλόν*, *ἡδύ*, *εὐφρόν*, *δυνατόν*, *ἐπιεικῆ* vel numero a Romanis amplificato: legitimum, iustum, aequum, convenientis, honestum,

¹⁾ Hisce possimum in rebus facillime deprehendes imitatore in Paridis epistula (XVI) qui etsi suasoriae artificia rhetorica ab Ovidio usurpata non praetervidit, vanitatem tamen interioreaque compositionis artem suam facere nequit. Quod alibi acenratius demonstrabimus. Obiter de hoc Bilger Diss. Marp. 1888: „de Ovidi heroidum appendice quaestiones. Paridis et Helenae opp. sicut Ovidi quaeritur.“

²⁾ Exegetischer Commentar zur 14. Heroiden Gotha 1900 (progr.).

³⁾ Qui valde tamen peccavit (cf. etiam ed. Merk-Ehw. praef. p. VI) de reliquis heroidum epistulis: has omnes veras suasorias esse. (rectius Castiglioni 1907 (I. I.) p. 58). Quod supra iam refutavi, cum de primis heroidum nudis querendi declamationibus verba fecimus, — accedit nunc doctrinae suasoriarum disquisitio, qualem frustra in plerisque ceteris epistulis institues, nisi quod interdum vocabula huius doctrinae residua dispersa inveniri possunt. Quod autem similiter olim erraverat Leo de Phocissarum Amatae fragmentis (Seneca, tom. I, 77. 82), pridem ipse palinodiam cececit mus. Rhen. LI (1897), p. 518). Gött. gel. Anz. 1903, p. 6 ann. 2.

⁴⁾ Controv. II, 2. 12: „declamabat autem Naso raro controversias et non nisi ethicas, libentius dicebat suasorias.“

⁵⁾ Testimonia collegit Volkmann „Rhetorik d. Griechen u. Römer“ p. 234 sqq.

⁶⁾ Dissuadenti scilicet argumentandum e contrario: *βλαβερὸν καὶ*.

ἴστων, νόμιμον, δίκαιον!), sed etiam facilem possibilemque. Qualia continentur versibus 129—146, conclusione hac instructis: 145/6:

”Tutus eris mecum laudemque merebere culpa
Tu licet in lecto conspiciare meo.“ —

Unde primum quid colligis de versu 137 priore parte? agnoscis certe τῶπων illum rhetoricum: οὐ γὰρ ἐπὶ, ἰσοδότην ἔστι > facile est > nec labor est (celare), quocum hic alter contungitur ἀνεπὶ ἔστι > possibile est > licet. Vides igitur etiam hinc Palmerianae coniecturae etsi ingeniose inventae iam nullam fidem habendam esse, cum rhetorum artis vocabula poetae valde hic institerint. Unde id simul satis apparuerit verum nos vidisse primum de disticho 135/6 vero tenori elegiacae interposito, deinde de duabus epistulae partibus utique seungendis: duas revera suasorias conscripsit Ovidius easque eisdem quidem artificis adhibitis, alienis tamen qua licuit conditionibus suppositis. Quibus ex contaminatis ac fere nonnisi hac arte rhetorica inter se excipientibus graviore quas ostendimus offensiones et natae sunt et explicandae.?) —

1) Languidius loquitur auctor epistulae XVI, 237: qua licet et possum (luctor) celare (furoram).

2) De distichis 141—144, de peroratione rhetorica Kalkmannique praenatura fontium indagatione v. s., ubi simul Palmerum refutativius frustra distichon 151/2 in suspicionem vocentem. Idem nunc putandum est de accusationibus, quibus Shuekburghius (ed.) Palmerusque — praeavit auctor Etonensis, cum haud illeptide, temerarie tamen coniecit „sub amore priorum“ — invexerunt in vv 161/2: cf. D. H. Naylor (Classical Review 1907, p. 44) et quibus Burnmannus visus semovit vv 163—166, Palmerus 163/4 (cf. cap. I, p. 168. 2) Postremo Damstei dubitatio (Muenos. N. S. XXXIII. 1905, p. 17) nunc ipse Ovidius Minoi nomen scripserit (157) morae est morositatis. —

Addendum: Quod supra haud semel — contra Leonem, Kalkmannum, alios, — monuimus: ipsam Nasonis epistolam Annaco non modo notam fuisse, sed etiam adhibitam nuperrime docuit etiam H. L. Cleasby: Harvard Studies 1907 (XVIII), p. 45 ann. 2, nisi quod novis quae attulit exemplis certiora non probantur. Quod contra eum disseruit A. Cina Athene e Roma XI, 109/12, nequii hic inspicere. Sed magis ad Modcum pertinet dissensio.

Caput III.

In Penelopae carmine (I) sicut in Briseidos (III) Nasonem solus Homeri¹⁾ vestigia pressisse, quod quidem pertinet ad res, nemo est, cui primo iam obtutu non conset — cuius necessitudinis exempla suo studio congressit Tolki²⁾ et in dissertatione quam habuit de heroïdibus³⁾ et in lib. postea in lucem edito: „Homer und die römische Poesie“ (1900) p. 142 sqq. Neque omisit vir doctus⁴⁾ verba facere de factorum discrimini-bus, quae aperta intersunt inter Homeri Nasonisque argumenta;⁵⁾

1) Homeri auctoritatem ubique deprehendis in Ovidii carminibus; qui quanti Maenoidem aestimaverit, ultro ipse profitetur, cf. e. g. Am. III, 9. 25/9; I, 15. 9 al.

2) J. Nesbitt Anderson, On the sources of O's heroïdes (Diss. Berol. 1896) p. 10—33 nihil novi aperuit (cf. cap. I).

3) Quaestionum ad heroïdes Ovidianas spectantium capp. VII, Diss. Region. 1888, p. 57—64. Conferre iuberis quod ad argumentum attinet haec: vv 7 sq. (+ 19 sq.) ~ τ 511—517, v 83 sq.; 10 ~ α 357, β 88 sq.; γ 350; 17 sq. ~ Ηερακλέεια, II 408 sq.; γ 120 sq.; 19 sq. ~ E 627 sqq.; 25 ~ α 14 sq.; 25 ~ Ηερακλέεια Homeri (= mulieres maritae); 34 ~ N 368, φ 526, 38 ~ Z 397, Ω 1 sq.; 39—46 ~ α, 46 Ismaris ~ ε 40 + 198; ω 3—66 ~ γ + δ [59—62 < ξ 122 sqq., φ 507 sq. (+ τ 100 sq.) cf. Ehwald. Berl. philol. Wochenschrift 1889, p. 927], 75 ~ ε; — 81 ~ ο 16 sq. [ε 329, ζ 446, φ 321]. — 87 sq. ~ π 122 sq. (+ ξ 92); — 91 sq. ~ Z 408 sq.; 94 ~ Z 92; — 96 sq. ~ σ; praecipue v 25 + 333; φ 242 sq., 173 sq.; — 98 sq. ~ ω 233; — 99 ~ δ 842 + ο (161 sq. ~ ω 295, ζ 426); 103 sq. ~ v 185 + Z, α 434 sq., e. q. s. (+ ξ + ο). — Mirum affero (cf. etiam Knaack, Deutsche Lit'g 1889, p. 306/7), quod ex capp I et III comparatis concludit Tolki: „auctores eandem viam in Homeri carminibus tractandis secutos esse, auctorem autem ep. III rarius ab exemplari graeco recedere, ergo ep. III consummatiorum esse atque digniorem Ovidio quam primam.“ Prudenciores Homerocarum epistularum quaestiones attigit Norden Gött. gel. Anz. 1902, p. 159/160. Vide infra.

4) Idque praecipue Loersio editore (1829 sq.) duce (v. tamen Zeit-schrift f. Alterw. 1837, p. 933 sq.). Praegrassus est etiam Jurenka: „Beiräge z. Kritik d. ovid. Her.“ Vindob. 1881, p. 30—32. Nec non Lehrsius praef. Hor. CCXXV sq.

5) Apud Ovidium Homero dissentiente e. g. Antiochus ab Hectore victus dicitur (v 15), Telemachus a matre ipsa Pylum mittitur (vv 37—63, non obstat v 100); Medon dirus appellatur (91), Telemachus puer (98, 107, 111); insidiae procorum Telemacho proficiscenti parantur (99 sq.); proci Ithacenses omituntur (87 sq.), Ulixes ab uno adiutus tot maetasse viros dicitur (v 43); Minora quaedam addidit Anderson l. l. p. 33.

quorum plerisque e Latini carminis indole rationem reddere debemus.

Restant¹⁾ duae quaestiones gravissimae: altera, quo modo animoque Ovidius „epistulam“ suam conceperit, altera qua arte et ratione poeta argumentum epicum in carmen suum et elegiacum et declamatorium transverterit²⁾ —

Ac primum refert quam brevissimae graviora tentamina critica enumerare, quibus exercuerunt viri docti hanc epistolam: Secluserunt:³⁾

vv 37-38 Riese (ed. praef. XIII) Sedlmayer (comm. crit. p. 11); 37—40 Bentley; Peters (l. l. p. 32 sq.) 39—40 Damsté (Mnemosyne XXXIII. 1905, p. 1 sq.). 47. 48 Sedlmayer (l. l. p. 11/2). 83/84 Bentley. 85/6 Sedlmayer (l. l. p. 12). 99/100 Bentley. 103. 104 Jureuka (l. l. p. 27, cf. etiam Zeitschr. f. östr. Gymnas. XXXIV. 1883, p. 958), 107. 108 Schenkl (Philologus XXXVI. 1877, p. 175). Sedlmayer (ed.) 111—114 Bentley.⁴⁾ 111. 112 Palmer (ed. Ox. 1898).

Transposuerunt versus hoc ordine:

vv 22. 41—46. 23—36. 47 sq.; postea 87—98. 103—106. 109. 110. 107. 108. 102. 111—116 Peters (l. l. p. 21 et 33).
vv 96. 103 Ehwald (Burs. annal. XXXI [1882], II, p. 180 et ed.).
vv 98. 107. 108 Birt (Gött. gel. Anz. 1882, p. 848, ceterum Wiedeburgio praegresso).

vv 106. 109: Riese (ed.) item Schenkl l. l.

vv 108. 103. 104 D. Heinsius (ed.).

vv 110. 107. 108: Bentley. — vv 116. 81—84, pro coniectura tantum, Sedlmayer (l. l. p. 12). Quibus praegressis Ehwald

¹⁾ Jureuka, cuius libellus (v. s.) mihi opusculo iam perfecto in manus venit, etsi aptiora quidem de Penelopae carmine non praeterit, in rebus tamen gravioribus interioribusque parum prospere poetae vestigia presserit. v. i.

²⁾ Ipsas eius modi quaestiones desiderant horum dierum viri docti: cf. Ehwald: Berl. phil. Wochechr. 1896, p. 1515. Burs. ann. 1902, p. 195. — Leo: Gött. gel. Anz. 1901, p. 323.

³⁾ Lehrstus (l. l.) hic praeterco (v. l.), qui totam epistolam ab Ovidio abudicare maluit.

⁴⁾ Postea Bentleyus vv 113/114 retinere maluit, cf. Hedicke, 1905, „Ovidius Bentleianus“, p. 3. — Palmer 511.

(Burs. ann. XXXI. p. 180 et ed. Merkel. 1903) hanc versuum seniem constituit: 96. 103. 104. 97. 98. 107. 108. 99—102. 105. 106. 109—116.¹⁾

Tempus igitur est et operae pretium quacrerere quid tandem qualeque Ovidii sit.

Ad incipiendum autem sua sponte offertur carminis initium eiusque v 2:

„Nil mihi rescribas,²⁾ at tamen ipse veni,⁴⁾

quippe in quo valde haerebant viri docti quod oppositionem, quam poeta efficere voluit,³⁾ parum recte intellexerunt. Neque enim „at tamen“ vocabulis tam pentametri sententiae inter se opponuntur: „nolo te scribere — ipse veni“, quam enuntiata hexametri et pentametri,⁴⁾ — id quod saepissime invenitur in eo poeta, qui ut disticha sua acuret qualiterumque studuit: Epistolam tibi equidem mitto, attamen non ea mente, ut mihi rescribas, sed ipse tandem revertaris!⁵⁾ Unde id simul consequimur, ut nunc demum optime „attamen“ illud conelamatissimum in medio totius sententiae positum esse atque utriusque enuntiatio servire eluceat.⁶⁾ Quae cum ita sint, tantum abest, ut corruptelam hic putandam esse concedam, ut versum secundum ita — per detractioem — expediendum esse proponam: „attamen nil mihi [„mihi“ ἀπό σοι τοῦ], scil. „curae est“ vel talequid] [ut] rescribas: [sed] ipse

¹⁾ Retinere conati sunt ordinem, qualem nunc habemus excentis epistulae, anonymus quidam, Zeitschr. f. Altert. 1837, p. 961, atque nuper rime Damsteius (l. l.), quos tamen pro re ipsa operam perdidisse puto. Vide infra.

²⁾ Sic distinctum legimus versum in edd. Sedlm. et Ehwald.; in comm. crit. (p. 5) aliter iudicavit Sedlm. („tu [Bentley] tamen — ipse veni“) obiter censuit Riese, Lit. Zentralbl. 1881, 535.

³⁾ Coniecerunt viri docti: ut tamen, tu tamen, ah tamen, sic tamen, sed tamen (sed tamen exstat etiam in E, quod sicut alia valde correctionem docti scribae redolet).

⁴⁾ Eodem pertinent coniecturae (Gronovii) „ut tamen“, „tu tamen“ (Bentl.)

⁵⁾ Imitatione Ieonina saec XII (cf. mus. Rhen. XXXIV, p. 474 sq.: „Deidamiae ad Achillem epistula“: „Mittere vel noli verba, set ipse veni (sive venire nequis vel scribere ne pigritatis)“ nihil novi lucrabere.

⁶⁾ Eleganter in una notione „at tamen“ duae res continentur: desiderium et oppositio.

ven[as].“ (Nil mihi rescribas attamen: ¹⁾ ipse veni.) Atque idem sensit Sabinus, qui etiamsi non verus Ovidi aequalis familiarisque (am. II, 18, e Ponto IV, 16. 13) fuerit — quod tamen post Winterfeldii nuntium²⁾ de integro disquirendum erit³⁾ —, tamen utique imitatoris eruditissimi laude dignus est (v. i.). Qui in epistula sua ita Ulissem respondentem facit Penelopae: v. 11:

„Nihil tibi rescribam curas properentque venire“ — ubi mihi quidem exploratum est „nil“ cum „curas“ (vel „curae est“)⁴⁾ coniungi, non cum „rescribam“. Solet autem Sabinus verba ipsa paene Ovidiana reddere.⁵⁾ — Deinde mirum est, quod viri docti numquam in ipsorum interpretationibus eo offensi sunt, quod Ovidius locutus sit: „nil mihi rescribas“ quod in enuntiato finali etsi concedi potest, tamen insolitum est. Porro „cupis ut nil rescribam“ quod interpretatur Loersius (ad Sab. v. 11), male a Penelopae consilio abhorret, quae nisi redeat coniunx, certe nuntium quidem desideret, cum tabescat desiderio.

Eodem aliae spectant res: primum quod praebet Douzac codex „non“ — unde ellipsin quam voluimus a librario quidem haud indocto putatam esse apparet, deinde quod legitimus in versu ambiguo bis a M. Victorino allato „attinet“ (pro „attamen“, ∞

¹⁾ Sic etiam interpunxerat Heinsius, quod tamen non admisit Sedlmayer (l. l.).

²⁾ „Schedae criticae in scriptores et poetas Romanos“, Berol. 1895, p. 18—21.

³⁾ cf. Tolkiehn „Homer“ p. 149. Sabinianas quaestiones quibus quidem ad epistulas pertinentibus tum operam navaverint vv. dd. enarravit Joanne Christ. Jahnio duce Loersius in ed. tom. II, prooem., p. 573. 589. — Tabebant postea vv. dd. nisi quod Winterfeldius l. l., postquam O. Jahn, Zeitschr. f. Altert. 1837, 631 (cf. etiam Glaeser mus. Rhen. N. S. l. 1842, 437 sqq.) trium epistularum auctorem medii aevi fuisse iussit, meliorem auctoritatem Sabino restituit posse suspicatus est.

⁴⁾ Quod correxit „curae est“ Nic. Heinsius, ipse falso interpretatus est: „mihi e.“

⁵⁾ cf. v. 5: arguit ut lentum v. 11 v. s., vv. 13/14: Non me Troia tenet Graeis odiosa puellis. Jam cinis et tantum flebile Troia solum 15: 16: iacent Hector e. q. s. Et quicunque tui causa timoris erat 17/8 Rhesus 27 sq. Erepti pretium corporis arma tui 17, 9. Evasi-Tutus! (Ov. 44 v. i.) 31 sq. perstat amor! Circe, Calypso: 41 Te tamen (!) e. q. s. 45/6: 7. 53—6. 57 melius; 65 retulit illa d. 77. 81. Ah mihi quid prodest! 91. pervagnus. 95. Et terra et pelago. 99. versae post funera Troiae. 101. omnibus unus nocens. 109 usque ad finem! 115. 117. 118.

curo!) — unde eandem ellipsin facillima mutatione supplementum fuisse virum grammaticum cognoscitur.¹⁾

Ut autem videas, quomodo his neglectis sese forserint viri docti, recentiorum unum Nicolaum Barbn²⁾ afferro, praesertim cum sententiam eius suam fecerit Ehwald.³⁾ Ac pronuntiavit ille, ut de Vriesio⁴⁾ probatam lectionem (Gronovii Palmerique)⁵⁾ „ut tamen“ reiceret haec: „Sui enim moderatione nititur Penelope in rogando: nihil, inquit, mihi rescribas, non tam multum mihi tribuo, ut responsum a te expetere possim, at veni tamen domum, ut tuas opes procorum multorum aviditati evipias (v. 90); nam Laertes senex, Telemachus puer, ego femina sumus imbelles (v. 97 q.).“ (l. v. i.)

Versibus ineuntibus niti nunc in animo est ad certiora statuenda de forma carminis epistolari.

Monimus capp. I, II verum libri fundamentum fuisse et primordium nudas declamationes heroïdum secum ipsis⁶⁾ de amato (adque amatum) querentium, postea autem, fortasse post Phaedram nec non sine Properti Arethusae exemplo, formam epistolarem ab Ovidio arripitam esse atque inculcatam, unitus formae causa libri in lucem prodituri, nonnullis etiam priorum dictionum aprioribus, eamque magna vi interdum allata. Nunc iam quid dicis de Penelopa? Difficilior est condicio ac longiore opus est itinere.

¹⁾ In versu 1 Palmerus Damsteiusque scripserunt „haec“, alii „hauc“ (codd.) acceperunt „epistolam“, alii „salutem“, cf. Sedlmayer, Wiener Studien 1881, p. 59. At recte monuit Birt, Gött. gel. Anz. 1882, p. 849, inscriptiones apud antiquos ita in usum carminis nusquam vocari suppletivae (coll. v. 62) „charitum“. Sed praeterquam quod haud scio an Ov. consulto ambigue dixerit [supplendum et „dictionem“ et „epistolam“ (v. s.)] Birtius, non solus, omnino praeterit in Sapphus epistula ab Ov. abutenda revera admitti quod ubique fastiditur. Ubi insuper longiora verba de inscriptione fiunt.

²⁾ Diss. Berolin. 1857: „De Sapphus epistula“, p. 31.

³⁾ In ed. Merkel. (Teubn.) 1903, praef., p. XIV.

⁴⁾ Ed. crit. et exeg. Sapphus epistulae. Lugd. Bat. 1885, p. 76.

⁵⁾ In Palmeri ed. Oxon. (1898) legitur „tu tamen“, „ut tamen“

etiam a Leeneptio admissum erat.

⁶⁾ Sero in manus venit Leonis libellus qui inscribitur „Der Monolog im Drama“ (Gott. 1908), ubi fidissimus subito exstitit dux in soliloquiis scaenicis huc referendis, etsi ipse (ut aliter sentit de heroïdibus (cf. Gött. gel. Anz. 1901, p. 323) de tali quaestione tacuit.

Ac primum satis habeo suspicionem aliquam tibi movere. Volo enim huc pertinere praecepta quaedam, quibus Ovidius postea in Arte sua, I. 437 sq. enititur, ut amantibus quomodo tabellis amatoris utantur bene fusque suadeat, cum alia, tum haec pronuntians: 479/80

„Legerit et nolit rescribere, cogere noli,

Tu modo blanditias fac legat usque tuas“ —

Cui dicto iam hic ut gravissimum annecto quod Ovidius haud fortuito, praecipue comparanti Artis locum, dixit in epistulis e Ponto missis IV, 16 de Sabino amico epistularum responsoriarum auctore, v 13:

„Et qui Penelopae rescribere iussit Uliessen.“¹⁾

Quod dictum utique aliquantum miri habet, nisi nostro iure necessitudinem artissimam intercedere volumus inter epistolae initium atque Artis praeceptum.²⁾ Hoc tamen ita esse ut concedas magis iam commovearis, si contuleris epistolae non modo versus 3/4:

„Troia iacet certe, Danais invisa puellis

Vix Priamus tanti totaque Troia fuit,“

sed etiam totum argumentum cum verbis Artis, quae loco modo allato de rescribendo statim praecedentia conscripsit poeta 477/478:

„Penelopen ipsam, persta modo, tempore vincees“³⁾

Capta vides sero Pergama, capta tamen.“

Eaedem igitur sententiae eodem nexu obversatae sunt Nasoni in Artis loco quae in epistulae initio. Unde interim si non alius rei, certe eiusdem sententiarum temporis suspicionem moves,

¹⁾ De ironia huius iudicii, cf. cap. I, p. 136 ann.

²⁾ De necessitudine inter Artem Amores Heroïdes Remedia con-
stante infra hoc illud attingemus. cf. etiam cap. I, p. 174 ann. 1.

³⁾ De sententiae huius inventione v. i. Illudit Artis auctor lascivissimum praeclaras partes, quas poetae praecipue aequales Penelopae tribuerunt, cf. e. g. Prop. II, 6. 23; IV, 12. 24. 10; V, 5. 7 — atque necessitudinem quandam intercedere inter Prop. II, 9. 3 et Ovid. ep. I, 115, am. III, 4. 23, a. a. III, 15, am. III, 9. 29 animadvertit iam Aug. Otto: de fabulis Propertianis I, p. 39/40. — Aliter mirum loquitur Ov. exilii tempore, quo Penelopae uxorisque castitatem et fidelitatem laudibus effert, cf. Trist. I, 6. 9—22; V, 5. 51. 8; V, 14. 35—40, e Ponto II, 1. 105. 112; cf. Lueneburg: „De Ovidio sui imitatore“, Diss. Region. 1888, p. 62 sq.

praesertim cum una ab altera excipiat et continuetur. Heroïdes autem ipsas ante Artem conscriptas esse notum est. — At licet longius procedere. Birtius¹⁾ enim versum quartum epistolae:

„Vix Priamus tanti totaque Troia fuit“

plane ineptum esse et obscurum censuit, nisi Burmanni²⁾ coniectura accepta in v. 3

„Troia iacet certe, Danais invisa puellis“

pro „certe“ legeris „per te“. At male ita deletur, quod ingeniose voluit poeta. Voculae enim „tanti“ quae in distichi quidem tenore sine certa relatione posita videtur, optima tamen relatione, dummodo concedas fungi huius distichi sententiam propositionis (ἐπιθητικῶς) nuocere, pracludentem quasi toti carmini: „versum 3/4 generalis sententia illustrabitur in propria Penelopae causa, utpote quae gaudere nequit Troiam tandem captam esse (cf. Artis locum I), sed usque queritur miserias suas denuo exstare“ (tanti = tanta cura tanti-que miseris, et virorum et uxorum, dignum — quanta scilicet statim descripturus est poeta).³⁾ De argumento⁴⁾ autem in disticho 3/4 deprehendendo recte nos iudicasse appareat interim vel ex totius carminis ratione consilioque, cf. imprimis vv 23/4, 47/8, 51, 2 (usque ad 56), 67/8, qui omnes illius bipertiti argumenti variationem redolent haud fortuito in gravibus locis carminis positi (v. i.).

Accedit, quod secundum distichon in sermone processu, qualem quidem nunc habemus, mire a poeta conscriptum est, ita ut in magnas intellegendi angustias lectores incidere non modo possint, sed debeant. Patent enim haec interpretandi viae:

I. continuant vv 3/4 sententiam incantis distichi: lentus abes; minime autem causa absentiae tuae Troia nondum capta est (cf. „certe“).⁵⁾

¹⁾ I. l. p. 859.

²⁾ Hubertius interpunxerat: „certe Danais invisa puellis“.

³⁾ Tali propositione opus erat eo magis, quod primum Penelopa declamat, quasi Troia nondum capta sit.

⁴⁾ Similiter iam Lennepius in annot. (1812).

⁵⁾ Ita fere Rubnken (dict. ad her.), Ehwald (Burs. ann. XXXI, 181), cf. Jurenka, p. 20. Quod ut ita intellegeretur suadebatur fortasse versibus Sabinianis 13/14: Non me Troia tenet Graëtis odiosa puellis
Jam cinis et tantum flebile Troia solam.

2. disticho 3/4 nil continetur nisi huius oppositionis sententia: „capta quidem Troia est („certe“), at minime tantis laboribus miserisque digna fuit (quanta scil. Penelope timoris sui fuisse exponet)“. Unde apparet iam pentametro 4 priorem illam interpretandi rationem valde dissuaderi, ita ut vv 3/4 ab Ovidio concepti esse videantur nullo disticho praemisso.

Quomodo vero fluit oratio a versibus 3/4 ad versus qui sequuntur? Nonne languidi illi videntur, nisi data opera plane per se atque tantummodo propositionis instar conscripti sunt? Nonne optimum exordium ipsum carmini partim declamatorio, partim elegiaco hoc fuit, vv 5sq.:

„O utinam tum cum Lacedaemona classe petebat

Obrutus insanis esset adulter aquis!

Non ego deserto iacuissem frigida lecto,

Nec quererer tardos ire relicta dies

Nec mihi quarenti spatiosam fallere noctem

Lassasset viduas pendula tela manus

Quando ego non timui graviora pericula veris?

Res est solliciti plena timoris Amor.“¹⁾

¹⁾ Ovidium iuvenilia carmina quam libentissime talibus proemiis instruxisse apparet ex Amoris, cf. Bueger, l. I., p. 13. Quod autem attinet ad Amor. II, 11 eleg. vereor ne Ov. qua erat lascivitate Ennianae Medaeae (simul Enripideae; de Ovidi Medaea fabula alibi accurate est agendum; obiter de hac Tolkien, Woelschr. f. klass. Phil. 1905, p. 120: sqq.: quod disseruit Simolka (Lemberg. 1906) lingua Polonica usus inspicere nequii) initium longius repetitum (cf. Cic. de fin. I, 2. 4. Rhet. ad Her. II, 22. 34, de fato 15. 35) voluerit per ludibrium torquere, praesertim cum proceptum Propertianum I, 8 (cf. Bueger, p. 12) imitans ipsum procecum de suo addiderit. Sed quamquam eandem ironiam in epistulae severioris exordio statuere non debemus, tamen memorabile est Amorum elegiam II, 11 et Penelopae declamationem multis in rebus concinere, cf. e.g. v 45 sq. elegiae. Id quoque multum huc valet, quod her. III, 117/8 paene ad verbum repetitur sententia amor. II, 11. 31. 2 et clarissimus Amor. II, 11. 10 versus laudatus est apud Senecam (controv. II, 2. 11) magistrum declamationum. Priores autem heroidum declamationes una cum Amoris si non in lucem editas, at certe conceptas esse mihi quidem constat. — Hac data occasione paucis dicere liceat de Ovidio quid censuerit de Ennii poesi. Cuius notissimae sunt censurae Am. I, 15, Trist. lib. II. Ubi artis vocabulum (cf. etiam Vahlen, Enn. poes. rell. 1903, praef. LXI) spectat ad artem rhetoricam, cuius profecto admodum infantia primordia (ac-

Quid? hoc exordium nonne ita conscriptum est quasi nulla omnino cogitatio praemissa sit? Quibus in versibus una cum quærela topica¹⁾ heroidos quasi innexa rerum *περὶ ὁμοιωσις* ut aiunt rhetores eleganter proponitur. — Ut autem breviter loquar: iam nunc suadetur poetam postea aliquando (fortasse Artis²⁾ tempore), carminis initium in novam formam redegisse. Quaerendum erit, num aliunde talis retractationis vestigia indagari possint. Certiora autem indicia non exstabant, quam quibus probari liceat veram carminis naturam initio ab epistulae conditione alienam fuisse.

Quocirca primum attingamus opus est sententiarum usum

curatius observanda [cf. Leo, Plautin. Forschungen, p. 85], e.g. in Medaeae argumentis Ennii Ovidii Senecae comparandis) inveniuntur in Ennio. Atque nescio an altera ex parte similiter etiam Tulliani iudicii molestia de Lucretio poeta (ad Quint. frat. II, 9. 3) tandem tolli possit „poenata Lucretii multis ingenit luminibus, magnae tamen artis“: artis i. e. quod dicimus „künstlich“.

¹⁾ Exempla collegit Tolkien, Quaest., p. 46 sq.

²⁾ Docuit Ang. Wilhelm („Satura Viadrina“, Vratisl. 1896, p. 48) Artis commemorationem similitudinum de gutta lapidem cavante e. g. s. referendam esse ad Tibulli auctoritatem (I, 4. 15—20). [Praeterea cf. e.g. Lucr. I, 314; IV, 1279. Ov. e Ponto IV, 10. 5; II, 7. 39. 43 cf. Anton. Zingerle „Ovid u. s. Verh. z. d. Vorg. u. gleichz. röm. D.“ Oenip. 1869—71, I, p. 60; II, p. 14.] Desunt autem apud Tibullum novae Ovidianae sententiae de Penelopa (Hor. sat. II, 5. 73—83 alter conscriptum est) Pergamisque — quarum haec nusquam invenitur nisi apud Aristaenctum (ep. I, 17 *Ξερονέλης Απυαγίτης*) Quid indicas? An refugendum est Buegero duce (p. 68) ad Alexandrinum poetam, qui huius sententiae auctor fuerit? Saecula adamant viri docti siquid novi invenerunt in poetis Augustei potissimum aevi non modo ex fontibus Alexandrinis derivare, sed etiam deficientibus eorum exemplaribus obscuris ignotosque auctores odorari — quasi poetae Romani omnibus animi cogitationibus motibusque carerent. In mentem venit similitudinem Cartaulctii viri docti iudicium (A propos du Corpus Tibull. Paris. 1906, cf. W. f. kl. Phil. 1905, p. 767 sq.): „ces jeunes hommes (Tibull. Propert. Ovid.), d'un temperament ardent, seraient, s'ils revenaient au jour, assurément stupéfaits de se voir transformés par de doctes commentateurs en simples machines à écrire.“ — Aristaenctum quidem ab Alexandrinis p. u. d. e. minime ipsi negamus suadente Dithelcio („Cydippa“ passim). At cur tandem Artis auctor lascivus parvulo passu proprio illic non ipse pervenit?

rhetoricum¹⁾ apud Ovidium quoque agnosendum.²⁾ Toti enim poemati haud fortuito sententiam quasi primariam in fine exordii praemittere puto hanc, v 12

„Res est solliciti plena timoris amor.“

Quod sane elegiace dictum solito rhetorum more qualicumque ratione,³⁾ ut illustretur curae coniugis, proprie iteratur per totam declamationem. Praecipue afferri possunt haec:

v 13 in te fingebam violentos Troas ituros.⁴⁾

v 14 nomine in Hectoreo pallida semper eram.

v 16 Antilochus nostri causa timoris⁵⁾ erat.⁶⁾

v 20 Tlepolemi leto cura novata mea est

v 22 Frigidius glacie pectus amantis erat.

Nec non in altera parte dictionis illa timoris sententia aperte arripiebatur a poeta: cf. vv 41—44, imprimis vv 45 sq.:

¹⁾ Cf. Norden, „Antike Kunstprosa“ (1898), tom. I, p. 256 sq. Cf. praecipue Quintil. VIII, 5, 31: „Non multas plerique sententias dicunt, sed omnia tanquam sententias.“

²⁾ Cf. ep. IV, 9, 11/2; V, 7/8; XII, 21; XIV, 14. Cf. etiam Elwald, „Exeget. Commentar z. 14. Iler.“ (1909), p. 12.

³⁾ Facile agnoscis *περὶ ἐγγύων* rhetorum, de qua cf. Leo: „De Stati silvis“, Gott. 1892, 3, p. 8/9.

⁴⁾ De usu apodoseon (post „sive“ particulas) cf. cap. II, p. 205, ep. IV, vv 79 sq. Bueger, p. 83.

⁵⁾ Non est vera offensio in (cf. v 15) Antilochu ab Hectore interfecto propter vv 14, 17, 21 (cf. Tolkiel, „Homer u. d. r. P.“, p. 144/5 ann.), disparavit e. g. Lehrsius (p. CCXXVIII) ac perdidit postea operam qui studuerunt, ut aut errorem Nasonis hic statuerent (velut Anderson) aut textum mutarent (velut Housman, Class. rev. 1897: „Ab hoste revictum“) aut versum tantum modo ad fugam, non ad mortem Antilochi referrent (Elwald, Berl. phil. Wochschr. 1896, p. 1515. Burs. ann. 109. 249, coll. II. XV, 585). — Tales morositates nihil valent in Ovidio. Accedit, quod paene stili fuit hoc loco affectati (sive, sive, sive — quisquis) singulas res quodam modo in incerto collocare: ac profecto nihil interfuisse heroides de coniuge sollicitae accuratius enarrare quae verae personae et interfecti et interfectores fuissent sane aperit indicare nequit poeta, quam sillo ipso apodoseon, imprimis autem enumeratione tanquam totius enumerationis 21/2: deuique, quisquis erat castris ingulatus Achivis frigidus glacie pectus amantibus erat?

⁶⁾ Apparet igitur „doloris“ (Ew Bentley) necessario non Ovidii esse (item „causa“ „poena“ o v 20 pro „cura“). Accedit Sabinianum illud (v 17) „Et quicumque tui causa timoris erat.“

„Usque metu micuere sinus dum victor amicum
Dictus es Ismaris isse per agmen equis.“

vv 69/70:

Scirem ubi pugnare et tantum bella timerem
Et mea cum multis iuncta querela foret.

vv 71/72:

Quid timeam ignoro; timeo tamen omnia demens
Et patet in curas area lata meas.

vv 73/74, maxime autem 75/6:

Haec ego dum stulte metuo, quae vestra libido est,
Esse peregrino captus amore potes.

Vides igitur, qualis cogitatio, vere elegiaca, una toti declamationi fundamento fuerit. Iam vero quomodo dictionis res disponere placuit poetae?¹⁾

Summam certe rationem carmen disponendi desumpsit Ovidius a temporis ordine, quo gestae sunt illae Troianae res. Agitur enim primordio de prompto a fatali Paridos adulterio primum de periculis, quae cum Graecorum heroibus, tum Ulissi ante Troianae muros subeunda fuisse opinatur Penelopa, deinde de Troia expugnata Graecisque victoribus redeuntibus, tum de Ulisse nonnumquam reverso atque fortasse novis ignotisque periculis et aequoribus et telluris misere opposito. [Postremo pericula assuuntur quae interea Penelopae ipsi domi obstant, sed v. i.]

Ubique autem subandiri vult Ovidius praeter primariam anxietatis sententiam quod pronuntiaverat Penelopa v 11: „Quando ego non timui graviora pericula veris“²⁾ — quasi Ulisses feliciter iam redierit! Atque apparet poetam cum Homericarum animo percurrat ratione consilioque temporum ordinem ideo in narratione sua sequi, ut argumenta coniugalem curam probandi quoque accipi vult.

¹⁾ In argumenti enarratione acquiescere solent viri docti, velut Jurena l. l., p. 20 sq. Tolkiel, p. 57 sq. „Homer“ zt., p. 142 sq. quaeritur autem primum, quomodo res disponere voluerit poeta, deinde quomodo hoc ipsum efficere nequiverit. Seneca, controver. II, 2, 9, sic quoque accipi vult.

²⁾ Apparet auctor ironicus; simulque suspicio quaedam movetur Ovidium initio Penelopam revera Ulisse iam reverso declamantem ficturum fuisse cf. Tacuissem, lassasset. — „lassare“ coniectura est Etonensis auctoris epistulae conditionem urgentis.

aptissima non modo proponat, sed etiam intus magis magisque augeat, idque cum ascendit argumento leviore quoque semoto continuo ad graviora quaedam. Quod quid effectum est? Audias quae poetas ipsum: Primae argumentandi partis (in te fugebam e. q. s) conclusio ita proponitur, vv 21/22:

Denique quisquis erat castris iugulatus Achivis,
Frigidus glacie pectus amantis erat¹

Quale timoris argumentum refutatur in hoc novae partis introitu: ¹) vv 23/4:

Sed bene consulit casto deus aequus amori.²

Versa est in cineres sospite Troia viro³ (+ sqq.).

At praemature Penelopam gavisam esse exponitur vv 47/48:

Sed mihi quid prodest vestris disiecta lacertis

Ilios et murus quod fuit esse solum?⁴ e. q. s.
Accedunt⁵) vv 51/52:

Diruta sunt aliis, uni mihi Pergama restant⁶ e. q. s.

Quid autem rei sit de hoc novo tristitiae argumento discimus ex fusiore exploratione quae adicitur de misera absentia coniugis. [Postremo Penelopa cum iam nihil habeat quod queratur de Ulixe, vertitur ad narrandum quantis in miseriis ipsa versetur — scilicet suadendi⁴) causa Ulixi, ut quam celerrime revertatur. Hoc autem iam alienum esse a vero declamationis proposito facile iam nunc intelligitur.]

Haec vero sufficiat attulisse de primaria ratione quam Ovidius habuit in rebus disponendis. Unde satis licuit perspicere autorem etiam hic plane rhetorice argumentari — etsi in causa quam maxime elegiaca.⁵) Restat ut demonstremus, quemadmodum

¹) Ehwald (Burs. ann. XXXI, 173) nescio quo errore mavult vv 23/4 finem esse versuum 13sq. Quibus contra novam partem abrupte iniiit Ov. conclusione subito effecta vv 21/2.

²) Tamquam ἐπιτομή quam dicunt rhetores artificie adhibito. ³) Qui cur additi sint v. i.

⁴) De verarum susoriarum oeconomia, cf. cap. II.

⁵) Epicum argumentum quomodo in elegiacum mutatum sit apparet vel ex sententis elegiacis, quas supra plurimum in carmine valere volumus. Praeterea quod ad mores attinet Ovidianae heroides, cf. Y. W. Sellar (l. l.): "What Penelope wants in Ovid is the quality that O. himself was so deficient in — dignity."

et quibus de causis Ovidio hoc componendi consilium medio in conscribendo turbatum sit.

Ac primum quidem res est, ut diximus, de periculis quae subeunda fuerunt Achivis — quae Penelopa uxor elegiace pro amantis cura omnia Ulixi ipsi instantia finxit.¹) (vv 13—22.) Hoc autem timoris „argumentum“ celeriter atque repente reicitur versibus 23, 24, quibus deis adiuvantibus Troiam optime tandem expugnatam esse idque sospite viro memoratur. Ubi id simul poeta indicavit bipertitam suam refutationem sese redditurum esse: „belli quidem pericula uxori non iam timenda sunt, cum primum Troia capta sit, deinde Troia etiam sospite viro²) capta sit. Illis perspectis si legeris versum 25: „Argolici rediere duces“ e. q. s. — quomodo Penelopam perrecturam esse censebis? Sane patebat pro proposito versuum 23/4 aptissima continuandi via haec: „Achivi omnes rediere atque narraverunt aliis, alii mihi Troiam expugnatam esse te salvo.“ — Quid autem maluit Ovidius? Maluit fallere omnem lectorum expectationem, cum conscripsit elegiacam digressionem de Achivis domum feliciter redeuntibus Troianasque res narrantibus, de uxoris puellisque reditu beatis e. q. s. Quo fit, ut plane oblitum esse putes poetam propositum, quod in refutandi argumentatione de timore coniugis positum erat.

Quid? Primum narratione redeuntium maritorum occasio oblata est poetae quam gratissima per miseram quandam dissimilitudinem lectorum animos eo adducendi, ut Penelopae uxoris conditionem quam infelix sit etiam hic³) [i. e. etsi in removendi timoris particula dictionis!] non ignorent. Deinde dubium non est, quin id initio in animo Nasonis fuerit, ut uno tempore elegiace transitum sibi pararet a redeuntibus Achivis cum ad Ulixis nondum reversi

¹) Hoc fugit Petersium (p. 33).

²) Haud fortuito dubie dicitur „sospite viro“. Quod spectare potest modo ad ducent urbem expugnantium (abl. instr.) id quod valde suadet versibus huc respondentibus (v. i.) 47/8 „vestris disiecta lacertis Ilios“, modo magis ad incolumentum coniugem (abl. abs.) cf. v 44: „At bene cantus eras.“

³) Obiter de his Jurenka, l. l. p. 20 et 22. Haec enim res quasi silentio supponitur ut causa quaedam argumento ipso inferior, quod quidem pertinet ad disponendi consilium.

narrationem tum ad Penelopae miram atque accuratissimam rerum gestarum notitiam excusandam.

Attamen misere delabenti tale consilium diluivit (v. s.) accidentibus ultro rebus quibusdam et ex elegiis¹⁾ amatoris et ex Marone.²⁾ Tantum enim abest, ut Ovidium exponat Graecorum duces etiam de sospite Ulisse retulisse, ut quo propius accedit ad digressionis finem, eo vehementius tristia verba faciat de Ulisse maxima pericula temere aggresso. Quo fit, ut in versus magis animum inducamus necesse sit poetam etiam nunc versari in argumentando de belli periculis instantibus Ulissi.

Sed ut paulisper subsistamus: apparuisse velim accuratae argumentationi rhetoricae valde nocuisse cum indolem nimis elegiacam Nasonis, tum vel maxime sententiam, quam primariam elegiae esse volumus: „Res est solliciti totius ditionis male obtrectatum sit potest, quin concinnitati totius ditionis male obtrectatum sit duabus illis rationibus (et rhetor. et eleg.) sese non modo non adiuvantibus, sed etiam ubique immature destruentibus.

His autem in universum observatis certiora seipri possunt de singulis. Quod enim Ovidius dixit vv 31—36:³⁾

¹⁾ Aliquid mero depingere vere elegiacum est, cf. an. II, 11, 49 (in eadem fere re), Tibull. I, 10, 32, hinc quoque ortum: est illud paene ironicum a. a. II, 131—138 (v. l.); cf. etiam Buerger I. I., p. 100.

²⁾ De Achivorum rebus gestis, cf. e. g. Aen. II, 29/30.

³⁾ Notum est luc spectare Artis vv II, 122—142, ubi Ulissem videmus Calypsoni nymphae iterum iterumque roganti Troica facta discrete narrationem lepidèque in harena litoris plangentem, nimirum ut demonstraret (cf. 123) in rebus amatoris virorum quidem ingenium, imprimis faciendam, formositate plus valere. Atque cum Ov. etsi eadem paene re egerit sua sponte ex verbis quae de Ulisse fiunt: „Ille referre aliter saepe solebat idem“ apparet praeceptum *περὶ ἐπιπέδου* rhetoricum, quod multum posse in Nasone saepissime se ipsum imitante Leo aperuit „De Stati silvis“, p. 9. At longius Leone licet procedere: Ovidium non modo *περὶ ἐπιπέδου* virtutem Ulissis suam fecisse, sed etiam revera totam fabellam sui ipsius causa, non Ulissis inseruisse etiam nunc probari potest ex totius regionis tenore accurate disquisito. Hodie id unum age meminere Ovidium personas praecceptoris amatorisque per totam Artem, ut in Remediis, commutasse. Accedit, quod O. sui ipsius faciundae probandae causa magis magisque neglexit, quod revera initioque huius ipsius faciundae argumentum fuerat. Nam cum finivit totam interpositionem versibus 139/42, plane rhetoricum colorem arripuit, unde non sine magna vi 143/4 ad veram docendi viam revertit.

„iamque aliquis posita monstrat fera proelia mensa pingit et exiguo Pergama tota mero: hac ibat Sinois, hac est Sigeia tellus, hic steterat Priamus regia celsa senis illic Aeacides, illic tendebat Ulixes, hic lacer admissos terruit Hector equos“

multis ex partibus valde mirum est, (v. s.) praesertim autem cum de Ulisse hoc loco verba fiant, quasi hic ipse non modo non summa totius carminis persona sit, sed etiam tantummodo quilibet Achivorum. Sed eum vehementer opinio fefellit, qui poetam non iam expectatum esse putet ex hisce somniis animum sequentibus. Statim enim — ut vv 37—40 interim omittam — diligentius quam antea de Ulisse agitur, ita quidem, ut pericula quae temere adiit plurimum in narratione nunc valere videantur. (v. s.) Quid? narraverunt in versibus 33—36 Achivorum principes belli res, omnibus autem hominum temporibus bella gesta narratum et fuit et erit in nuntiis suis lubentissime ipsa pericula referre, quae cum aliis tum sibiinet ipsis obstiterint. Quo pertinent verba — etsi poetae sunt — „fera proelia“ (v 31) e. q. s., praecipue autem: „hic lacer admissos terruit“) Illector equos“ (v 36). Attamen quamvis prudenter coequevit hanc rem Ovidius, — ne digressionem conscriberet in digressionem, — id quidem a se impetrare nequit, ut omnino desereret Ulissem miris partibus in digressionis scenam vocatum. Quid igitur facilius accidit, quam ut periculum illud — ne plura alienaque a loco verba faceret de belli periculis — superaret, cum de Ulissis ipsius periculis flebilem narrationem statim adiunxit? Vides igitur Ovidium naturae suae necessitate coactum non modo aberravisse, sed etiam talem in modum aberravisse ab argumentationis recta via.

Hanc tamen repente poetam recordatum esse arbitror eo temporis momento, cum conscripsit versum 44: „At bene cantus eras et memor ante mei!“ — praesertim cum medio in disticho hoc novum appareat. Quamobrem eos Ovidianum

¹⁾ Frustra laedebatur Riese (Literar. Zentralblatt 1886, p. 898) voce „terrui“.

usum conscribendi praeterisse certius sit, qui difficultate huius dieti repentini iubente versum 44 sive interrogationis sive ironiae esse voluerunt vel coniecturis vexaverunt versum omnium optimum. (Halbertsma: Tam bene, Damsté (l. l., p. 5): Haud bene [!]).

Eo igitur aperta via reversurus est poeta unde profectus erat ad refutandi timoris argumentationem (v 24). Verumtamen omnino frustra¹⁾ videtur nunc eniti, ut denuo applicetur consilio iam amisso, quia dictum illud: At bene cautus eras e. q. s., ut est artissime respondens summis discrimimbus miserisque (vv 39—43) explanatus expositis, nihil potest lectoribus ad percipiendum in hac declamandi parte auctorem timoris imagines quae quidem pertinebant ad belli Troiani pericula refutaturum fuisse. Contra efficitur (v. s.), ut poeta recurrisset quidem videatur, via autem recta tandem reperta iterum felicisusque procedere hic quidem noluisse (sed cf. ann. 1).

Atque Ovidio ipsi valde displicuit malus ille conscribendi casus: in versibus enim 45/6 qui continuo adiunguntur:

„Usque metu micuere sinus, dum victor amicum
Dicitus es Ismaris isse per argmen equis“

tamquam invitus poeta confitetur refutationem suam alicui quendam colorem accepisse, eum sententiam principalem illam ex exordio arcessit et, quantum fieri potest pro carminis loco, illustrat: „etiam victorias quas peperit Ulixes — quas tamen prae periculis nimis neglexerat Penelopa — causas fuisse anxietatis.“

At in summas angustias nunc incurrit auctor: hoc enim distichon (45/6), quoniam tristitiae sententiam repetit, quam pessime²⁾ idoneum est, quo muniatur transitus ad alterum anxietatis argumentum 47/48 sq., quippe quod nunc iam contra atque repente (cf. „Sed“¹⁾) ita proponitur, quasi refutatio curarum — ad belli discrimina pertinentium — statim et utique praemissa sit eaque nulla nimirum notione metuam inserta:

¹⁾ Brevi post haec res compensatur (vv 51—56) etsi hand ita apto loco (v. i.).

²⁾ Contra Jurenkae constat (l. l. p. 26) hunc ipsum transitum optime a poeta paratum esse.

„Sed mihi quid prodest vestris disiecta lacertis
Ilios et murus quod fuit esse solum?“ e. q. s.¹⁾

Quod nimis incepte accidisset, nisi ab Ovidio haec saltem verba relicta²⁾ essent, quibus indicaretur transitus: (praeter vv 40 sq. 43) victor e. q. s. 45, vestris disiecta lacertis Ilios e. q. s. 47/8, victor abes 57.

Quibus accedit longior et elegiaca interpositio de locis rebusque Troiae expugnatae 51—56, quam Ovidius Vergilio³⁾ duce pluribus conscribere hand alicuium a se putavit, etsi apta hanc rem depingendi occasione iam dudum praetermissa mirus tantum locus praesto erat media in argumentatione de absentis coniugis periculis instituenda.

Quod autem attinet ad vv 45—48 (v. s.), id simul evicisse mihi videor Ovidium priusquam accederet ad carmen ipsum accurate conscribendum rei adumbrationem quandam litteris mandavisse, eum partes suas declamandi singulas paucis versibus enotavit. Eo autem tempore, eum inserturus fuit adumbrandi disticha, summae obsistebant difficultates argumentatione interim mutata. Sed ut pedem paululum sistamus: quid lucrati sumus de gravioribus huius partis controversiis? In universum didicimus prudentissime cavendum esse in Ovidio ut ingenio suo mire indulgente, ne versus hos illos transponamus aut subditicos habeamus, contra summa diligentia id agendum esse, ut Ovidium hic illic animo abundante a recta via conscribendi aberravisse atque incidisse in ambages cognoscamus. De singulis autem apparet e. g. Petersium⁴⁾ morem Ovidianum carminisque tenorem

¹⁾ Hic versus semper difficultates praebuit viris doctis; cf. Sedlmayer, Proll. critica, p. 83. v. i. Ac totum quoque tale distichon Sedlmayero (comm. crit. p. 6) suspicium utique tenendum est: v. i. Infirmiores defensiones protulerunt Heydeureich, Philol. Rundsch. 1881; p. 408 sq. Riiese, Liter. Zentralbl. 1881, p. 535, Jurenka l. l. p. 25. 26.

²⁾ Quod fugit Jurenkam l. l.

³⁾ Erravit Tolktehn (p. 63) Ovidium hunc locum de suo addidisse arbitrans: cf. Verg. Aen. X, 59. 60; II, 524 sq. (325.); III, 11 Georg. I, 491—497: cf. Loersii et Andersonii annotationes.

⁴⁾ De quo refellendo valde confirmaverimus Ehrwaldii sententiam (Burs. ann. XXXI, 173) cf. etiam Jurenka, Zeitschr. f. östr. Gymnasien 1886, p. 156.

Neque vero insofitum est, quod sane simpliciter Ovidius dixit, tamquam ut postea senect ipsam interpretaretur „namque“¹⁾ (cf. ep. IV, v. 51: „namque mihi referunt cum se furor ille reni- sit“ in eadem fere mala conscribendi fortuna (cf. cap. II, p. 202)) neque debemus viris doctis assentiri arbitrantibus plusquamperfec- tum illud „rettulerat“ pessime abhorre a totius narrationis usu temporum (cf. famant, ponitur, ferunt, canunt, monstrat, pingit).²⁾ Satis enim superque demonstraverimus hoc disticho postea si non digressionem, tamen Penelopam excusari, quippe quae nullis hucusque allatis auctoribus singulas Argivorum res ut praesentes tam accurate enarraverat. Unde facile concedes nique poetae dicen- dum fuisse „rettulerat“, praesertim cum quod argumentatione tur- bata in posteriore loco collocatum est, revera toti huic dictionis parti- culae pro fundamento antecederet. — Eodem pervenimus aliunde: debuit poeta postquam in digressionem Uliissem plane strictim attigit Penelopae coniugem insigniorem facere. Quod ut efficeret pluribus statim, primaria timoris sententia accedente, exposuit Uliissem non tam res ipsas gestas, quam discrimina misera.³⁾ Sed quoniam Ovidius ut diximus, Uliissem coniugem minis neglexit in narrationi- bus illis, nunc iam opus erat nuntium quendam proprium effingere de eo ipso. Coniungebatur autem in animo poetae cum hac consideratione illa de auctore narrationum illustrando, ita ut nasceretur distichon 37/8, cui accuratius illud de Uliisse (39/40) continuo subiungere debuit Penelopa, — praesertim cum facilius statim a v. 36 in pericula enarranda (v. 41 sq.) se conferre potuit, quam ab uno disticho 37/8 inserto. His tamen versibus minime inutilem quandam repetitionem scutellarum contineri apparet vel ex eo, quod vv 39/40 tamquam Ovidii sunt secreto loquentis succurrentisque Penelopae elegiace in declamando delapsae neque ullam opinionem adiectam continent aut heroides aut poetae,

¹⁾ Quod primis digitis attigit Elwald, Burs. ann. XXXI, 173.

²⁾ Sive ullo iure haecit Lehrsus (p. CCXXXVIII) in praesentibus huius narrationis temporibus. Versamur enim (v. s.) in elegiaca digres- sione a vero conscribendi tempore paene necessario aberrante. Cf. etiam Jurenka, p. 22.

³⁾ Hilariorum huius loci rem initio fuisse in animo poetae de Troia capta atque de victore sospiteque coniuge (v. s.) huc non pertinet.

necessario turbatum parum perspexisse, cum transposuit versus haec senec: 22. 41—46. 23—36. 47 sq. —

Reliquum est, ut certioribus causis rem ad liquidum perdu- camus de versibus 37—40 conclamatissimis:

„Omnia namque tuo senior, te quaerere misso

Rettulerat gnato Nestor, at ille mihi,

Rettulit et ferro Rhessumque Dolonaque caesos

Utque sit hic somno proditus, ille dolo.“

Quorum viri docti alii utrumque distichon secluserunt,¹⁾ alii alterum,²⁾ offensiones quasdam minores (velut de „dolo“ repetito verbo) alii coniecturis³⁾ tollere conati sunt, alii excusare cum exempla talium repetitionum attulerunt.⁴⁾ Quid iudicas? Mone- dum erat Ovidio, quemadmodum Penelopa certior facta sit non modo de Troia capta, sed etiam de Uliisse sospite. Quod exposi- turus erat, cum verba facere cepit de Argolicis redeuntibus, verum exponere omisit, postquam elegiace in digressionem incidit de rebus reverentium ipsorum. Qui nunc iam in narrationibus suis commemoraverunt quidem Uliissem, tantum tamen in transcurso, atque tanquam merae temeritatis partium causa. Ut autem signi- ficaret a consilio suo sese deservisse atque minus ex Penelopae animo sese locutum esse, quam ex suo, imprimis autem ut fictionem suam de heroide loquente postea quidem fulciret: alio modo de-clarare debuit Ovidius, unde tandem Uliis uxorem nuntios illos accuratissimos accepisset. Haerenti autem oblatum est ab Homero iter quod ut patrem quaereret fecit Telemachus ad Nestorem senem, ita ut iam hic inducatur⁵⁾ pro auctore nun- tiorum vel totius narrationis.

¹⁾ Bentleio duce G. Peters l. l. p. 32 sq.

²⁾ Damsté l. l. p. 4.

³⁾ Coniecerunt vvdd. (cf. Sedlm. ann.): ille vigili, ille luero, ille nocti, ille gradu.

⁴⁾ Cf. Sedlmayer, Wiener Studien 1889, p. 293—295. Proll. critica p. 90. Nuperrime H. Darnley Naylor, Classical review (XXI) 1907, p. 44, haec Leeperi sententia in universum quidem probata: „The Greek and Roman writers were not nearly so sensitive as ourselves to such repetitions.“ Conservavit vv 37—40 etiam Jurenka l. l. p. 23.

⁵⁾ Cf. vv 63 sq.

hic ostentato atque ex sententiis metus iterum atque iterum iteratis (v. s.), tum vel maxime ex artificio, quo poeta heroidem oculos retorquentem facit ad leviozem argumentationis prioris statum, v 67/68:

„Utilius starent etiamnuae moenia Phoebei

Irascor votis heu levis ipsa meis“ e. q. s.)

Quibus deuo admencur non modo nimiam fuisse anxietatem Penelopae, quod quidem pertinet ad belli pericula, sed etiam valde poetam dolere, quod rei natura postulante haec nova quoque curae argumenta hoc quidem loco non debeat refellere. Nihilosecius refutandi quoque timoris vel ascendendi ad gravius quoddam curarum argumentum reliquiae quidem hic elacent vv 75/76 sq.:

„Ilaec ego dum stulte timeo. quae vestra libido est,

Esse peregrino captus amore potes.“

Vides igitur non modo pericula Ulixis in versus magis amplificari, sed etiam pro elegiaca dictionis indole Penelopam paene propere ad afferendum id discrimen, quo nullum vehementius timeat amanti uxori quoque constat nimium in aliis mulieris amore, quo indignatius sit coniunx. — Id quoque memorabile est (Ovidium, ut diligenter observavit mores mulierum, postquam acre pro fictione sua sese continuit,²⁾ quin amorem

¹⁾ Versum 68 aliter intellegi non posse persuasum habuerunt (cf. edd. Sædlin.: Elw., alios) nisi ut parambesia qua herois depreceur hexametri ipsius votum. Ac profecto mirum est, quod de votis Troiae expugnandae Penelopa nusquam verba fecerat. Quod tamen nihil est in Ovidio, praesertim cum vv 23.4 non vorventis, at pro votis optime solutis gratis agendis sint. praeterea cf. Lennepii ann. (p. 171), qui tamen nescio quo iure versus 67 votum contideri negat.

²⁾ Quod hic emittere debebat quam ceterum pluribus exposuit Ovidius in Arte Remedii (a. a. II, 123—142; rem. am. 263—288) ubi heroidibus I et VII (cf. cap. I) imitatione ludere expressis valde eandem est, ne fontes proprios desideres fabularum cum Homero certo discrepantium. Minime acquiescit Naso in traditarum fabb. traditis formis repetendis, sed ironia quadam poetica ad qualemque rem sive uitandam sive fuggendam accedit atque non modo summo gaudet si quid novi enatum sit, sed etiam pro uulgo putat si omne verae rei argumentum ex nihilo formae studio consumptum sit.

quae deum versibus 41 sq. praefixo illo argumento profertur.) Qua in re iam nihil est, quo offendaris, nisi poetam temporibus mutatis loqui (retulerat, retulit).²⁾ Sed hoc quoque sanum esse nunc iam liquet: „retulerat“ enim spectat ad partem carminis modo iam absolutam, „retulit“ verbo aliquid novi inducitur ut argumentum transitusque.

Dicat postremo quispiam interpolatorem nos defendere, non poetam. At ipse minime nego Ovidium icuine languideque hic locutum esse,³⁾ nisi quod concedendum esse arbitror poetae, praecipue ironi, si mala conscribendi fortuna lapsus est, vitia sua ipsum corrigere. Quo in negotio difficillimum erat, etiam optimo poetae, plane poetice scribere. Praeterea per totum carmen deprehendimus Ovidium primum certa dispositione rhetorice argumentaturum, deinde saepenumero mira animi licentia seducente elegiaca a proposito aberrantem, postremo lapsus suos quantum potest paene ut sui ipsius interpretem corrigentem sive aperte indicantem. Ubique autem in hoc ipso carmine circumscribendi occasionem esse, dummodo Ovidium nil peccavisse persuasum habeas, satis superque demonstratum et sit et erit.

His tandem enodatis licet celerius procedere: novam argumentandi partem in Ovidio versibus 47 sq. quibus agit de misera absentia Ulixis, videlicet ut uxoris curae (etsi iterum vanae sunt) deuo illustrentur atque augeantur. Neque mirum est, quod arius conscribit poeta vel quod parum id videtur nunc studere, ut quae proposuit timoris argumenta sicut in priore declamationis parte etiam refellat: nam cum Penelopam Ulixe nondum reverso⁴⁾ nunc declamantem fingat quidem Ovidius, errores coniugis felici eventu fuisse interim dissimuletur oportet. Nihilominus etiamnuae plane ex illo quod voluimus proposito poetam dictioni operam dare cognosci potest cum ex toto timoris affectu

¹⁾ Damastius etsi recte epitomen quandam hic agnovit, veram tamen vereque Ovidianam huius summarii naturam praetertit.

²⁾ Sentiri licet, quantopere Ovidius gavisus sit, quod tandem a digressionem eiusque necessario praesentium temporum sermone ad ipsum propositum revertit.

³⁾ Cf. Peters, l. l. p. 32.

⁴⁾ Quamquam vercor ne initio dubitaverit de hoc statu Ovidius. Cf. pag. 233. 2.

sive Calypsus sive Circes nymphas nominando aperiret, illico illi suspicioni addidisse hos versus cum mulieribus tum Penelopa ipsa quam dignissimos: vv 77, 8:

„Forsitan et narres, quam sit tibi rustica coniux,
Quae tantum lanas non sinat esse rudes.“

Quibus tamen satis aperte, e contrario quasi, indicavit poeta sese revera de nymphis illis Homericis cogitare, quippe quae — ut erant deae atque veneficae — sicut mortales feminas ita Penelopam si non moribus certe ingenio atque forma multo superabant. Sed ne hic quidem aequiescens protinus iubet Ovidius, recordatus quod Penelopam non modo pericula veris graviora timentem facere voluerat, sed etiam ipsam supervacaneae anxietatis haud iam inconsciam, crimen illud adulterii elegiace revocare mulierem: 79/80. Et quo facilius lectores sentiant poetam hic citato gradu ad summam verticemque totius declarationis sese propere adiunguntur disticha haec grandiloqua de Penelopa semper Ulyssis coniuge futura fidelissima quamvis Icario patre invito (81—84).

„Me pater Icarias viduo discedere lecto

Cogit et immensas increpet usque moras.

Increpet usque licet! tua sum, tua dicar oportet

Penelope coniux, semper Ulyssis ero!“

Quali sententiae altera ex parte ironiae cuiusdam acerbitatem intulit Naso, cum substruxit oppositionem inferiorem inter Ulyssis „libidinem“ atque fidem Penelopae amorum. Neque enim fortuito „Me“ vocula in initio versus 81 posita est („quae vestra libido est“ 75).

Iam vero iterum recedamus ad huius alterius partis hos illos versus singulos. Versus 47 sq. l) quos seclisit Sedlmayer (comm.

En quam frustra refugerunt viri doctiad Alexandrinum quemlibet auctorem Aug. Otto de fabulis Propertianis I, p. 39; Rothstein ad Prop. (ed.) I, 15. 9—14. E. Maafs, „Orpheus“, p. 279, ann. 67 (Philologus). Rohde, „Gr. Roman“, 104 [cf. etiam Tolkeian, „Monner“ p. 200] Castiglioni p. 54).

l) Non est iusta interpretum offensio de stilo grammatico huius distichii, cf. Pala. ann. — Siu autem nihilominus dictum nimis quaesitum non admittis: „murus quod fuit esse solum“, praesto est medela, qua

crit. p. 11), non modo gruiuos esse, sed etiam nullo pacto omitti posse vel ex carminis dispositione satis apparuit. Quin etiam contere licuit arte disquisita, qua transitus hic constituitur etsi a proposito vero iam amisso, vv 47/8 illorum lineamentorum esse, quae priusquam totum carmen litteris mandaret disponendi causa conscripsit poeta posteaque in carmen ipsum locis consentaneis inseruit. Multum deinde habet momenti, quod hoc distichon graviter videtur opponi atque respondere versibus 23/4: cf. vestris disiecta lacertis Ilios > versa est in cineres sospite Troia viro, bene consulit > quid prodest! l) Quod iterum optime cadit in verum carminis tenorem, uno autem tempore idoneum est, quo excusetur Ovidius, cum in distichio 47/48 simillimas res (atque in vv 23/4) etsi similibus, tamen novis verbis iterare debuit atque accomodare contrariae eundam sententiae. Quo factum est, ut poeta in sermone quaesitionem valde a viris doctis accusatum non incidere paene nequirit.

Sed absolvamus desideres graviozem quaestionem, de versibus 51 sq. (—56):

„Diruta sunt aliis, uni mihi Pergama restant,

Incola captivo quae bove victor arat.

Iam serges est, ubi Troia fuit resecaudaque falce

Luxuriat Phrygio sanguine pinguis humus.

Semiseputa virum curvis fertuntur aratris

Ossa ruinosas occulit herba domos.“

De quibus quid revera negotii sit adhuc fugisse videtur viros doctos. 2) Illis enim repeti sententiam versuum 47/8 aliis

non dico tollere, tamen tolerare possimus talem molestiam. Nam si legeris „Ilion et murum quo (vel „quid“ eodd. o praebent „quo“ et „quid“) fuit esse solum“ illico minus aegre fertur paululum literatura mutata rep-utina mutatio constructionis grammaticae (nom. c. partic. + acc. c. inf. l, quippe quod duo nunc existunt propra enuntiatia: „Quid prodest“ e. q. s. et „quo fuit“ („wozu“). Recentiorum tantum Ricsii coniecturam aff-ero (Literar. Zentralbl. 1881, p. 5:5) „qua fuit“.

l) Rectum videtur sensisse Riese (l. l.), cum negavit „Sed“ notione nos carere posse.

2) De Lehrsii maledictis tacvo. deinde quas profert offensiones Jareuka p. 26/7 velut de „restant“ meas facere nequeo.

opinionem (v. s.) obscuraverat. Insticii igitur sunt vv 51—56, attamen Ovidii ipsius auctoris (poema suum retractantis). Ut autem gradum disserendi celeremus, propono vv 59—66:

„Quisquis ad haec veritit peregrinam litora puppim
 ille mihi de te multa rogatus abit
 quamque tibi reddat, si te modo viderit usquam,
 traditur huic digitis charta novata meis.
 nos Pylon, antiqui Neleia Nestoris arva,
 misimus: incerta est fama remissa Pylo,
 misimus et Spartem: Sparte quoque nescia veri
 quas habitas terras, aut ubi lentas abes?“

Quid? Nonne subaudis vv 61/62, quibus via epistolaris tanquam excusatur¹⁾, bene sermonis cursui vehementer obtrectare? Primum enim minuitur hoc disticho oppositionis quae prior fuit acies: quisquis, ille > nos: 59 > 63; deinde in poeta Salmensi aliquam additamentum suspicionem mihi movere solet assuta ut ita dicam „que“ particula („quamque“) cf. v 31, praecipue autem versus saepissime vituperati 37: Omnia namque²⁾; postremo tota res veracae epistolae ad Ulissem dandae etsi iacris in regionibus errantem laud ita probabiliter nec sine ironia³⁾ quadam inventa est. Unde valde suadet Ovidium postea vv 61/2 excoctasse⁴⁾ et inseruisse, nimirum cum epistolam huic quoque nudae declamationi inculcavit atque retractare debuit totum carmen. Vereor autem ne eodem spectet eiusdem distichi „novata“ (charta) lectio optimi codicis G (man. 1)⁵⁾, etsi nemo quantum scio eam hucusque ausus est defendere praevilliore illa „notata“ *o*. Quod tamen urgere interim omitto, dum certiora apparebunt testimonia de carmine retractato. —

1) Nihil novi docent Tolkiehn, p. 63; Anderson p. 24.

2) Languique fuit oratio etiam in versu 59 „inque“.

3) Cf. pag. 136 ann. quod fecellit hucusque viros doctos, velut Ewaldium „exeget. Comm. z. 14. Her.“ 1909, p. 9. Ironia autem eo acerbius erat, quod ipse Ovidius Penelopam attulit, ut totum (cf. Birt, Mus. Rhén. XXXII, 333, 4) heroïdium corpus indicaret e Ponto IV, 16. 13. Nullo vero modo comparari potest Luciani locus a Buegero allatus (I. I. p. 34) veracae hist. II, 29 de Ulisssis epistula ad Calypson data.

4) Non sine Homero ipso adiutore, cf. § 122 sqq., § 507 sq. Cf. Ewald, Berl. phil. Wochechr. 1883, p. 627.

5) Cf. p. 193, ann. 6.

valde displicent¹⁾, aliis placuit obiter ex. e.²⁾ Ac primum quidem videatur Ovidius nihil aliud hoc loco agere, nisi ut *παρρησιάζω* usu rhetorico eandem sententiam similiter iteret continetive. At aliter res se habet. Supra enim iam attingimus poetam in prioris argumentationis posteriore parte de Troiae expugnatione qualis facta sit agere etsi pro proposito debuisset, tamen neglexisse. Ut autem hoc vitium quam primum corrigatur, arripitur occasio in disticho 47/8 oblata. Ac paene necessario accidit, ut quo facilius a conclusionis transitusque sententia ad novas illas res depingendas perveniret, *παρρησιάζω* artificioso usus sit Ovidius, solis nimirum rebus novae sententiae idoneis repetitis. Deinde quod nimia verborum sententiarumque audacia auctor hic exultat, monco ei complures locos Vergilianos etiam hic ante oculos versatos esse, qui omnes in unius sententiae formam redigendi atque suo quisque loco accommodandi videbantur.³⁾ Qua in re longius poetam processisse atque probabilitatis speciem admodum pro nihilo putasse titoni oro ignoscatis.

Revera autem versus 51—56 nominis pro correctione quadam atque non iam idoneo loco insertos esse a poeta, inde quod patet, quod initio aptissime Penelopa in oratione sua delapsa est a versibus 47—50 (vestris disciceta lacertis llios — a best) extemplo ad vv 57 sq. (vietor abes.), deinde, praesertim cum in ipso versus 57 initio magna voce locuta sit de victore Ulisse (absente), hanc rem nunc iam diligentius tractare denno visum poetae, quippe quam in prioris parte carminis praeter ipsius

1) Velut Sedlmayero, comm. crit. p. 6.

2) Heydemercio, Rhesio, Jurenkae, aliis. v. s.

3) Cf. Aeu. X, 59, 60; II, 324 sq. „venit summa dies et ineluctabile tempus Dardaniae. Iunius Troes, fuit Ilium et ingens gloria Tenerorum.“ (cf. Péri p. 55); III, 11 „campus ubi Troia fuit“ (Georg. I, 491 sqq. „nec fuit indignum superis bis sanguine nostro Emathiam et latus Ilaceni pinguescere campos. Scilicet et tempus venit cum furiis illis agricola incurvo terram molinus aratro exesa inveniet scabra robigine pila aut gravibus rastris galeus pulsabit inanis grandiaque effossis mirabitur ossa sepulchris.“ Nihilosicinus ait Anderson p. 33: „There is no trace of intentional imitation of any single poem.“ Cf. Senecae suasor. III, 7 (de Fusco et alumno Ovidio Vergilii assuetis): quod in multis versibus Vergilii fecerat, non subripicendi causa, sed palam mutandi, hoc animo ut vellet agnosci.

Oritur ultima gravissimaque quaestio, quid tandem rei sit de fine carminis. Ubi non modo accumulatur cum Homero discrepantia, sed iure meritoque viri docti etiam quod ad sensum stilum seriem cogitationum attinet haecebant ut in singulis versibus ita in totis versuum regionibus, „iure meritoque“ inquam nisi quod crudeliter ea qua solent medela vexaverunt exitum laborantem, ut si quid mirum videbatur vel inconcinnum aut circumscriberent aut transponerent. Quid? omnino, subito neglegitur versibus 85—115, etsi hi quoque spectant ad curam quandam Penelopae, non modo omnis timoris sententiarum usus, qualem in ceteris partibus, praeter refutandi timoris locos scilicet, agnovimus certa dispositione certoque consilio institutam de anxietate qua Penelopa non modo fuit, sed etiam frustra fuit (!) de coniuge. Contra nomina res iniuriae procorum enarrantur —, nulla alia mente videlicet, nisi ut depingantur inopiae Penelopae uxoris, Telemachi pueri, Laertis senis — quorum ipsorum infirmitas quanta sit ne quis ignoret bis in unum eundemque modum exponitur. Ecce quod iam alienum est a vero carminis prioris proposito: versatur Penelopa in suasoria eo nimirum pertinente, ut ubi primum possit redeat Ulixes — quam herois antea, i. e. in sola¹⁾ declamatione solius sollicitudinibus qua erat de coniuge, nihil fere curaverat. Sin autem nihilominus pro explorato habeas usque a primo initio heroïdem non solum anxietatem suam de coniuge exposituram, sed etiam pericula depicturam fuisse, quibus ipsa obiceretur prociis superbis instantibus, denuo obscuro consideres primum totam argumentationem antea prolatam solum pertinere ad timores illos de coniuge absente proponendos semovendos amplificandos, deinde haud ita apte illud exordii dictum: „Quando ego non timui graviora pericula veris“ Penelopam de eis periculis eloquenturam fuisse, quibus veriora atque praesentiora nempe non exstiterunt. Immo spectavit herois cum ita dixit satis aperte ad nullius discrimina, nisi Ulixiss, quippe

¹⁾ Eius modi nuda declamationes Homericorum thematum tum Romae vigerunt; unum auctorem affero Loffium Maximum, cf. Horat. epist. II, II: Kießling; „coniectaneorum spicilegium IV“. Ind. lect. Gryph. 1887, p. III.

quae pro anxietate sua suspiciosa in manus extollere potuit debuit- que ut erant sive ignota sive incerta. Porro quod ipsa illie Penelopa, inerte insuper carmine, videtur subridere de curarum fictionibus feliciter veritate refutatis — quid tandem dieis de suasoria, quid de epistula? —

Cur vero Ovidius declamationi suae talem appendicem affixerit, nunc iam nemo sit, qui dubitet: postquam poeta, ut carmen sumum declamatorum in ceterarum heroïdum formam epistolae cogeret, initium epistolae praeponit, non dico opus erat, attamen consentaneum finem quoque adiungere epistolarem, quo reditum coniugis non modo rogaret¹⁾ herois, sed etiam ex foci miseris valde suaderet. Sin autem rem de huius suasoriae epistolae appendice etiam nunc in dubio relinquendam esse malis, aliunde licet proficisci ad id quidem comprobandum finem epistolae ab Ovidio violenter adiectum esse.

Primum enim poeta versibus 79—84 eloquendi sonum valde amplificavit atque aperta quadam gradatione ad vv 83, 84:

„tua sum, tua dicar oportet
Penelope coniux semper Ulixiss ero!“

tamquam ad summam²⁾ totius carminis properanz hanc ipsam sententiam ita proposuit, ut ultimo fine certe quam dignissima fuerit. Quin etiam fuerunt viri docti qui versus 81—84 ut verum exitum epistolae post v 116 collocandos esse conicerent (Sedlmayer in comm. crit. p. 67 assentiente Kießio, Literar. Zentralbl. 1881, p. 535). Ac profecto desideratur ipsi exeunti carmini verborum sententiarumque gravior quaedam vis. Unde tamen etsi versuum 81—84 res aptissime ad talem locum convenit, minime concludere possumus versus huc illinc transponendos esse, praesertim cum et optime et necessario priorem locum obtineant (v. s.).³⁾ Utenumque autem res se habet,

¹⁾ Iterum apparet Artis praeceptum epistolae (I, 427sq.), quod iam ad initii palmodium multum potuisse ostendimus (477—480): 446: „adde preces!“

²⁾ Quam parum viri docti vestigia poetae presserint, docet e. g. Jurenkae (p. 21) schema exeuntis carminis: 81—96 (etsi vehementer incisum est post v 84): 97—116. (81—86. 87—96 e. q. s.)

³⁾ Cf. etiam Lennepii ann., Jurenka p. 30. Damsté p. 67.

vv 111—116 haud ita bonam exitum¹⁾ epistolae efficiunt, quamvis Birius²⁾, Jurenka, Damsteius, alii dissentiant.

Sed novis abundantius argumentis. Optimo enim iure vehementer invexerunt viri docti in vv 85/6, frustra tamen eas suppeditias offensionibus suis afferentes, ut sive vv antecedentes (83/84) delerent (Bentley) sive versus ipsos (85/6), (velut Sedlmayer in conam. crit. p. 6, Peters, p. 34-q.), sive varias coniecturas proferrent (Francius, Heinsius, Burmann, Riese, Birt). Ac negare nequis valde displicere, quod Penelope vv 85/6 rem paulo ante iam absolutam — idque summa vi — non modo languide repetit, sed etiam contraria quadam sententia adiuncta omnino ad irritum redigit. Attamen diligentius locum contentivum sententiarum nexus defendi quidem³⁾ potest, ita fere: „tamen, praeterquam quod frustra ille inveniatur, frangitur⁴⁾ etiam postremo pietate mea [qua sum in te absentem prociis quamvis vehementer instantibus], procorum autem vim superbiamque nec diutius tolerare nec tollere licet“ — uno tamen eodemque tempore cognoscitur duas sententias hic a poeta confusas esse easque non sine detrimento quodam sententiae antecedentis (83/84). Cuius rei veram rationem praeterierunt viri docti, etsi — quod non difficile erat intellectu — versibus 85/6 transitus causa opus esse non ignorabant:⁵⁾ Ovidius cum iterum ad carmen iam finitum accessit novas res in finis loco adiuncturas, incidit in summas difficultates, quo tandem modo efficeret transitum: debuit scilicet quantum fieri potuit sese applicare ad sententias antecedentes, simul autem iam hic spectare ad novas res quas adituras fuit pro nova forma carminis. Ita autem sententias utraque confluentibus nascitur distichon illud mirificum 85/6, quo in duas tamquam partes sese torquet Ovidius paene necesse est. — Qua

¹⁾ Dubitat Riese ed. praef. XIII: „fuisse deest?“ item Literar. Zentralblatt 1886, p. 898; atque eodem pertinet pseudo-Ansonii huius carminis appendix (ed. Peiper app. XXIII) nec non fortasse insolitum librariorum silentium de finita epistula (in proxima ep. initio).

²⁾ De Briscidos epistolae fac, quo revocat Birt (annat. doct. Gott. 1882, p. 817) plane aliter res se habet.

³⁾ Cf. pag. 249 ann. 3.

⁴⁾ Frustra maluerat Peters „tangitur“ coll. ann. II, 4. 45; met. II, 584.

⁵⁾ Cf. Birt l. l.

una via non solum quaecumque existerent difficultates de versibus 83—86 manifesto et necessario tolluntur, sed etiam quod indicavius de poeta postea extra calcem prioris propositi decurrere certo stabilitur.

Accedit hoc: sciat ultima epistolae pars miseris molestiis etiam quod ad versuum collocationem attinet, ita ut viri docti alii aliam in seriem versus transposuerint (v. s.), alii alios circumscribere maluerint.¹⁾ Sed ut primo impetu appareat, qua meliore ratione nitî possimas, hos versus tibi iuxta pono:

97/98 { 105—110 = 111—116:?)

97/98: tres sumis imbelles numero, sine viribus uxor,
Laertesque senex, Telemachusque puer³⁾

105—110: sed neque Laertes ut qui sit inutilis armis
hostibus in mediis regna tenere potest
— Telemacho veniet, vivat modo, fortior aetas:

nunc erat auxiliis illa tuenda patris⁴⁾ —
nec mihi suat vires inimicos pelere tectis
tu citius venias, portus et ara⁵⁾ tais!

111—116: est tibi sitque, precor, gnatus qui mollibus armis
in patrias artes erudicendus erat

re-pice Laerten: ut iam sua lumina condas,
extremum fati sustinet ille diem.

certe ego quae fueram te discendente puella
protinus ut venias, facta videbor anus.⁶⁾

¹⁾ Qui contra studuerunt (vir doctus anonymus Zeitschr. f. Altert. 1837, p. 961; Damsté, Mém. 1865, p. 67), ut versuum seriem qualis traditur in codicibus conservarent, sensum atque processum huius quoque versuum statui non aliter valuerunt, quam stili conexusque verborum vitis atque incommodis pro nihilo paratis.

²⁾ Sententias hic iterari minime mirum fugit hunc illum interpretem, cf. Lehrs. l. l. Jurenka 27, 5.

³⁾ Hic intercedunt elegiace animo indulgenti vv 99—102, quibus statim adiungitur iterum immature distichon 103/4.

⁴⁾ Distichon 107/108 recte ut interpositionem tutatus est Leo, Deutsche Litzfg. 1887, p. 88.

⁵⁾ Frustra coniecit Riese, Lit. Zentralbl. 1886, 898: „portus et ara“.

⁶⁾ Haud fortuito occurrit Propertiana sententia II, 9. 7/8: „visura et quamvis nunquam speraret Ulissem illum expectando facta remansit anus“ in epistolari quam volumus palinodia.

Hos versus, quibus omnibus uno argumento praemisso (97/8) eandem similitudinem et res et cogitationes accipimus, talem in modum exhibenti dubitari non iam potest, quin si non duplicem Nasonis ipsius recensionem¹⁾ hic deprehendamus, at certe poetam variationibus amplificationibusque molestissimis acgre versantem in carmine antea iam finito denuo finiendo.²⁾

¹⁾ Hanc ipsam rem in transformationibus diu ambigiam nunquam magnam probabilitatis speciem amisisse Magno viro docto indice (Hermes [XL] 1905, p. 191 — 235) non mihi hic obiciet. Eorum vero opinionum, qui iuvenilia heroidum carmina primo impetu primaque forma conscriptas esse atque foras editas (cf. Jurenka, Zeitschr. f. östr. Gymn. 1886, p. 155) fidem spero iam nullam fore.

²⁾ Ni vero magis poetam defendere hic lascivientem tricoli usu rhetorico, de quo cf. Leo, Analeceta Plautina III, Gott. 1906.

Ann. 1. lege: conscripta, edita.

FERDINANDUS ZIEMANN

DE EPISTULARUM
GRAECARUM FORMULIS SOLLEMNIBUS
QUAESTIONES SELECTAE